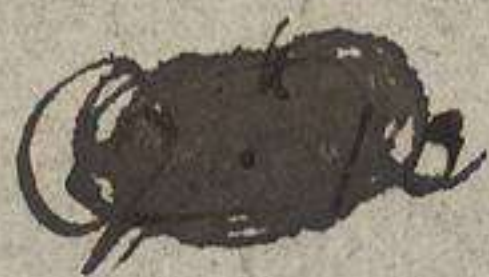

c

H O R Æ
H E B R A I C Æ,
E T
T A L M U D I C Æ,
Impensæ in
E P I S T O L A M P R I M A M
S. P A U L I
A D
C O R I N T H I O S.

Legado H. RENTER

1
H. C. 13

A M S T E L O D A M I,
Apud J O H A N N E M à S O M E R E N.
M. DC. LXXVII.

R-48. 777

THE
HISTORICAL

TAMMONG

EPHRAIM

2nd

CORNER

AMSTERDAM

JOHANNES

1700

HONORATISSIMO DOCTISSIMOQUE

V I R O

D^{no} GULIELMO MAURITIO

Equiti Aurato, Sacræ Regiæ Majestati
à Secretioribus Scriptis & Consiliis.

Continuatus Solæcismus videri meritò potest totum illud quod à me actum est in hoc opere. Nempe cum epistolam tam abstrusam explicare aggressa sit manus tam imperita, cum res tam difficiles tractaret modo tam compendioso, & cum chartulas hasce tam im-politas dicare ansit viro tam perspicaci & erudito: Quarum rerum rationes quas reddam?

Novi equidem inter illa Δυσνόητά τινά quæ habentur in Epistolis Paulinis, 2 Pet. 3. 16. non minutam partem sibi vendicare hanc quam tractamus, primam ad Corinthios: varietate rerum tractatarum nulli secundam, & difficultate styli in iis tractandis, omnium quidem primam. Tremenda certe hæc, at simul allicientia, atque animum cognitionis S. Scripturarum avidum, eo acrius ad studium provocantia, quo ista difficiliora. Ita ut nec arrogantia foret nec temeritatis, quod in his obscuris me exercuerim; sed animi studiosi, ad scientiam scripturarum anhelantis, atque inquieti aliquantum si in locis difficilioribus non haberet ubi pedem figeret. Quid fructus reportarim, non dico, præter hoc tantum, quod non pœnitet laboris; nam mihi ipsi satisfeci aliquantum; an & aliis idem fecero penes me non est judicare; Non offensurum spero ex hoc ipso, quod si erratur, erratur tantum circa res historicas [quales sunt pleræque istæ quæ difficultatem hic creant] ubi non impingitur in Analogiam fidei aut doctrinam ecclesiæ.

Quod eruditissimis oculis tuis, rudia hæc mea proponantur primum, vir clarissime, non ex audacia est, sed ex officio, & gratitudine & obligatione. Novi satis, nihil à tenuitate mea cudi aut formari posse quod literaturâ summa illa qua insigniter & splendidissime fulges, dignum esse possit. At cum summa tua humanitate, quâ

æque fulges, res mihi est & hisce chartis. Accedunt illæ illam veneraturæ, eique gratias quam possum maximas acturæ, ob favorem, subsidium, patrocinium, illud quo me sublevare & solari dignata est, cum adversis premerer & res meæ forent in angustia. Succuristi vir celeberrime & manum auxiliatricem exporrexisti ignotus etiam, etiam ignoto idque sponte tua & non rogatus, idque cum omni sedulitate cura & affectu: Oh! quanta debeo humanitati isti, & quid reddam? Votivum monumentum esto hoc quale quale litterarium: Inscripto magno nomine tuo, sine ut vivat & glorietur: & testetur universis debitam observantiam, officium, & gratitudinem.

Vir Honoratissime

Ex aula S. Catharinæ Cantab.

Clientis tui humillimi

Vesperis Comitiorum

devinctissimique

Jul. 4. 1664.

JOH. LIGHTFOOT.

DE IPSA
CORINTHO.

Ita erat *Corinthus* in Isthmo quinque millium spatio *Ægeum* mare ab *Ionio* submovente, angusto tramite *Helladi Peloponneson* annectente, *Pom. Mela. lib. 2. cap. 3.*

Solin. cap. 13. In Isthmo Delubrum *Neptuni*, & ludi quinquennales *Isthmiaci*, ea propter ut fertur instituti, quod sinibus quinque *Peloponesi* oræ abluuntur. Hoc spectaculum, per *Cypselum* tyrannum intermissum, *Corinthii* Olympiade quadragesima nona solennitati pristinae reddiderunt.

Plin. lib. 4. cap. 4. Strab. lib. 8. Angustiarum Isthmi termini, hinc *Lechææ*, *Cenchrææ*, illinc. *Cenchræarum* portus, ad negotiationes *Asianas*, *Lechæus* ad *Italicas*. *Cenchræarum* portus distabat ab urbe ad *Lxx stadia*. *Lechæus* jacet sub urbe.

Angustias perfodere navigabili alveo tentavere *Demetrius* rex, *Dictator Cæsar. C. Princeps*, & *Domitius Nero* infauſto exitu.

Mela ubi ante. *Corinthus* ex summa arce quam *Acrocorinthon* appellant maria utraque contuetur [*Eusebius in Chron.*] Urbs ista, olim *Ephyra* dicta, condita est a *Sisypho*, eo tempore, quo *Othniel* dux iudexque foret *Hebræorum* [*Diod. Sicul. lib. 19.*] Inde arx *Sisyphium* *Corinthi*, de nomine conditoris.

Euseb. ubi ante. A descensu *Heraclidarum* in *Peloponnesum* erat civitas sub regibus longa serie, exinde sub principibus annuis, [*Herodot. lib. 5. cap. 42.*] tandem sub *Cypselo* tyrannidem occupante, & post eum sub *Periandro* ejus filio, & longo temporis interstitio, [*Strabo* ubi ante,] sub *Philippo*, quorum conatus adjuverunt *Corinthii*, Romanosque pro eo ita despexerunt, ut quidam in legatos eorum domum suam prætereuntes ausi sint cœnum defundere: Pro quo peccato, aliisque flagitiis, misso à Romanis exercitu *Corinthus* est à *L. Mummi* eversa.

Dion. Cass. lib. 43. Ea cum diu deserta, jacuisset, instaurata est à *Jul. Cæsare*, qui & *Carthaginem* eodem tempore instauravit: & in utrasque, urbes olim splendidas & illustres, colonias Romanorum deduxit, præsertim *Libertinorum*.

Strabo ubi ante. Illi cum rudera amoliri coepissent, simulque sepulchra effodissent, testacea opera plurima, atque etiam ærea multa invenerunt, quorum admirati artificium, nullum sepulchrum non effoderunt, magnaque id genus rerum copia potiti, iisque magno divenditis, Romam impleverunt, *Necrocorinthiis*, sic enim appellabant quæ sepulchris erant ablata opera, maximè testacea. Et cum urbem vastaret *Mummius* inventæ sunt tabulæ pictæ admirandi artificii & Romam allatæ. Maximè enim *Corinthi* & *Sicyone*, pingendi ac fingendi aliæque id genus artes sunt auctæ.

Situs urbis jam instauratæ talis. Mons celsus cujus perpendicularium III. stadiorum & dimidii. Ascensus est XXX stad. In verticem definit acutum. Monti nomen *Acrocorinthus*. Ad ipsam radicem *Acrocorinthi* urbs jacet. Circulus urbis vel XL. stadia æquabat, muroque fuit munita urbs, quantum ejus mons denudaverat: mœnibus ipsa etiam includebatur *Acrocorinthus*, quâ muro muniri poterat: Et nobis ascendentibus [*Strabonis* sunt verba] rudera apparebant antiquæ urbis, ita ut universus ambitus fuerit ad LXXXV. stadia.

In summo mons vertice fanum habuit *Veneris*, fanum adeo locuples ὥστε πλείους ἢ χιλίας ἱερὰ δούλως ἐπέκθητο ἑταίρας, ut plures quam mille habuerit sacrorum famulas meretrices, quas Dæ viri mulieresque dedicarunt.

Herodot. lib. 5. cap. 92. Fuerat olim in urbe veteri fanum *Junonis*: quo congregatas omnes foeminas Corinthiacas, *Petriander* tyrannus per satellites detractis vestibus sine discriminatione denudavit, vestesque earum in foveam quandam comportatas, *Melissæ* uxori suæ defunctæ [cum qua defuncta ipse coierat] concremavit.

Historia de prima fundatione Ecclesiæ Evangelicæ in hac urbe, *Act. 18.* planum facit plurimos illic fuisse Judæos, & unam saltem eorum Synagogam, si non plures.

Horæ Hebraicæ & Talmudicæ

Impensæ in

EPISTOLAM PRIMAM

S. PAULI

A D

CORINTHIOS.

CAPUT I.

Vers. 1. Παῦλος.

Ui & *Saulus*. Duplex ei nomen pro duplici ejus relatione. Hebræum *Saulus*, ut Hebræo. Romanum *Paulus*, ut Romano.

Vulgare erat in gente Judaicâ, ut inter *Judæos* nomine Judaico nuncuparentur, ast inter *Ethnicos*, alio.

Vel scilicet eodem in linguam Ethnicam verso: ut *Tabitha* Judæis, erat Græcissantibus *Dorcas*. Et *Thomas* Hebræis, erat Græcis *Didymus*: & fortè, *Silas* Judæis, erat Romanis *Tertius* Rom. 16. 21. à שליש & *Jason*, *Secundus*. confer. Rom. 16. 21. cum Act. 19. 4.

Vel nomine aliquo diverso. Ut *Herodes* Lucæ, Act. 12. 1. est *Josepho Agrippa*. Et *Iohannes*, est etiam *Marcus*, Act. 12. 12.

Hinc Gloss. in *Maimon. in Cerushin* cap. 3. *Duo forte sunt ei nomina, Iudaicum scilicet, atque illud quo eum appellant הלועזות* *Ii qui non sunt Iudæi.*

Atque illud *Hieros. Gittin. fol. 43. 2. Israëlitæ extra terram Israëliticam nomina habent sicut nomina Gentilium.*

Imo audi quid dicant in eodem tractatu, fol. 45. 3. de *Judæis*

dæis etiam in terrâ Israëliticâ degentibus. Forte duæ sunt ei uxores, una in Judæa, altera in Galilæa. Et forte duo sunt ei nomina, unum in Judæa, alterum in Galilæa: Si nomen suum quo in Judæa vocatur, subscribat, ut eam dimittat quæ est in Galilæa, vel nomen quo in Galilæa vocatur, ut eam dimittat quæ est in Judæa, divortium non est.

Non mirum ergo, si Saulus extra terram Israëliticam natus, & donatus civitate Romana, nomen Romanum haberet conjunctum cum nomine suo Judaico: Atque observationem mereatur, eum jam Apostolum Gentilium factum, Gentili nomine suo se nuncupare semper, Judaico nuquam. Lucámque ejus acta prosequentem, Saulum eum vocare dum inter Judæos est scena historiæ, at Paulum, dum inter Ethnicos.

VER. 2. Ἕγιασμένοις ἐν χειρῷ Ἰησοῦ.

Opponi videtur τοῖς Ἕγιασμένοις ἐν νόμῳ. Aut respicere legem istam, Deut. 23. 1. 2. &c. de exclusionem quamplurimorum ab Ecclesia Dei: quod non ita fit sub Christo.

Κλητοῖς ἁγίοις.

Linguâ Lxx. Interpretum שְׂרָר נְרָרָא ita redditur, Levit. 23. 2. Αἱ ἑορταὶ κυρίας αἷς καλέσετε αὐτὰς κλητὰς ἁγίας. ver. 3. Σάββατα ἀνάπαυσις κλητῆ ἁγία τῷ κυρίῳ, vid. & ver 4, 7, 8. &c. Ἕγιασμένοι ἐν χειρῷ generale est, quod subdividitur in κλητὰς ἁγίας vere sanctos, & Ἰπικαλασμένοι τὸ ὄνομα κυρίας, professione sanctos.

VER. 5. Ἐν παντὶ λόγῳ ἢ πάσῃ γνώσει.

Id est, Donis linguarum & Prophetandi. Hæc, commate sequenti, vocat μαρτύριον τῷ Χριστῷ. Testimonium scilicet, quo astruitur Iesum esse verum Messiam, cum talia dona fuerit largitus. Sic Apocal. 19. 10. Testimonium Iesu est Spiritus Prophetiæ: Non solum doctrina quam edit Propheta, sed ipsum donum Prophetandi. Et I Iohan. 5. vers. 8. Spiritus & aqua &

& sanguis, testimonium de Christo perhibent in terra. Spiritus vel donum Prophetiæ, Aqua vel Baptismus, & Sanguis, vel martyrium: Nam cum ita affluerent dona extraordinaria spiritus, confluerentque tam infinitæ turbæ ad Baptismum in nomine *Jesu*, plurimique pro isto nomine subirent martyrium, indubitatum testimonium est, cum verum esse *Messiam*.

VER. 12. Ἐγὼ μὲν εἶμι Πάυλος, &c.

Ad originem hujus schismatis investigandum, recurri potest ad bipartitionem hujus ecclesiæ, in *Judeos* conversos, & *Gentiles*, quæ patet ex ejus historia, *Actor.* xviii. Pars Gentilitia fortè *Pauli* nomen efferebat, & *Apollo*: Judaica *Cepha* & *Christi*. Utraque iterum bipartita. Quidam de parte Gentilitia *Paulum* aut solum, aut certe præ omnibus aliis sunt reveriti, ut patrem, Apostolum primum, qui inter eos introduxit Euangelium, ut cunque planè, humili stylo, & non secundum sapientiam ac artem humanam prædicantem. Quidam autem *Apollo* ei prætulerunt, ut doctorem profundiorum, elegantiorum, & magis contemptum. Vid *Act.* xviii. 24. Hinc copiosa ista dissertatio Apostoli de ipsissimo hoc concionandi modo à *cap.* i. 17. ad *cap.* iv. 6. ubi dicit se ista figura quadam transtulisse ad seipsum & *Apollo*.

Ἐγὼ δὲ Κηφᾶ.

Non disputabimus hîc, an *Petrus* unquam fuerit *Corinthi*. Nam etiam ii ipsi qui eum aliquando ibi fuisse asserunt, negant tamen eum ibi unquam fuisse ante enatum hoc schisma. Unde ergo secta ejus nomine? Probabiliorem rationem vix adduxeris, quam quod ministri eum circumcisionis amplecterentur hi existentes de circumcisione, potius quam ministri præputii. Exemplum sumamus ab ipso *Marco*, *Petri* filio, aut Discipulo, *1. Pet.* v. 13. Ille comes *Paulo* & *Barnaba* electus, in peregrinatione sua inter Gentes, confestim ab iis recessit, & rediit *Hierosolymas*, *Act.* xiii. 13. Et quare tandem? Ego hanc causam adduxerim, quam corrige si displicet, nempe quod ille lateri ministri circumcisionis *Petri* olim adhærens,

rens, non probaret quæ agerent ministri hi præputii inter Gentiles: at melius edoctus tandem, rediit ad *Paulum*. Sic & hi *Corinthii*, & Judæi quidem omnes, ubique conversi, nimium quidem ubique adhuc Judaizantes, quam promptius nomina sua celeberrimo isti ministro circumcisionis dederent, quam ministro aut ministris præputii? At quare non *Jacobo* aut *Johanni* qui æquè erant ministri Circumcisionis? 1 *Petrus* erat Apostolus Circumcisionis *extra terram* Israëliticam *Jacobus* autem *intra*, aptiusque videbatur Judæis hisce Corinthiacis, extra terram Israëliticam positus, antesignanum Apostolum extra terram sibi eligere, quam illum qui intra? Ast inquires *Johannes* etiam erat Apostolus circumcisionis extra terram istam, æque ac *Petrus*, propiorque ille *Corintho*, in *Asia* versatus, quam *Petrus* qui in *Chaldea*. Verè quidem, at 2 *Petrus*, minister erat inter circumcisionem purissimi nominis, *Hebræos* scil. cum *Johannes* foret inter *Hellenistas*: imo inter Hebræos purissimi sanguinis, *Babylonicos* scilicet, imo inter Circumcisionem latissimi sensus, inter *decem tribus* scilicet, æquè ac inter Judæos. Quibus adde 3 quod *Petrus* duobus aliis Apostolis Circumcisionis, in hoc præemineret, quod, illi soli commissæ fuerint *claves regni cælorum*, id est, quod ille ostium primus aperuerit, Euangeliumque introduxerit inter Gentiles. Hisce omnibus observationibus simul accumulatis, non mirum est, si Judæi hi *Corinthiaci*, in aliis plurimis Judaizantes, ut patet ex hac epistola, cum se vellent sub aliquo Apostolo conscribere, non mirum est inquam, si se sub *Petro* conscriberent Apostolo Circumcisionis potius quam sub *Paulo* ministro Gentilium: sub *Petro* Apostolo extra-terraneo quam *Jacobo*, qui non: sub *Petro* Apostolo Hebræorum purissimorum & Circumcisionis plenissimo nomine, quam sub *Johanne* Apostolo *Hellenistarum*. Imo non mirum, si Gentiles Christiani vel *Corinthiaci*, vel alibi locorum, cum se vellent sub aliquo peculiari Apostolo conscribere, non mirum est, inquam, si *Petrum* potius respicerent qui primus Euangelium introduxit inter Gentiles, quam quemvis alium qui Euangelium in hunc aut illum locum peculiarem introduxit. Sic orta videtur sententia ista de *Primatu Petri*. Apud Judæo-christianos, ob peculiare discrimen ministerii ejus inter Circumcisionem,

apud

apud Gentili-christianos, ob introductionem suam Euangelii inter Gentiles.

Ἐγὼ δὲ Χριστός.

Si qui forent inter Corinthios qui baptismo *Johannis* solum baptizati essent prout erant inter *Ephesios*, *Act.* 19: 4. non mirum si dicerent illi, Ἐγὼ τὸ Χριστός, *Ego sum Messia*, non noscentes adhuc *Jesum Nazarenum*, illum esse; At detur, omnes melius edoctos à *Paulo* aut *Apollo*, cum tamen adhuc ad *Judaismum* plurimi inclinarent, suspicari licet, eos dicere *Ego sum Christi*, vel *Messia*, eo sensu, quo olim eruditi sumus de *Messia*, unumquemque scilicet sub eo unico duce conscribendum & subjiciendum, non sub aliquo ab eo deputato, vel vices gerente.

Ver. 14. Κρίσπον.

Nomen *Crispus* etiam Talmudicis est in usu.

Hieros. Jevamoth. fol. 2. 3. Dicit R. Aibular. נגרי קריספי
Nigri Crispi.

Ibid. fol. 12. 2. אמר ר' קריספי Dicit R. *Cryspus.*

Γάϊον.

Si *Gajus*, vel *Cajus* iste, ad quem scripta est Epistola tertia *Johannis*, fuerit *Gajus Corinthiacus*, quod maxime probabile, collato *Rom.* xvj. 23. cum commate septimo istius epistolæ, tum videtur *Johannes* epistolam suam primam scripsisse ad *Corinthios*. Scripsi inquit, ecclesie. Cuinam? Ecclesie certe alicui particulari, & ubi resedit ipse *Gajus*. Quænam autem epistola ista quam scripsit? Primam inter suas, quis non æquius dixerit, quam periisse istam quam scripsit? Et hæc si vera, *Diotrephem* requiras in ecclesia *Corinthiaca* primipilarem in schismate. Sed hæc sub ferulâ.

Ver. 17. ἔγὰρ ἀπέστειλέ με χερσὶς βαπτίζειν.

Non constitutus est *Paulus* Baptista inter Gentiles, sicut

Johannes Baptista inter Judæos, nec par quidem erat hujus & illius minus. Judæi etiam ab incunabulis instructi erant in doctrina de *Messia*, & in articulis religionis, ita ut non multum operæ impendere *Johanni* opus esset, ut eos ad baptismum in nomine *Messia* jam adventantis, & Evangelicæ fidei receptionem præpararet. At quantum *Paulo* infumendum inter Gentiles, qui ne quidem unquam, vel de Christo vel de vero Deo inaudierant! Concionatur ergo ille assiduè & guttatim quasi instillat iis doctrinam religionis, & non exigui laboris est eos ad mensuram cognitionis baptizabilem, ut ita dicere liceat, peditentim ducere. *Gajum, Crispum, Stephanam*, Judæos ipse baptizat, qui confestim & labore parvo in doctrina Evangelica erudiebantur, alii qui tardiùs ad ejus cognitionem maturefcebant, aliis ministris committit baptizandos, cum eos comperirent jam idoneos.

VER. 20. Πᾶ σοφὸς ; πᾶ γραμματεὺς ; πᾶ συζητητῆς ;

Berish. rabba sect. 24. Deus ostendit Adamo.

: דור דור ודורשיו *unamquamque generationem, & συζητητῆς αὐτῆς.*

: דור דור וחכמיו *unamquamque generationem, & σοφὸς αὐτῆς.*
: דור דור וסופריו *unamquamque generationem, & γραμματεὺς αὐτῆς.*

: דור דור מנהיגיו *unamquamque generationem ; & ἡγούμενος αὐτῆς.*

Recitantur hæc aliqua cum variatione in *Avodah Zarah*, fol. 5. I.

Σοφὸς : חכם qui docuit alios.

Γραμματεὺς סופר quivis literatus ut distinctus à plebe : ac præcipuè quivis pater traditionum.

Συζητητῆς דרשן vel דרשן qui profundius est concionatus atque interpretatus legem.

VER. 21. ΕΝ ΣΟΦΙΑ Τῆ ΘΕῶ Ε'Κ ΕΓΝΩ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΔΙΑ ΤῆΣ ΣΟΦΙΑΣ Τ' ΘΕΟΥ.

Id est : Mundus in Theologiâ suâ, non potuit per sapientiam suam scire Deum.

Σοφία τῆ Θεῶ hic non intelligenda est sapientia ista quæ Deum habuit

habuit authorem, sed quæ Deum habuit objectum: reddenda-
que est *Sapientia circa Deum*. Erat apud Ethnicos *Σοφία τῆς
Φύσεως*, *Sapientia* circa res naturales, Et *Σοφία τῆ Θεῶ* *Sa-
pientia circa Deum*, id est Theologia. *At mundus in sua Theolo-
gia non potuit per sapientiam scire Deum.*

C A P. I I.

VER. 6. *Σοφίαν δὲ ἃ τῶ αἰῶνι τῆ τέτα.*

QUADRUPlicem sapientiam memorat Apostolus.

1. *Ethnicam* vel Philosophorum *cap. 1. 22.* quæ vulgo
הבמה יונית *Sapientia Græca* audiit apud Judæos: quæque
adeò apud eos viluit, ut hæc duo sub eadem maledictione confo-
ciarent. *Maledictus sit ille, qui alit porcos, & maledictus sit ille
qui filium suum docet Sapientiam Græcam.* *Bavakama*, fol. 82. 2.

2. *Sapientiam Judaicam: scribarum & Pharisaorum, qui cru-
cifixerunt Christum, ver. 8.*

3. *Sapientiam Evangelicam, ver. 7.*

4. *Sapientiam τῶ αἰῶνι τῆ τέτα*, distinctam, ut videtur à re-
liquis ubi *τῶ αἰῶνι τῆ τέτα* eo sensu accipienda est quo *העולם
הזה* ut opponitur *העולם הבא*: Et loquitur de sapientia
ultima, & suprema, quam assequi quis potuit *ἐν αἰῶνι τῆ τέτω* ante
revelatum Evangelium in adventu Christi, qui erat *Ἄϊων ὁ μέλλων*.
Et hoc est quod agit Apostolus, nempe ut ostendat summam
imo sanissimam sapientiam sæculorum antecedentium non con-
ferendam ullo modo esse cum splendore sapientiæ Evangelicæ.

VER. 9. *ἃ ὀφθαλμοῖς ἃ κ εἶδε, &c.*

*Bab. Sanhedr. fol. 99. 1. Dicit R. Chajabar. Abba, Dicit R.
Joachanan omnes Prophetæ non prophetarunt nisi de diebus Messie:*
אכל לעבלם הוא *At quod ad mundum futurum, Oculis non
vidit, O Deus præter te, &c.*

Recitantur hæc in *Shabb. fol. 63. 1.* sub alia occasione: Ubi
Gloss. *Oculi Prophetarum non potuerunt hæc videre.*

Vides hic distingui à *Rabbino* inter *Dies Messia* & *mundum futurum*: quod & aliquando fit ab aliis: at vulgatissimè etiam confunduntur. Videsque qua ratione, imo qua necessitate, additus fuerit ad hanc distinctionem: nempe quod quædam supposita fuerit reposita expectantibus Deum, quæ nunquam viderunt oculi Prophetarum. At viderunt inquit, Prophetæ bona dierum *Messia*: ergo reposita ista sunt in mundum futurum, post dies *Messia*. Disce à Paulo, O *Rabbine*, clariorem longè esse revelationem sub Euangelio, quam assequuti sunt Prophetæ.

C A P. III.

V E R. I. Ως νηπίους.

H Ebræis תינוקות של חינוך Hinc vulgatissimum illud תינוקות של חינוך *Pueruli in schola.*

Chetub. fol. 50.1. Rabh. dixit תב Rabh. Samuel bar Shillath [Iudimagistro] Puerulum sexennem recipe, eique cibum præbe sicut bovi, Gloss. Ciba eum lege sicut bovem cibas quem saginas.

יהא אדם מתגלגל עם בנו עד יב שנה *Placide agat homo cum filio suo ad annum ejus duodecimum. Gloss. Si discere renuat, placide cum eo agat & verbis mollibus, &c.*

V E R. I 2. Ξύλα, χόρτον, καλαμην.

Apostolum de doctrinis agere planum est ex contextu.

1. Supponit hos ædificatores quamvis non adeo bene ædificantes, animo tamen non malo, seipsos isti operi addixisse: *ver. 15. Ipse Salvabitur.*

2. Per varias harum rerum species, aurum, argentum, lignum, fœnum, stipulam, non varium tantum docendi modum intelligas, sed varias ipsas doctrinarum species. Nam si omnes eandem veritatem doctrinamque proposuissent, minus fuisset si omnes eam non eodem modo enuntiaissent. At dum alii *aurum, argentum, lignum* doctrinam pretiosam puram solidam proferunt, alii *fœnum stipulam*, vilem leviolem & nullius pretii aut soliditatis, ipsæ doctrinæ erant diversæ, & erant

erant quæ examen ignis pati possent, & quæ non.

3. Erant qui micas Judaismi inter populum spargerent: At hoc non ut ex professo dimicantes contra Euangelium, sed ex ignorantia, & quòd simplicitatem Evangelicam non adhuc satis intelligerent. Has atque hujusmodi doctrinas *fœnum & stipulam* vocat *Paulus*, igne absumendas: at dum illi interea qui talia docuissent, evadere possent, quia non ex malitia veritatem oppugnârant, sed ex ignorantia propinârant falsitatem.

VER. 13. Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται.

Duo cujusque opus sunt resectura, *Dies*, & *Ignis*: quæ utraque non male intelligas de verbo Dei omnia manifestante, & probante. Nam lux Evangelica frequentissime vocatur *Dies*, & lex divina *Ignis*, *Deut.* xxxiiij. 2.

At mallem ego hîc loci per *Diem* & *Ignem* intelligere *Diem Domini*, brevi venturum, atque *Ignem* divinæ indignationis effundendum in gentem Judaicam. Atque ad hæc eo magis sum adductus, quòd de die & igne isto adeo frequens occurrat commemoratio in paginis sacris.

Cum ergo forent, qui Judaismum superstruerent super fundamentum Evangelicum, idque ex imperitia & ignorantia simplicitatis Evangelii [nam de talibus loquitur hic Apostolus] prædicat & comminatur, appropinquare diem Ignemque Domini in Judæos, à quo non revelanda solum erat istius superstructionis ineptia, & inconsistentia, sed & ea ipsa superstructio peritura.

Hoc sensu loci recepto, plana fiunt omnia quæ loquitur Apostolus in hac periocha. Ignis iste probabit doctrinas, Evangelicæne sint, annon: Si cujus opus aut doctrina examen ignis istius feret, mercedem ille accipiet de sana doctrina: Si cujusvis doctrina non feret, sed absumatur detrimentum ille patietur de oleo & opera perditis, ipse vero salvabitur, ast hoc ut probatus per ignem.

Vis parallelum doctrinæ atque ædificationis stramineæ, de qua *Paulus*?

Bab. Bathr. fol. 60. 2. Tradunt Rabbini למה יסך אדם
למה יסך אדם

את כתוב בסור *Ne oblinat quisquam domum suam calce* דני
 עודך בו חול או תבן מותר *At si cum calce commisceat are-*
nam & stramen, permissum est.

Traditio tempora respicit post excisum templum, cum præ-
 luctu ob fatale istud excidium, non permissum est parietes deal-
 bari, sed nigrore squallere, ut colore lugentibus convenienti.
 Simplici ergo calce non permissum est parietes dealbare, ne co-
 ruscarent nimium, at si intermixta forent arena & stramen,
 quibus albedo calcis obfuscaretur, tunc permittitur. O doctri-
 nam vere stramineam, de superstructione straminea, & quæ
 aptissimam exhibet imaginem doctrinarum istarum Judaicarum
 de quibus Apostolus, splendorem Euangelii obnubilantium.

C A P. I V.

V E R. 6. Μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν ἕ Ἀπολλῶ.

ET quare non ad seipsum & *Cepham*? Ex hoc ipse loco, si
 non aliunde probari posset, patet *Petrum* non docuisse
Corinthi. Agit ex instituto Apostolus, de præcipuis ipsorum
 ministris, & excedit fidem, voluisse eum præterire *Petrum*,
 si *Petrus* apud eos fuisset concionatus.

Cum ait se in *figura hæc transtulisse ad seipsum & Apollo*,
 nominum & personarum mutationem non intelligit, nec alio-
 rum nomina in personam suam & *Apollo* transfert, ne quem-
 quam nominatim carpat [qui sensus huic loco vulgo affigitur]
 sed figuratio quâ utitur hæc est. Nempe dum de prædicatione
 Euangelii loquitur, plana, rudi, & à sapientia humana quàm
 remotâ, & è contra, de eleganti, exculta & profundiori,
 hæc ego, inquit, hoc in schemate, ad meipsum transtuli & *A-*
pollo, priorem concionandi modum ad meipsum, posteriorem
 ad *Apollo*.

V E R. 8. Ἡδὴ κεκορησμένοι ἔστε, &c.

Acris sarcasmus: Jactantiam *Corinthiorum* castigans, qui
 obli-

obliti fuerant à quibus privilegia ista Euangelica, de quibus jam superbierunt, primùm acceperant. Ditati erant donis spiritualibus; regnarunt, ipsis iudicibus, in culmine usque dignitatis ac foelicitatis Euangelicæ, idque *absque nobis*, inquit Apostolus, ac si nihil ob ista privilegia nobis deberetis: Atqui, *ô utinam regnaretis*, atque adeo foeliciter ac bene vobis foret reverâ, ut nos vobiscum regnaremus, aliquamque foelicitatem in promotione hac vestra, aliquamque apud vos æstimationem sortiremur.

C A P. V.

VER. 1. Ὡς γυναικὰ τινὰ τῆ πατρὸς ἔχειν.

Non matrem suam, sed uxorem patris sui, qui & adhuc erat in vivis, ut videtur ex Epistola ad hos *Corinthios* secunda cap. 7. 12. *Scripsi vobis, non ejus respectu qui injuriâ affecerat, nec ejus respectu qui injuriâ affectus erat.* Is qui injuriâ affecerat, planè erat hic incestuosus; nam de causa ista loqui illic Apostolum vix negabitur. Et quisnam ille qui injuriâ affectus? Pater absque dubio: vivus jam certè & non defunctus; nam vix de eo mortuo diceretur, quòd injuriâ hoc facinore est affectus.

VER. 2. Καὶ υἱεὶς πεφυσιωμένοι ἔσε.

Mirum quidem est, quod non luxerint, at quod de tali sceleri inflati forent & gloriarentur, ut *ver. 6.* est monstratum. Ast undenam tam stultus & nefandus tumor?

I. Forfan ex studio partium atque acrimonia contentionum, exultante parte adversâ in istam in qua tam gravis lapsus contigerat.

II. Forfan ex malè concepta libertate Euangelii, de hac re triumpharunt, ac si Euangelium contra Legem talem licentiam introduxisset.

III. Aut videri potest, patrem incestuosi non fuisse Christianum, sed aut Ethnicum aut infidelem Judæum. Matrem
C autem

autem fuisse ad Christianismum conversam, sic & ipsum filium. Atque hinc recessione uxoris à marito infideli, & conjugium cum filio credente. Inde *Corinthiorum* gloriatio, non ob hoc merè, quod filius novercam duxisset, (nam illud opinari foret ridiculum) sed quòd ita prævaluerat Evangelium, ut vel uxorem à marito infideli segregaret.

καὶ εἰ μᾶλλον ἐπειθήσατε, ἵνα ἐξαρθῆ.

Vestrûm erat, ô *Corinthii*, precibus & jejuniis Deum orasse, ut is è medio vestri hominem adeo scelestum tolleret, si modò ille non resipisceret: *at vos estis inflati*, &c. Πενθεῖν hoc in loco videtur ad sensum תענית extendere, apud Hebræos.

Sanhedr. cap. 7. hal. 4. Isti sunt lapidandi: הכבא על אם ועל אשת האב Is qui coit cum matre sua, vel cum uxore patris sui. Qui coit cum matre, reus est [dupliciter] & quia mater ejus est, & quia patris. Qui coit cum uxore patris sui, reus est [dupliciter] & quia uxor patris est, & quia uxor alterius; in vivis sitne ejus pater, an defunctus: & sitne ea uxor patris ex desponsatione, an ex maritacione, vid. etiam *Maimon. in Issure Biab, cap. 1. & 2.*

In *Cherithuth. cap. 1. hal. 1.* adjudicatur hoc ipsum peccatum excisioni. לו כריתות תורה Triginta sex sunt excisiones in lege [vel triginta sex qui excidendi] הכבא על האם ועל אשת האב is qui coit cum matre sua, aut cum uxore patris sui, &c.

Mirum videri certè possit, unum idemque facinus ad lapidationem adjudicari quæ per *Synedrium* infligebatur, & ad excisionem quæ per *manum Dei*. Ast audi Glossatorem: Omnes ista excisiones, inquit, sunt de præsumptuosè factis בלא התרעה Ubi non erat prævia admonitio, aut protestatio: at verò si fuerit prævia admonitio, quedam ex iis ad strangulationem adjudicantur, quedam ad lapidationem. At si ex ignorantia hæc perpetrentur, sacrificium pro peccato requiritur.

Excisio [כרת] erat per manum immediatam Dei, quam excisionem meruerat hic nefarius summo gradu: nam facinus hoc ab eo perpetratum fuisse ex ignorantia, ridiculum foret imaginari.

VER. 5. Παράδῃναι τῷ Σατανᾷ.

5. De excommunicatione apud Judæos pauca. An excommunicare & tradere Satana illis fuerint idem.

De excommunicatione apud Judæos dicturo, pauca primùm dicenda sunt de נזיפה correptione, quæ Babylonice eadem erat cum excommunicatione.

Bab. Moed Katon. fol. 61. i. אין נזיפה פחות מז' ימים. Correptio non est minus quàm in septiduum: sicut dicitur, Si pater ejus in faciem ejus consputaverit, nonne pudefiet septem diebus? [Num. 12. 14.] Rabb. Chasda dicit נדוּיִשְׁלָנוּ נזיפה. Excommunicatio nostra [in Babylonia] est sicut correptio eorum [in terra Israëlitica.]

Exempla hæc ibi adducuntur.

R. Simeon filius Rabbi [Judæ] & Bar Kaphra sederunt legentes, cumque difficilis nimis esset locus quem legerunt, dixit R. Simeon τῷ Bar Kaphra, Opus hîc est Rabbi interprete. Cui Bar Kaphra: Et quidnam dicere hac in re potest Rabbi? Abiit R. Simeon, & patri suo hoc dixit, qui ideo succensuit. Venit Bar Kaphra eum visitatum. Dixit ei: O Bar Kaphra, ego te non novi. Novit ille quid sibi is vellet נהג נזיפתא subiit ergo correptionem triginta diebus.

Et rursus: Præcepit aliquando Rabbi, ne magistri discipulos suos doceant in plateis; verba ista mysticè huc applicans, Ambitus femorum tuorum sunt sicut monilia [Cant. 7. 1.] Prout femur est in abscondito, sic verba legis in abscondito. Prodiit R. Chajja [ר' חייא] & duos filios fratris sui docuit in platea Rabb scilicet, & Barbar channah. Audiit hoc Rabbi, & succensuit. Venit R. Chajja eum visitatum. Dicit ei עיין O Aija, quisnam leget tibi in platea? [Gloss. vocavit eum עיין Aija per contemptum: Quisnam leget tibi in platea, est ac si dixisset, Hinc abi.] Novit ille quare in eum verba talia effunderet: suscepit ergo נזיפה correptionem per triginta dies.

Hæsitat de hac re R. Asher, quare Bar Kaphra & R. Chajja triginta diebus correptioni isti se subderent, cum ea ultra septem dies se non extenderet, de qua re quæ disputet, videat lector si vacat.

Differentia inter **נִיפְּחָה** *Increpationem* & **נִדְּוִי** *excommunicationem* hæc erat.

I. Increpatio vel correptio ista opus non habuit absolute, excommunicatio habuit.

II. Quamvis se domi contineret ille qui tali correptione erat iectus, nec in publicum prodiret, velut homo pudefactus, à societate ejus tamen non abstinuerunt alii. Coram illo qui eum isto fulmine percusserat, non comparuit, nec in publico versatus est, cuivis tamen ad eum domi se conferre licuit. Sic dicitur R. *Chaija* triginta istis diebus *τὴν Rabb.* docuisse domi.

Correptio [נִיפְּחָה] inquit Magistri, *est cum vir quis illustris alium corripit, dicens, Quam impudens est N. vel aliquid istiusmodi. Conditio autem hominis ita correpti hæc est. Abscondit se, & domi continet ut pudefactus, ne faciem ejus videat qui eum pudefecit, nec coram eo stet aperto capite. Diminuat etiam de risu suo, & de verbis suis & de negotiis suis, & se contristet coram videntibus. At non opus est ut ab hominibus se retrahat quin cum iis comedat & bibat, & eos salutet. Nec opus est ut eum placet qui illum increpavit, nec opus habet absolute: sed cum correptionem in se suscepserit, tempusque excurrerit, solutus est.*

Confer cum hac **נִיפְּחָה** verba Apostoli, *1 Timoth. v. vers. 1.* *Πρεσβυτέρω μὴ ὀπιπλήξῃς, &c.*

Et jam ut ad excommunicationem ipsam transeamus,

I. Excogitata & inventa est excommunicatio apud Judæos, si quid vident oculi nostri, ut poena esset istorum delictorum quibus nulla alia poena decernitur, vel in paginis sacris, vel traditionibus. Vix credo ego eum apud Judæos excommunicatum fuisse, cujus offensionem assignabatur aperte vel à legè, vel à patribus traditionum, poena vel excisionis, vel mortis, vel flagellationis, vel restitutionis dupli aut quadrupli, &c. At verò in rebus istis de quibus nulla talis designatio poenæ, quid agendum? Peccata erant poenâ digna: nullam poenam ex istis quæ nominata sunt, assignant iis vel Lex vel Scribæ. At certè providendum est ne talia perpetrentur impunè. Hinc inventa excommunicatio, ut poena generalis istiusmodi delictorum. Res ipsa (ni fallamur) hoc loquitur, perpensis iis propter quæ fit excommunicatio.

II. Causæ

II. Causæ aut rationes excommunicationis generalius duæ erant; nempe **לממונא** ob pecuniam, & **לאפיקורתא** ob Epicurismum.

Occurrit hæc distinctio in *Bab. Moed Katon*. fol. 16. 1. ubi fusè agitur de excommunicatione, & unde plurima petimus de hoc subjecto.

Excommunicatio ob nummum erat, non cum quis alteri debens pecuniam non solveret; nam patuit actio contra eum judicialis; at cum in iudicium vocatus, & à confessu ad solutionem adjudicatus, tamen non solveret.

Quid sibi velit **אפיקורתא**, discere licet ex definitione *Epicuri*.

Sanhedr. fol. 99. 2. *Epicurus est qui spernit verba Dei: Epicurus est qui spernit discipulos sapientum.*

Aruch: **אפקר** est qui loquitur linguâ malâ: iste est Epicurus.

Talmudicis **אפקר** presumptuosum denotat, dissolutum, hominem ad nullum normam compositum. Inde **אפיקורוס** *Exlex*, dissolutus, intra leges Scribarum non circumscriptus.

Megill. fol. 25. 2. **פקרו מינים** A Glossatore redditur **העיוו פניהם** *Obduraverunt facies suas hæretici.*

Moed Katon. fol. 16. 1. **מתפקר כשליהא דבי דינא** Gloss. reddit, *Convitiatur nuntio Synedrui.*

Particulariùs.

Orach. Chaim. cap. 359. *Dicit Rambam b. m. Ob viginti quatuor causas excommunicant vel virum vel fœminam: & hi sunt excommunicandi.*

1. *Qui vilificat Sapientem, etiam post ejus mortem.*
2. *Qui vilificat nuntium Synedrui.*
3. *Qui collegam suum vocat servum.*
4. *Qui vilipendit verbum unum Scribarum; non opus est dicere, Qui vilipendit Legem.*
5. *Qui ad diem à confessu sibi statutum non comparet.*
6. *Qui in se non suscipit iudicium confessus, excommunicant eum usque dum suscipiat.*
7. *Qui apud se retinet rem aliquam noxiam: e. g. Canem trucem aut scalam confractam: excommunicant eum usque dum rem amoveat.*

8. Qui vendit fundum suum Ethnico, excommunicant eum, usque dum ipse in se suscipiat omnem injuriam, quæ inde evenire potest Israëlita vicino suo.

9. Qui testimonium perhibet contra Israëlitam coram tribunali ethnico, & testimonio isto pecuniam torquet ab eo: excommunicant eum, usque dum rependat.

10. Sacerdos lanio, qui portionem non dividit alteri Sacerdoti: excommunicant eum usque dum det.

11. Qui diem festum secundum captivitatis profanat, etiamsi sit secundum consuetudinem. De hoc die vid. Maimon. in Kidush Hodesh. cap. 5.

12. Qui opus aliquod servile facit vesperis Paschatis à meridie.

13. Qui nomen Dei inaniter memorat, vel in juramento vel in verbis.

14. Qui populum adigit ad comedendum sacra extra limites.

15. Qui populum adigit ad profanationem nominis Dei.

16. Qui annum aut menses intercalat extra terram Israëliticam.

17. Qui scandalum objicit cæco.

18. Qui populum impedit à præstando præcepto.

19. Lanio qui discerptam bestiam offert.

20. Lanio qui cultrum suum non ostendit sapienti approbandum.

21. Qui obdurat se contra scientiam.

22. Qui dimisit uxorem, & tamen participationem cum ea habet, & negotiationem.

23. Sapiens qui est mala fama.

24. Qui eum excommunicat, qui excommunicationem non meretur.

Hæc etiam habes apud Claris: Buxtorf. in Lexic. Talm. in voce ןׁׁׁ

Quò intentiùs has excommunicationis causas rationesque intueor, eò magis in sententia mea persto, inventam fuisse excommunicationem ut pœnam pro delictis istis, quibus nulla pœnæ species definita, vel per legem vel per canones traditionales. Perpende eas singulatim, & forsan mecum cogitabis.

III. Ille in quem procedendum erat excommunicatione, citatus primò erat, & dies ei indictus quo compareret, misso ad eum nuntio à confessu, qui & de die eum certum faceret, & de personis coram quibus comparendum.

Moed. Katon. fol. 16. 1. מתרין ביה שני וחמישי ושני
Indicunt ei secundum hebdomada [quò die confessum est in curia & conventum in Synagoga] & *quintum hebdomada* [quo itidem die conventum & confessum est] & *secundum hebdomada sequentis*. Si die primùm indicto non compareret, expectant usque ad secundò indictum, & ad tertio indictum. Hoc autem erat cùm causa foret pecuniaria : אבל לאפיקרותא לאלתר
At si ob Epicurismum foret [si die primùm indicto non compareret] *sine mora eum excommunicant.*

IV. Primò percusserunt eum simplici excommunicatione, quam נידוי *Niddui* vocant, in qua non erat absoluta maledictio.

Piske הראש in *Moed. Katon. art. 55.* נידוי סתם אין בו קללה
In Niddui non erat absolute maledictio : nam dixerunt tantum יהא נידוי *Sit N. sub excommunicatione.*

V. Excommunicatio hæc erat in triginta dies.

Hieros. Moed. Katon. fol. 81. 3. אין נידוי פהות משלשים
Excommunicatio [Niddui] non erat minus quam in triginta dies. Sicut dicitur usque ad mensem, usque dum exeat caro per nares vestras, Num. 11. 20.

Si verò excommunicatus intra istud tempus excommunicantes placaret, absolvunt eum illico.

VI. Si verò in perversitate sua persisteret, finitis triginta diebus, eum iterum excommunicant מנרין ומקללין אותו
additâ etiam maledictione : & hæc secunda excommunicatio vocabatur שמתא *Shammata.*

Bab. Moed. Katon. ubi prius, מנלן דמשמתין Unde est quod *Shammatazamus?* Inde quod scriptum est, Maledicite Meroz. Jud. v. 23.

Rabbenu Asher in loc. fol. 34. 2. Barak Shammatazavit Meroz, sicut scriptum est, Maledicite Meroz : quod & נידוי *Excommunicatio est*, & קללה *Maledictio* : nam in voce ארור *est & excommunicatio & maledictio.*

VII. Publicarunt offensam ejus in Synagoga.

Moed Katon. ubi ante פרטין התאיה בעיבורא particu-
latim publicamus crimen ejus in Synagoga. Gloss. Concivibus ejus
dixerunt, Ob hanc & hanc causam nos eum Shammatisamus.

VII. Si in perversitate sua adhuc per hos triginta dies etiam
persisteret מחרים אותו Anathematizarunt eum.

Moed Katon. ubi ante מנדין וש ונין לאחר ל ומחרים מין
Excommunicant eum, & post triginta dies iterum ex-
communicant [Shammatisant] & post sexaginta Anathemati-
zant.

Rabbenu Asner ubi prius: Anathematizant dicendo, Sit sub
Anathemate. Et hoc longè gravius est quàm vel Niddui vel Sham-
matha. Nam in hoc est & excommunicatio, & maledictio, & pro-
hibitio usus quorumvis hominum, nisi in iis rebus solùm quæ ad
vitam sustentandam pertinent: & non Anathematizant, nisi
cùm se obduraverit contra confessum semel iterumque.

VIII. Rationem horum processuum reddunt in Moed Ka-
ton. loco allegato, his verbis.

Unde est quòd nuntium ei mittunt à confessu [מבר]? Quia
scriptum est: Et misit Moses ad Dathanem & Abiramum.

Unde est quòd ad judicium citant? Quia scriptum est; Et di-
xit Moses Coracho, Tu & cætus omnis tuus præsto sitis.

Unde quòd coram viro aliquo magno & eminenti? Quia scri-
ptum est, Coram Domino.

Unde quòd coram N. vel tali viro? Quia scriptum est, Tu at-
que illi, atque Aaron.

Unde quòd indicunt ei tempus statutum comparendi? Quia scri-
ptum est, Præsto sitis cras.

Unde quòd de tempore in tempus? Quia scriptum est: Voca-
runt ibi Pharaonem regem Egypti strepitum, transiit tempus sta-
tutum. [Hierem. 46. 17.]

Unde quòd Shammatisant? Quia scriptum est, Maledicite
Meroz.

Unde quòd Anathematizant? Quia scriptum est, Maledicite.

Unde quòd maledictus est qui cum eo edit & bibit, & stat in-
tra quatuor cubitos ab eo? Quia scriptum est ישביו q. d. Se-
dentes ejus vel cum ea, Judic. 5. 23.

Unde

Unde quòd crimina ejus publicant in Synagoga? Quia scriptum est, Quia non venerunt ad auxilium Domini.

Unde quòd bona ejus in fiscum referunt? Quia scriptum est, Quicumque non venerit intra triduum, Secundum consilium principum & Seniorum perdetur omnis substantia ejus, Ezra 10. 8.

Unde quòd contendimus cum eo, & maledicimus ei, & percutimus & crines ejus vellicamus, & adjuramus eum? Quia scriptum, Et contendi cum illis, & maledixi iis, & nonnullos ex iis percussi, & crines convulsi, Nehem. 13. 25.

Unde quòd ligamus constringimusque eum? [Gloss. Manibus pedibusque, atque ad columnam, ut flagelletur.] Quia scriptum est, Aut ad mortem, aut exilium, aut confiscationem bonorum, aut incarcerationem. Eze. 7. 26.

Vides excommunicationem apud Judæos, penicillo ipso Judaico pictam, à capite ad calcem: Et jam an ea, ipsis iudicibus, fuerit traditio in manus Satanae, ulterioris est disquisitionis, & quidem obscurioris. In terminis minimè occurrit aliquid tale dictum de excommunicatione, & an eo sensu occurrat, judicet lector, ex iis quæ dicuntur de conditione excommunicati.

I. Piske **וְהָרְחַק** in Moed Katon. cap. 3. **זֶה דֵּין הַמְנוּרָה**
Hac est conditio excommunicati. Non edunt nec bibunt cum eo, nec sedent intra quatuor cubitos ab eo: [uxore & liberis & famulis exceptis quibus permissum est juxta eum sedere.] Cum gratias agunt [ad cibum] eum non conjungunt in gratiarum actione, nec eum adhibent ad rem quamvis, quæ eget decem viratu. At cuivis licet cum eo colloqui, & conducit is operarios, & conducitur ipse in operarium.

II. Quoad ea quæ religionem spectabant.

I. Adierunt excommunicati templum sicut & alii.

Middoth. cap. 2. hal. 2. Omnes qui intrant in templum secundum consuetudinem, ingrediuntur viâ dextra ac circumeunt: egrediunturque sinistrâ, excepto eo cui aliquid accidit, qui circumambulabat ad sinistram.

Interrogatus, Quid tibi quod ad sinistram circumeas, respondit, Quia ego sum excommunicatus **וְהָרְחַק מִנִּי** Cui alter, ille qui hanc ædem habitat indet cordi tuo ut auscultes verbis sociorum tuorum.

II. Orach Chaim ubi ante. Traditio est. מנורה שונה
 לו ושונין לו Excommunicatus exponit traditiones, atque exponunt
 ei. Anathematizatus non exponit aliis, nec exponunt ei, ast ipse
 exponit secum, ne obliviscatur doctrina sua.

Piske שנין ubi supra artic. 51. Excommunicato permitti-
 tur negotiari in lege: Ast Anathematizato prohibetur. Verum ille
 exponit secum.

III. Talmudicos evolvens sæpissimè observabit, Excommu-
 nicatum & Lugentem mortuos, iisdem conditionibus in rebus
 quam plurimis subjici, imo Lugentem peioribus.

Piske Harosh, ubi ante artic. 51. Lugens & excommunicatus
 prohibentur tonderi. Lugens tenetur ad velandum caput, excom-
 municatus non. Lugens die primo privatur Phylacteriis. Excom-
 municatus non. Lugenti prohibetur salutatio. Excommunicato
 permittitur: multo magis licet cum eo colloqui. Lugenti prohibe-
 tur ne negotietur in lege: excommunicato permittitur. At Anathe-
 matizato prohibetur versari in lege: verum ille exponit sibi ipsi: &
 facit ipse sibi tabernulam pro victu suo. Lugens tenetur ad scis-
 sionem vestimenti, excommunicatus non. Lugenti prohibetur ne
 faciat aliquod opus, Excommunicato permittitur. Lugenti prohi-
 betur ne se lavet. Excommunicato permittitur. Lugens non induit
 sandalia, Excommunicatus induit. Lugens non coit cum uxore.
 Excommunicatus coit, &c.

Ex dictis videtur concludi posse ex una parte Excommunica-
 tionem apud Judæos vix sonuisse *tradi Satana*, & adsunt etiam
 nonnullæ rationes, quibus videtur concludi pariter posse, *Tradi*
Satana hîc apud Apostolum non sonare *Excommunicationem*.
 Detur excommunicatum & ejectum ab ecclesia, rejici etiam à
 Deo, & in manus *Satana* quidem tradi: hoc non est illud quod
 pensi jam nostri est pensitare, sed an vel *Paulus*, per *tradatur*
Satana, vel *Corinthii* intellexerint *Excommunicationem*. Nos
 negativum amplectimur ob hæc rationes.

I. Quia nulla ratio reddi potest, cur Apostolus rejecto vulgari
 & notissimo *Excommunicationis* vocabulo, ad aliud confugeret,
 ignotissimum, obscurissimum.

II. Facinus hujus scelerati erat supra *excommunicationem*.
 Et parvum erat, hominem tam nefarium *excommunicari*. Mor-
 tem

tem ille meruit, ut observavimus, duplo triplovè: & extraordinario isti sceleri congruentius erat, ut extraordinaria aliqua aptaretur pœna, quam vulgatissima ista, excommunicationis.

III. Eccur tam vehementi consilio atque instigatione uteretur Apostolus, ad incitandam ecclesiam ut excommunicarent adeo merentem excommunicationem? Num res tam difficulter apud eos impetranda excommunicatio? Quid opus præsentia Spiritus Pauli in re quibusvis ministris ecclesiæ delegata? quid opus tam solenni determinatione [ἤδη κέκερικα] in re de qua fatebatur quilibet mereri eum excommunicationem?

IV. Tradi Satanæ erat εἰς ὄλεθρον σαρκός, At quidnam ad illud valere potuit excommunicatio apud hominem in libidines suas juratum? Fieri forsitan potuit, inquires ut ea talem sortiretur effectum. At retorqueo ego, cum Apostolus ait εἰς ὄλεθρον σαρκός, non de fortuito effectum loquitur, sed de indubitato.

His ducti rationibus, ut alias ommittamus, cum iis in sententiam imus, qui de miraculosa actione locum interpretantur, de reali scilicet traditione personæ hujus in manus & potestatem Satanæ, ut ab eo flagellaretur, & morbis, torturis, & terroribus cruciaretur. Atque huc optimè concinunt, & Phrasæologiæ circa hanc rem adhibitæ ab Apostolo, & rei ipsius circumstantiæ.

ἤδη κέκερικα ὡς παρών.

Tradere Satanæ nunquam memoratur in scriptura, nisi cum adesset potestas Apostolica, ut hîc & 1 Tim. 1:20. Et potestas ista Apostolica miraculosè feriendi obstinatos, aut nefariè peccantes quâvis pœnâ, usitatè ab iis non exerebatur, nisi coram in os, ut à Petro in Ananiam & Saphiram, & à Paulo in Elymam: itemque, ut verisimillimum in Hymenæum & Alexandrum, hîc tamen longe distans & remotus, judicavi, inquit, & decrevi, à longinquo potestatem istam meam in hunc sceleratum exercere, ac si presens essem & coram in os; quod quidem non usitatè fit, at scelus hoc etiam non usitatum. In hunc sensum reddenda est ista Clausula καὶ τῷ πνεύματι μου ἰ. e. spiritu meo Apostolico, vel dono spiritus mihi concesso. Sic spiritus Elia

habitabat super Elizeum 2 Reg. 2. 15. id est, Spiritus Elie propheticus. 3. Clausulamque istam, 'Εν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, confer cum eadem Phrasiologia, Act. 3. 6. cum scilicet edendum erat miraculum. Itemque. 4. Vox Δύναμις usitatissimè in Euangeliis ad miracula refertur, de potestate disciplinaria usurpatur rarissimè, si omnino.

Discursum nostrum de excommunicatione apud Judæos concludamus traditione inter eos recepta, quam vide si lubet.

Shabb. fol. 110. 1. הוֹיָא רַכְנֵי דְרַבְרַקִּיָּה לִית לִיה אַסוּתָא
Si serpens Rabbiorum quemvis momorderit, non est ei medela. Bar Kasha in Pumbeditha morsus fuit à Serpente Rabbiorum, & nulla ei medela. Gloss. Quia transgressus fuerat contra excommunicationem sapientum, ideo cum morsus foret à serpente, nulla ei sanatio.

VER. 9. Ἐγραψα ὑμῖν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ.

In Epistola? Quanam?

I. Aoristus Ἐγραψα, etiam *Scriseram* reddi potest, absque ulla injuriâ Grammaticæ. *Scriseram in hac epistola, Ne commisceamini, &c.* antequam ad me perveniret hujus sceleris fama: at nunc istud audiens, stylum magis acuo, arctiorique prohibitione vos constringo. Nè scilicet *cum talibus comedatis.*

II. Miserat Apostolus *Timotheum* ad Corinthios antequam hanc epistolam scriberet, cap. 4. 17. & verisimile est eum aliquam epistolam per eum misisse, in qua sic scripserat. Ast ad Apostolum accedentibus *Stephano, Fortunato, & Achaico*, totumque statum ecclesiæ Corinthiæ ei pandentibus: literasque quæstionesque ei ab ecclesia reddentibus, cum adhuc quod norunt ii, *Timotheus* ad *Corinthum* non pervenisset, ille hanc epistolam istam complectitur & supprimit: & si istam intercidisse dixeris, verè quidem aliquam dixeris, quia ad nos non pervenit exactum exemplar istius epistolæ: At non verè etiam aliquam, quia omnia in epistola ista comprehensa, in hac habemus, & multa præterea.

Μὴ συναμιγνυαῖς.

I. Planum est Apostolum altiùs hic insurgere atque arctiori monitione eos obligare, quam fecerat ante. Scripserat ante *Μὴ συναμιγνυαῖς*, jam scribit *Μὴ συνεσθίειν*.

II. Planum etiam est, verba eum sua collimare in profanos Christianos, non in Ethnicos, & nunc & cum scriberet antea. Nam erant inter Christianos ab Ethnicismo conversos, absque dubio aliqui quorum parentes aut filii aut cognati non adhuc conversi, in Idolatria, avaritia, & scortationibus volutabantur. Jam vero non erat Christiano obliviscendum omnium harum necessitudinum. Nec erga eos abjicienda omnis familiaritas & officium.

III. Vox *συναμιγνυαῖς* *Necessitudinem aliquam interiorem denotat*, inquit, *Camerarius*, quod quidem aliquo modo verum est, distinctâ istâ necessitudine interiori, in magis conjunctam & minus.

Συναμίξις conversatio ista reputanda est, & necessitudo, quam inire Judæo licuit cum Judæo, & non cum Ethnico: ad cujus normam, ut maximè notam, loqui Apostolum vix potest dubitari.

I. Negotiatio & mercatura permissa est Judæo cum Ethnico: sub hac tamen atque aliis nonnullis istiusmodi cautionibus

לפני אידיהן של עמנו ימים *Triduo ante dies festos Ethnicorum, prohibitum est cum iis dare & accipere, mutuo dare aut mutuo assumere, reddere aut repetere, &c. Avodah. Zarah. cap. 1.*

Hanc sub significatione vocis *συναμιγνυαῖς*, cadere vix credo.

II. Unâ & ad eandem mensam convesci erat *συναμιγνυαῖς*, quod certe satis patet ex stricta talis convictûs cum Ethnico prohibitione. Phariseus in foro & nundinis negotiari voluit cum plebeio, at noluit cum eo convesci: Sic voluit plebeius cum Ethnico, mercaturam exercere, sed noluit cum eo comedere. Apostolus ergo voces *συναμιγνυαῖς* & *συνεσθίειν* non inter se opponit, sed *συνεσθίειν* proponit ut gradum quendam *συναμιξέως*. Nam.

III. Erat, quod vel communi experienciâ observari potest, necessitudo longe interior, quam nuda talis comestio, ea nempe quæ à Juristis Judæorum vocatur *שותפות* *com-*

participatio in mercatura aut negotiatione: atque ea quæ à nobis vocatur *Deputatio*, utraque Judæo prohibita cum Gentili.

Bab. Sanhedr. fol. 63. 2. אסור לאדם שיעשה שותפות בגוי *Prohibitum est homini comparticipationem inire cum Ethnico. Ne forte aliquando oporteat jurare, & cogatur jurare per Idolum ejus.*

Maimon: Schilluchin, &c. cap. 2. אין הגוי נעשה שליח *Ethnicus non fit nuntius vel deputatus pro re quavis: Nec fit Israëlita deputatus pro Ethnico.*

IV. Conjunctior & adhuc erat necessitudo, ex contracto matrimonio & affinitate: hanc συγκατάμιξις vocant Lxx. *Josu. 23: 12.*

Et jam non arduum admodum est, sensum Apostoli expiscari: quem sume hac Paraphrasi. Scripsi vobis in Epistola, ne interiori aliqua familiaritate aut necessitudine commisceamini cum scortatoribus: quod non intellexi tam de scortatoribus ethnicis quam de iis qui vocantur fratres aut Christiani: Jam vero & idem scribo ne tali familiaritate cum iis aliisque ejusdem stigmati, ut avaris & Idololatri commisceamini, imo ne eâ quæ remotissima, nempe comestione cum homine istiusmodi ad eandem mensam.

VER. 12. Τί γὰρ μοι ἢ τῶν ἔξω κρίνειν.

Hæsitare hîc forsan potes de versione & sensu vulgo receptis. *Beza. Quid meâ interest. Gallic. Qu'ay-je affaire de juger. Ital. Che appartienni à me giudicare.* Novi satis Phrasiologiam τί μοι frequentissimè hoc sensu occurrere: at quærere hinc meritò licet, si nihil tuâ interest, ô sanctissime Apostole, eos judicare qui sunt extra, quare judicasti *Elymam* cæcitate? & *Hymenæum* & *Alexandrum* traditione in manus *Satanæ*, Apostatas jam factos, & non alios quàm extraneos?

Quid si ergo verba in hunc sensum redderentur, *Quare enim mihi conceditur judicare etiam de iis qui foris sunt?* Id est, Apostolicâ meâ authoritate, etiam ethnicum percutere divinâ aliquâ plagâ, si ille insanabiliter hostis & blasphemator Euangelii, quod feci cum *Elyma*, &c. *Quare hoc mihi conceditur, nisi ut*

ut immedicabilia talia vulnera ense recidam? Et nonne vos quoque intra sphæram vestram eos judicatis qui intus sunt? Jam vero eos qui foris sunt, quos ego sic judicio & percutio, Deus judicat & percutit, & vindictâ suâ censuræ meæ suffragatur. καὶ ἐξαρεῖτε. Pari modo & vos, quod in vobis est facientes, potestis per manum istam Dei tollere hunc, aliosque istiusmodi nefarios. Negligi non potest quin observetur Ἐξαρεῖτε futuri esse temporis, & non temerè reddenda est, alio tempore. Totam Periochen ergo hac Paraphrasi explicamus. Mihi datur à Deo etiam eos qui extra sunt, judicare: & nonne vos etiam de iis qui intus sunt judicatis? Eos verò qui extra sunt quos ego judico, Deus ipse judicat, & vos etiam pari judicio potestis impium hunc è medio vestri tollere: Lxx. in Deut. 17: 7. Ἐξαρεῖς τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, alibique frequentissimè.

C A P. V I.

VER. I. Κρίνεισθε Ἰπὶ τῶν ἀδίκων.

Non possumus non hîc primò verba *Titi imperatoris* in medium proferre, ad seditiosos in *Hierosolyma* obsessos sic dissertantis πρῶτον μὲν ὑμῖν τὴν τε χῶρον ἔδοικον νέμεσθε, καὶ βασιλεῖς ὁμοφύλους ἐπεσασήμεν. Ἐπειτα τὰς πατερίδας νόμους ἐτηρήσαμεν καὶ ζῆν εἰ μόνον καθ' ἑαυτὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας ἐπέβραβευσάμεν ὡς ἐβέλεσθε. *Joseph. de bel. lib. 6. cap. 34.*

Judæos propriis legibus sub Romano imperio jam vixisse, clarior est, quam ut demonstratione indigeat: & testibus Gemaristis, Judicia pecuniaria, vel περὶ τῶν βιωτικῶν, ab iis ablata non sunt ante tempora *Simeonis Ben. Jochai. Hieros. Sanhedr. fol. 24. 2.* Jam dicas mihi velim, an non Judæis ad Christianismum conversis eadem permessa? Exemplum sumamus in ecclesia hac Corinthiaca: Constitit ea ex Judæis, & Gentilibus jam conversis. Judæi dum non credentes in Synagogâ sua habuerunt ἡλικὸν ἄρτονα *Confessum triumviralem* qui judicarent περὶ τῶν βιωτικῶν, idque permittente imperio Romano, translati jam sunt in Synagogam vel Congregationem Christianam, & cum iis Gentiles qui credunt; Num iis à Romanis negatum in Congregatio-

gatione Christiana, quod concessum in Synagoga? 1. Nulla omnino adhuc excitata erat in Christianos persecutio, à Romanis, cum Apostolus hæc scriberet: Nam excurrerant anni non pauci antequam *Nero* in istam nequitiam prorumperet. 2. Parùm curæ Romanis fuit distinguere inter Synagogam Judæorum Judaizantem & Synagogam Judæorum Christianizantem: illudque *Gallionis* ut res se habuit, *vos ipsi videritis, judex eorum esse nolo*, Act. 18. 15. *Ipsis de nominibus & rebus legis suæ liberam erat ut judicarent.*

Dignissimi ergo reprehensione erant hi *Corinthii*, quos penes erat apud seipsos judicia talia liberè exercere, in scandalum tamen Euangelii & Christiani nominis, ad tribunalia Ethnica confugerunt.

VER. 2. Οὐκ οἶδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸ κόσμον κρινῶσι;

In bifidam glossam torquetur hic locus.

A *Chiliasis*, in sensum nescio quem, quem malle apud ipsos requiras, quam à me expectes.

Ab aliis, in hanc sententiam, *Sanctos in extremo Judicio, Christo fore assessores, ejusque judicium approbaturus.* Et huc adducunt verba ista salvatoris, *Mat. 19. 28. Luc. 22. 30. Cum sederit filius hominis in throno gloriae suæ, sedebitis & vos in thronis duodecim, &c.*

Miror, commata, illustris adeo & notandi thematis, qualia sunt illud quod jam tractamus, illudque quod adducitur, adeo à proprio & genuino sensu alienari; quod dictum velim pædoctorum.

Trutinemus primùm verba Salvatoris.

I. Parùm quidem Logicè sic arguitur [si verba ista eo sensu, quem volunt, forent sumenda] *vos duodecim sedebitis in duodecim thronis, judicantes duodecim tribus Israelis*: Ergo, Omnes sancti judicabunt mundum, ut assessores Christi, in extremo judicio. Quam asperitatem sic emolliunt. *Quod illis dixit, omnibus dixit qui eos fuerint imitati.* Primasius. *Hic erit aliqua Apostolorum supra reliquos sanctos eminentia.* Beza: Sic & alii quamplurimi.

II. Ast aderat *Judas* cum proferrentur hæc verba à salvatore:

vatore: & nonne ille etiam intra numerum istum duodenarium concludendus? Verum hoc omisso, aderant plures etiam cum ille hæc diceret, qui eum sequuti fuerant in regeneratione, & si omnes illi, omnesque sancti in toto terrarum orbe futuri, intra istud privilegium assensionis cum Christo forent concludendi, cur restringitur numerus, tantum ad duodenarium? *Vos duodecim*, id est, omnes sancti, *judicabitis duodecim tribus Israël*: id est, totum mundum, est glossa adeo spinosa, ut digitis quidem meis sit omnino intractabilis.

III. Sensum verborum exhibuimus suo loco. Per sessionem scilicet Christi *in throno glorie sue*, non intelligendum esse tribunal ejus in extremo judicio, sed cum adventurus foret in gloria vindictæ suæ, in gentem Judaicam: Tum, non personas, sed doctrinam duodecim Apostolorum, gentem istam nequissimam, judicaturam ac damnaturam.

Et quod ad ipsam sententiam de Sanctis Christo assensuris.

I. Nihil planius est in scripturâ, quam quod omnes *stabant ante tribunal Christi*, 2 Cor. 5. 10. tam oves quam hirci, *Matth. 25. 32. &c.* Mentio quidem occurrit de regnando cum Christo, sed nusquam de judicando cum Christo in die judicii.

II. Quàm nihil illud sonat, *Sancti approbabitur judicium Christi?* Num ob hoc erigendi sunt throni, ut iis insidentes approbent judicium? Ipsi quidem Diaboli, & damnati, non poterunt non justitiam ejus fateri.

III. Et qualis quæso hæc argumentatio? Sancti in die extremo approbabitur judicium & sententiam Christi: Ergo vos potestis judicare de iis quæ spectant hanc vitam.

Nos ergo nequaquam dubitamus, sensum verborum horum, *Nonne nostis quod sancti judicabunt mundum?* planissime hunc esse, *Nonne nostis quod Christiani futuri sunt magistratus, & judices in mundo?* Quod clarissime liquet ex hisce observatis.

I. Vox *ἄγιοι* commate præcedenti, omnes Christianos denotat, ut oppositos *Infidelibus*, Christianismum non profitentibus: Hos autem omnes, cum Christo mundum judi-

caturus, non fatebuntur sententiæ istius suffragatores: & red-
datur tum ratio, cur vox, hoc in commate, diverso sensu & stri-
ctiori sumenda sit, quam eadem vox in præcedenti.

I I. Loquitur Apostolus ut de re nota, & ex confesso
ὅτι οἶδατε. Ast unde hoc notum vel noscendum, Christianos
futuros magistratus & iudices mundi? Facillimè apertissime-
que è *Daniele* cap. 7: 18, 27. Ubi cum exciderentur quatuor
Monarchiæ Ethnicæ, quæ mundum sub tyrannide sua tam diu
rexerant; transferendum tandem erat regimen & dominatio, &
imperium sub toto cœlo ad populum *Sanctorum* Excelsi. Quo
sensu & qua latitudine sumenda sit vox *Sanctorum*, ex Antithesi
discas in isto capite quam planissimâ. Regimen & dominatio &
imperium sub toto cœlo fuerat antea Ethnicorum, at sub regno
Christi, *Sanctorum*: id est Christianorum.

III. Quadrat hic sensus optimè cum argumento Apostoli,
Ne putetis illicitum de litibus inter vos emergentibus inter vos
dijudicare: neu confugiendo ad tribunalia Ethnica contume-
liam Euangelio impingatis, nam advertite quid prædictum à
Daniele, quod bene nostis, *Sanctos* scilicet, id est, *Christianos*
olim dominatione & regimine totius mundi potituros, prout
jam diu potiti sunt potiunturque Ethnici. Si olim jus iis
erit dominandi, certe vobis hodie fas est de litibus determi-
nare.

IV. Congruit cum sensu hujus loci illud quod dicitur ab
Apocalypse, cap. 20: 4. Quod cum ligasset Christus Satanam,
ne Gentiles ulterius deciperet uti fecerat ante per idola, oracu-
la, &c. Eriguntur throni, & datur iudicium illis qui in iis sedent,
potestas scilicet & auctoritas iudicandi, & regendi & magistra-
tum exercendi.

VER. 3. *ὅτι οἶδατε ὅτι Ἄγγελοι κρινῶμεν;*

Non dicit ut ante, *Sancti* iudicabunt Angelos sed *Nos* ju-
dicabimus. Per *Angelos*, Diabolos intelligi fatentur omnes:
Ast omnes certè *Sancti* [secundum latitudinem istius vocis,
commatibus præcedentibus] id est Christianismum professi non
judi-

judicabunt Diabolos. Nec intelligenda est hæc judicatio Angelorum in die extremo: At loquitur Apostolus de ministris Evangelii, seipso, aliisque, qui per prædicationem Evangelii nominisque Christi, Diabolos oraculis Idolisque suis spoliaturi erant, adorationibus suis privati, sedibus expulsi, & dominio exuri. Adeò sub dominatione Christiana subjecturus est Deus totum mundum, ut magistratus Christiani judicaturi sint homines, & ministri Evangelii Diabolos: & vos de litibus quibusdam trivialibus non inter vos dijudicare?

VER. 4. Βιωτικά μὴ ἐν κριτήρια, &c.

Ut distinguerentur judicia apud Judæos in דיני ממנות *Judicia pecuniaria* & דיני נפשות *Judicia capitalia*, cuius notum. An κριτήρια βιωτικά & דיני ממנות fuerint convertenda non disputamus: Certe sub דיני ממנות, uti opponuntur לדיני נפשות *Judiciis capitalibus*, comprehensa sunt omnia *Judicia infra capitalia*: Hinc illud quod observamus alibi, *Judicia capitalia ablata sunt ab Israële quadraginta annis ante excisum templum.* Hieros. Sanhed. fol. 24. 2. *Et judicia pecuniaria ablata sunt ab Israële in diebus Simeonis ben Jochai,* ibid. col. 1.

Τῶς ἐξυθνημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

I. *Vilissimos, vel maximè contemptibiles*, hîc interpretari, quod faciunt versiones nonnullæ, duriusculum certè est & incongruum. Quid? Inopes, & ex eleëmofynis, aut labore aspero victum quæritantes, judiciis præfici? unde talibus vel peritia judicandi vel otium? Quam promptum iis lucro proprio consulere potius, quam justo judicio? Et quis non spreverit tales iudices?

Referenda est ergo vox ἐξυθνημένους, non ad infimos de plebe, sed ad infimos de classe judiciaria.

II. Classis ista hos ordines habuit in subselliis Judaicis, secundùm quorum morem, & dispositionem loqui Apostolum est vero simillimum.

1. Erat *Synedrion magnum*, è senioribus constans Lxxj.

2. Erat *Synedrium viginti-triumvirale*, in civitatibus nobilioribus.

3. Erat **בד של ג** *Confessus triumviralis*, in unaquaque Synagoga.

4. Erat **בד של מומחין** *Confessus Authorizatus* vel *Authenticus*.

5. Erat **בד שאינן מומחין** *Confessus non Authorizatus*: *Ἐξθενημένον*, *non Authenticus*.

III. Distinguiamus primò, inter **בד של שלשה** *Confessum Triumviralem* constitutum in unaquâque Synagogâ, & **בד מומחין** *Confessum Authorizatum*, utcunque de tribus hominibus etiam consistentem. Nam confessus triumviralis in unaquâque Synagoga, constitit ex tribus Senioribus, rite & per impositionem manuum promotis ad Presbyteratum. At **בית דין מומחין**, confessus iste quem *Authorizatum* dicimus, non semper constitit ex hominibus, per ordinationem ad Presbyteratum promotis, sed non raro ex hominibus, diplomate aliquo speciali, à Synedrio iis concesso, auctoritatem in his vel illis rebus dijudicandi recipientibus. Constitit plerumque ex **חבירים** *Collegis Sapientum*, viris quidem doctis & scholaribus, sed qui non adhuc cooptati forent in ordinem & Classem Presbyterorum.

Et munera ut plurimum **מומחין** erant diversa à muneribus & officiis confessus triumviralis. Illius erat judicare de rebus pecuniariis, de injuriis, &c. Horum, judicare de primogenitis pecorum offerendis domino, an labe carerent necnè, *vid. Becoroth. fol. 48. 1. de Amuletis foeminarum gestandis aut non gestandis Sabbato, Shab. fol. 57. &c. De cultris lanionum an liciti annon; & de rebus variis ejusdem farinae.*

I V. Cum vocabula **בד שאינן מומחין** reddimus *Confessum non Authenticum*, ideo ita dictum intelligimus, non quod judicia & determinationes istiusmodi confessus non valerent, sed quod Confessus ipse auctoritatem suam non reciperet à Synedrio, sed ab iis eligeretur inter quos pendebat controversia.

Bava Mezia, fol 32. 1. Rabh Nachman dicit. Vidua [si quid de dote sua vendere velit] non opus habet בד של מומחין

Confessu Authorizatorum, sed opus habet בר של הדושות
Confessu Idiotarum, vel hominum privatorum.

Maimon: in אישות cap. 17. hæc citans sic habet. Vidua, viduatane sit post matrimonium, an post desponsationem, jura-mento astringitur, & fundum mariti sui vendit [in alimoniam scilicet suam] vel in Confessu מומחין Authorizatorum, vel in Confessu שאינן מומחין Non Authorizatorum: Iste autem confessus est, cum tres viri adsunt, honesti & periti in estimatione fundi.

Ad hunc usitatissimum Judæis confessum, respicere videtur Apostolus hoc in loco: & modum lites suas finiendi Corinthiis præscribere, notum, facilem & absque sumptu.

Confessum מומחין non incongruè vocare possis τὰς ἀυθεντημένους: hunc שאינן מומחין vocat ille ἐξυθεντημένους: non viles aut contemptibiles, sed non Authorizatos.

Hortatur ergo, ut si quando emergant inter eos lites, de rebus pecuniariis, aliisve, neutiquam ad tribunalia Ethnica confugiant, quin potius inter seipsos homines aliquos privatos eligant, in istiusmodi rebus iudices ac arbitros.

Sanhed. fol. 3. 1. דיני ממנות בשלשה הדיושות Judicia pecuniaria possunt esse per tres homines privatos גזלות וחבלות ב ג מומחין Judicia de raptis & damnis per tres Authorizatos.

Jevamoth. fol. 101. 1. Præceptum de discalceatione leviri, tres Judices requirit: אפיל שלשתן הדיושות etiamsi tres isti sint homines privati.

Rambam in loc: הדיוטיוה אינן חכמים Privati i. e. qui non erant Sapientes. Et R. Sol Qui non erant de confessu seniorum in urbe sua: & tamen in ista causa potuerunt esse Judices.

A Deo, isti quos in ea re Judicare oportuit, vocantur זקנים Seniores, Deut. 25: 9. Accedet ad eum uxor fratris sui in conspectu seniorum, &c. Et à Talmudicis vocantur דינין Judices, & tamen poterant esse homines privati.

Plurima etiam dicunt iidem patres traditionum, de actore & reo, iudices vel arbitros sibi ipsis elegantibus, de litibus suis decisuros, utque teneantur litigantes sententiæ eorum se subicere, sit licet forma judicandi, non omnino secundum formam statuti.

Exempli gratia. Requirebantur tres iudices ad determinandum

nandum de litibus pecuniariis, iique per Canonem & statutum, seniores vel Presbyteri facti per legitimam ordinationem. At licuit litigantibus, si vellent, unum talem tantum, sibi arbitrum vel judicem eligere: vel tres privatos & non Presbyteros.

Sanhedr. fol. 5. 1. Tradunt Rabbini. Judicia pecuniaria sunt per tres. ואם היה מומחה לרכים דן אפיל יחיד. At si sit Authorizatus potest judicare solus. Dicit Rabb. Nachman, sicut ego judico de rebus pecuniariis solus: Et sic dicit R. Chajja, sicut ego judico de rebus pecuniariis solus.

Imo si sit electus à litigantibus, potuit judicare solus: nam hoc obtinuit אם קיבלו עליהם *Si in se susceperunt*, iudicio unius istius senioris aut trium istorum privatorum se subicere, oportuit subjici, & valuit iudicium.

De hac re agit utrumque Talmud satis copiosè in Codice *Sanhedrin. cap. 1.*

Ex *Babylonio* hæc sume loco jam allegato.

Rabb Nachman judicavit, & erravit in iudicio. Accessit ergo ad Rabb Joseph, à quo hæc audiit אם קיבלוך עלי יהו לא תשלם. Si in se susceperunt tuo iudicio stare, non teneris ad solutionem damni, &c.

Et aliquanto post. *Rabban Simeon ben Gamaliel dicit הדין בשלשת ופשרה בשנים. Iudicium est per tres, & arbitratio vel reconciliatio per duos. Et melior est vis reconciliationis, quamvis iudicii: Nam duobus iudicantibus, possunt litigantes ab eorum sententia recedere: At vero cum duo arbitri litem componunt, non possunt litigantes ab eorum sententia recedere.*

Ratio utriusque est, quia duo Iudices non erant justus Confessus; Si ergo ii iudicare vellent ex officio, non valuit eorum Iudicium, at si speciatim pro arbitris eligerentur à litigantibus, valuit. Nam ut *Glossa*, *A sententia duorum qui litem componunt non possunt litigantes recedere, nam eos elegerunt.*

Hoc etiam ex *Hierosolymitano*, fol. 18. 1. *R. Abba sedit iudicans solus Casarea: Dixerunt ei Discipuli ejus, Nonne Rabbi hoc nos docuit? Nè quis iudicet solus. Respondit iis, cum me videritis sedentem solum, & tamen ad me accederetis, estis ac illi qui iudicem sibi recipiunt.*

VER. 12. Πάντα μοι ἔξεστιν, &c.

Transit jam Apostolus ad aliud Thema, agitque tacite contra pestem istam, in ecclesia nimis grassantem, facinorosam hæresin *Nicolaitarum*, quæ ad comedenda Idolothyta suasit, & fornicationem.

I. Sectam *Nicolaitarum*, à *Nicolao* de septem Diaconis uno, cognominationem suam hausisse qui negaverit, næ ille toti antiquitati videretur certe contrariari. Et tamen inter ipsos antiquos, non satis est de re consensum: Adeantur authores, & in partes eos ivisse comperies, an à factò *Nicolai* emanarit hæresis, an à quodam dicto, Quid si à neutro? At à verbo **ניכולה** *Nicolah* deductum sit sectæ nomen, quod denotat *Comedamus*. Nam ut vox Hebræa **נאכל** Chaldæis transfret in **ניכול** quis non novit? Et cum nequissimis istis homuncionibus, nihil antiquius foret, quàm sese mutuo ad comedenda Idolothyta animare, dicentes invicem aliisque quod conjectari licet, **ניכולה** *Nicolah Comedamus*, quàm aptissime inde ab Orthodoxis denominari poterant *Nicolaitæ*? Targ. in *Esai.* 22. 13. **אמרין ניכול בסר**

II. Undecunque Sectæ nomen, vix dicas an horrenda ea magis an miranda. Nam cum nuperrime decreverit *Synodus Hierosolymitana* contra comestionem Idolothytorum, & scortationem *Act.* 15. stupendum est, exortum illico esse genus hominum, eorumque Evangelium profitentium, qui ipsi omni audacia in contrarium irent, aliosque omni nixu ac industria excitarent ad comedendum Idolothyta & fornicandum.

III. Præterquam quod prætextu libertatis Christianæ usi abusive sunt nefarii isti, in rebus hisce nequissimis peragendis, argumenta etiam excogitarunt nequitix suæ velandæ, audaciæque tutandæ accommodata; quæ ordine perstringit Apostolus. Primum est illud, **Πάντα μοι ἔξεστιν**, Quæ quamvis de seipso optimè dicere potuit Paulus, *Omnia mihi licent*, ut *cap.* 10. 23. Tacite tamen videtur ipsorum verba & argumentationem insusurrare: quibus etiam respondet, *At omnia tamen non expediunt. At ego non subigar sub cujusvis potestate.*

Secundum est. *Venter destinatur escis.* Idolothyta sunt escæ, ergo. Respondet: *Deus & hunc & has destruet.* De anima ergo præcipuè est curandum, non de istis rebus quæ periturae. Et datur ventrem destinari escis, at corpus tamen non destinatur fornicationi, sed Domino.

VER. 16. Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

Bereshith Rabb. sect. 18. Eruntque illi duo in carnem unam מקום ששניהם בשר אחד *In loco scilicet isto ubi conficiunt carnem tantum unam.* Quæ aptior est Glossa, quam primo aspectu reputares, & quam respicit Apostolus planissimè hoc in loco. Verba ista apud *Mosen* justum matrimonium respiciunt, at flectit ea Apostolus ad carnalem etiam copulam cum scorto. Unde necesse est ut verba *Mosis* hoc sensu accipias, Relinquet ergo vir patrem & matrem, & adhærebit uxori, & erunt illi duo [tantum] in carnem unam, i. e. Illi inter se tantum carnaliter copulabuntur, & non cum quovis vel quavis alia.

C A P. V I I.

VER. 3. Τὸ ὄφειλον δὲ ἑνωσαν.

Quid vulgò hîc intelligi soleat satis est notum: Quamvis enim vox ἑνωσαν omnia mutua convictûs officia includat, vides quonam se applicet Apostolus *ver. 5.* idque non sine ratione, cum ridicula multa seriò de re ista præscripserint Judæorum magistri: aliquando tempora concubitûs statuta definientes: aliquando votum abstinentiæ permittentes. Prohibet modestia nugas eorûm referre. Mallem lector eos ipsos adeat quam ut charta nostra iis commaculetur. Hæc pauca tantum non possumus non in medium proferre, ut pateat aliquantum ratio, quare Apostolus de hac re agat.

Chetubb. cap. 5. hal. 6. Concubitus de quo mentio in lege hic est. Generosis qui nec mercaturam nec opus aliquod aliud exercent unaquaque

unaquâque die. Operariis bis in hebdomada --- Discipulis sapientum
unaquâque vespera Sabbati.

VER. 5. Μη ἀποσερεῖτε ἀλλήλους, &c.

Ibid. Qui voto uxorem constringit à concubitu, secundum Scho-
lam Shammœanam, illud faciat in duas Hebdomadas: secundum
Hillelianam in unam tantum.

Rambam in locum. Observet votum hoc suum per Septimanam
unam tantum. Quod si ulterius velit, dimittat eam & reddat
dotem.

At dicunt, Exeant scholares ad discendam legem, etiam abs-
que permissione uxorum, per triginta dies. Hæc quidem sunt ver-
ba R. Eliezaris, At secundum sapientes, per biennium licet vel
triennium, & traditio est secundum sapientes.

Exempla habes quorundam longe limites hosce excedentium,
in Gemara ad locum allegatum, quem vide.

Concludit Rambamus [de plebe scilicet] Scito quod penes uxo-
rem est retinere maritum, ne eat ad mare, vel in exercitum, nisi
in propinquo: ne scilicet defraudaretur debito concubitu. Restrin-
gere etiam eum illa potest ne transeat ab uno opificio in aliud, ne
inde diminuatur concubitus ejus. Studio legis solum excepto.

VER. 6. ἡ καὶ Ἰππικυλῶ.

Συγνώμη & Ἰππικυλή aliquammodo respondent verbis istis apud
patres traditionum usitatissimis רשות & טובה Jam vero illi
matrimonium severo præcepto præscriptum volunt.

Maimon. in רשות cap. 15. Vir mandatur de generatione &
multiplicatione, sed non fœmina. Et quandonam venit vir sub
hoc mandato? Ab ætate sedecim aut septemdecim annorum.
Quod si viginti annos excesserit non ductâ uxore, ecce is violat
& inane reddit præceptum affirmativum. At vero si sit studio-
sus in lege, atque in ea versans, sique metuat sibi à matrimo-
nio, ne cura de alendâ uxore impediatur studium ejus in lege, li-
cet ei adhuc morari. Quia qui occupatus est in præceptis, liber
est ab isto præcepto: multo magis is qui versatur in studio legis.

Is cujus animus versatus est in lege semper, ut Ben Azzai, atque ei incumbit omnibus diebus suis, si uxorem non ducat, in manu ejus non est iniquitas. At si in eum prævaleat affectus, uxorem ducat, etiamsi sint ei jam liberi, ne incidat in malas cogitationes.

Jevamoth. cap. 6. hal. 6. Ne se cohibeat vir à generatione & multiplicatione, nisi jam sunt ei liberi.

Gemara in loc: Si sint ei liberi, à generatione & multiplicatione se cohibeat, ab uxore autem ducenda ne se cohibeat --- Prohibitum est ei esse absque uxore, quia dicitur, Non bonum est homini ut sit solus.

Ibid. fol. 63. 2. Quicumque se non addicit generationi ac multiplicationi, idem est cum homicida --- Est ac si diminueret de imagine Dei, &c.

Determinat ergo Apostolus contra scholas Judaicas, non obligari hominem ex lege ad matrimonium, sed sui juris in hac re esse, ut contrahat vel non, prout se experiretur continentem vel secus. Dixerunt illi Præceptum est ut unusquisque uxorem ducat, at dicit ille *Præceptum non habeo.*

VER. 9. Κρείσσον γὰρ ἐστὶ γαμῆσαι ἢ πυρᾶσθαι.

Ut percipias sensum vocis πυρᾶσθαι audi historiam.

Kiddushin fol. 81. 1. Adductæ fuerunt captivæ quædam fœminæ ad Nehardeam, ac dispositæ in domo inque ὑπερώω Rabb Amrami. אשקלו דרגא מקמי יהו Scalam, vel gradus amoverunt [ne fœminæ descenderent, nam illic reclusæ sunt donec redimerentur] Prætereunte una earum juxta fenestram, effulsit lux venustissima formæ ejus in domum. Amramus [formâ fœminæ captus] admovit gradus iterum, quos decem homines admovere vix poterant [ut ad fœminam ascenderet] כי מטא לפלגא Cum ad medium graduum jam ascenderat, pedes suos dilatavit [& fixus stetit cum pravo isto affectu colluctans ut eum vinceret] רמא קלא נוראבי עמרם Atque elata voce exclamavit incendium [apud nos Anglos Fire Fire] in domo Amrami. [Gloss. Hoc fecit ideo ut concurrentibus eò vicinis, à capto suo, atque ab isto affectu desisteret præ pudore.]

dore.] *Concurrunt ad eum Rabbini, & [nihil incendii aut flammæ videntes] probro nos affecisti, ajunt. Quibus ille. Præstat ut probro afficiamini in domo Amrami in hoc mundo, quàm ut probro à me afficiamini in mundo futuro. Adjuravit ille pravum istum affectum ut ex se exiret, atque ex eo is exiit sicut columna ignis: cui ille. Tu es ignis, & ego caro, nihilominus tamen ego in te prævalui.*

VER. 10. ἐκ ἐγὼ ἀλλ' ὁ κύριος.

Atque è converso ver. 12. Ἐγὼ λέγω ἐκ' ὁ κύριος.

I. Perpende primùm distinctionem istam in scholis usitatissimam, inter קרא & סבדא

Bava Bathr. fol. 8. 2. Mors per gladium peior est quam mors per pestem: איבעית אימא קרא איבעית אימא סבדא: Si vis proferam textum scripturæ [ad hoc probandum] Si vis proferam rationem, vel opinionem meam. Si vis proferam opinionem. Illa abominabilem reddit, at non hæc. Si vis proferam scripturam. Pretiosa in oculis Domini est mors [pestis] sanctorum suorum.

Fames est peior gladio. איבעית אימא סבדא Si vis proferam opinionem. Fames diu affligit, gladius non. איבעית קרא Si vis proferam scripturam. Melius est morientibus à gladio quam à fame.

Zevachin fol. 2. 1. Holocaustum quod maëtatur non sub notione propriâ, sanguis ejus non est spargendus sub notione non propria. איבעית אימא סבדא איעבית אימא קרא Si vis proferam opinionem vel rationem meam: Si vis proferam textum scripturæ. Et plurima hujusmodi.

II. Et jam confer verba Apostoli. *Hæc ego non dico sed Dominus: id est, Hæc non est nuda sententia mea, Sed sic dicit scriptura. Atque è converso Hæc ego dico, non dominus: id est, Hæc est sententia mea, quamvis non adsit textus aliquis scripturæ, qui sic dicit planis verbis. Sic seipsum explicat, cap. 9. 8. Num hæc ego dico, & non lex?*

Γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρός μὴ χωρισθῆναι.

Nec sine ratione gravi & de hac re admonet, cum & apud

Judæos & apud Gentiles laxa nimium foret opinio de firmitate vinculi conjugalis : & laxior quidem apud Judæos quam Gentiles.

I. Cogita primùm apud eos tolerationem *טוֹן מִיִּאֲוִיָן* quam habe ipsorum verbis.

Maimon Gerush. cap. 11. Si quis ducat puellulam, eaque postea nolit maritum suum, repudiare eum potest, & ab eo discedere, & non opus habet libello repudii.

Hinc hæc formula *גַּט מִיִּאֲוִן* Libelli hujus repudii, si requireretur.

Die hebdomadis N. Mensis N. Anni N. Repudiavit N. filia N. coram nobis & dixit. Mater mea aut fratres mei, me deceperunt atque conjugarunt, aut desponsarunt, cum puellula forem טוֹן N. filio N. Ast ego nunc animum meum patefacio coram vobis, quòd eum nolo, &c.

II. Erat & apud eos discessio ex mutuo consensu.

Berish. Rabb. sect. 17. vir bonus habuit uxorem bonam : ast ideo quod non haberent liberos גַּרְשׁוּ זֶה אֶת זֶה Mutuo se dimiserunt. Duxit vir iste bonus uxorem malam, atque ea illum reddidit malum. Nupsit fœmina ista bona marito malo, atque ea illum reddidit bonum.

Eandem licentiam attribuunt etiam Ethnicis.

Id. sect. 18. R. Jochanan dicit, Filii Noachi non habent divortia, at גַּרְשׁוּ זֶה אֶת זֶה mutuo se dimittunt.

III. Ut omittamus discessionem uxoris à marito ob causas libidinosas, ut discessit *Herodias* à *Philippo* conjuganda *Herodi*, & *Drusilla* ab *Azizo*, & nupsit *Felici*. *Joseph. Antiq. lib. 20. cap. 5.* Potuit uxor perversa cogere maritum ut eam dimitteret.

Maimon in אישות cap. 14. Uxor qua refugit concubitus mariti, vocatur מוֹרְדָת Rebellis : Et querunt ab ea quare ea adeo rebellis, si respondeat : Ego eum sperno, & non possum concubitus ejus perpeti, cogunt eum illam dimittere pro tempore. Imo.

Berish. Rabba ubi novissime. R. Jochanan dicit, uxor potest maritum dimittere.

Discessiones ergo istas omnino prohibet *Apostolus* : & cum

ver. 11. dicit 'Εὐν ἢ χωρισθῆ, eas non tam tolerat quam eventuras supponit & contra omnes quidem cavet quantum fieri potest, regulis subsequenter, *Maneat caelebs, aut viro reconciliator.*

VER. 11. Τῷ ἀνδρὶ κατὰμαγῆτω.

Confer. Deut. 24. 4. Nam hic non dissolvitur vinculum quod illic factum.

Jevamoth. fol. 90. 2. בטלו מבוטל Evacuat, Evacuatur: *verba sunt Rabbi.* [Gloss. Mittit maritus libellum divortii uxori: Si aut ipse postea accedit ad uxorem, aut ad eam nuntium mittit, dicendo, Libellus divortii quàm ad te misi, nullus sit, nullus est.] *Traditio.* Olim confessum coegit alio in loco, qui evacuaret libellum, & rem uxori non fecit notam. Statuit Gamaliel senior, ne hoc facerent, quippe quod aliquando uxor retractationem libelli ignorans, nubit alteri, & sic filios habet spurios.

En tibi κατὰμαγῆτῶ etiam post divortium [at de divortio non loquitur Apostolus hoc in loco] & tamen praxi sua ostenderunt Judæi se opinari solutum esse vinculum matrimoniale per quodvis divortium, nam admiserunt secundas nuptias.

VER. 14. Τὰ τέκνα ὑμῶν νῦν ἁγία ἔσιν.

'Ανάθεμα & ἁγία non illegitimationem & legitimationem denotant sed Ethnicismum, & Christianismum. Est quidem hæc traditio apud Judæos.

Maimon Issurei Biab. cap. 12. *Filius ex conjugio illegitimo* [id est illegitimo propter consanguinitatem] *est filius viri quoad omnia, & reputandus est pro Israëlita quamvis sit nothus* ובן מן הנויה אינו כנו *At filius Ethnicâ genitus, non est ejus filius.* Ubi gloss. *Non vocatur filius viri sed filius fœmina.*

At non in hoc cardine vertitur præsens dissertatio Apostoli, an scilicet filius ex parentibus, quorum unus erat Christianus, alter Ethnicus, sit legitima proles, sed an Christiana proles.

Nam satis notum est vocem קרושים ἁγιοι frequentissimè sumi

sumi pro profitentibus Christianismum, & sic occurrit vox קדושה apud Talmudicos pari sensu.

Jevamoth. fol. 42. 1. Vir & uxor profelyti facti, per nonaginta dies à se invicem separantur, ut dijudicari possit בין זרע בקדושה נזרע בקדושה לזרע שלא נזרע בקדושה Inter prolem genitam in sanctitate, & prolem genitam extra sanctitatem.

Chetubb. fol. 44. 1. Profelytissa quacum profelytissa etiam facta est filia sua, si machetur filia, ista [post desponsationem] strangulanda est. היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה At si eam concepit extra sanctitatem, peperit autem in sanctitate, tum lapidanda est.

Maimon: Issurei Biah. cap. 15. Profelytissa que nupta est profelyto filiumque generat אפילו הורתו ולידתו בקדושה quamvis & conceptio ejus & partus ejus sint in sanctitate, tamen permissum ei ducere spuriam.

Vides primo aspectu quid sibi velit Phrasiologia in sanctitate. Proles genita extra sanctitatem erat proles genita dum parentes adhuc forent Ethnici. Intra sanctitatem cum jam facti essent profelyti.

Eodem sensu Apostolus. Liberi vestri geniti sunt in sanctitate id est intra Christianismum, si vel pater vel mater sit Christianus. Atque ipsi liberi sunt sancti, id est Christiani.

Ethnici à Judæis reputabantur pro immundis, adeoque quidem immundis ut non possent immunditiam contrahere, imò non à re immundissima, sepulchro. Hieros. Pesachim. fol. 36. 2. Hinc τέκνα Ethnica erant iis Ἀνάσπατα, & Judæorum ἅγια. Ad quem sensum genti notissimum alludit Apostolus hisce verbis.

VER. 18. Μὴ Ἐπισπᾶσθε.

Talmudicis אל ימשך ערלהו

Beris Rabb. fol. 46. Circumcisio quater aut quinques iteretur, si quispiam sit toties משוך Ἐπισπᾶσθεῖς.

Hieros. Jevamoth. fol. 9. 1. Multi erant in diebus Ben Cozba, שמשכו ערלתם qui retraxerant preputium, qui iterum circumcidebantur.

R. Nissim in Jevamoth. fol. 428. 2. תניא משוך צדיק
 למוח Traditio. Is qui retracti est præputii, est iterum circumci-
 dendus. Interpretatio vocis משוך [ἐπιπαραθεῖς] hæc est, si post-
 quam circumcissus fuerat, retrahitur præputium, vel per homi-
 nes, vel per aliquam ægritudinem. Multi fuerunt in diebus Ben
 Cozba, qui circumcissi fuerant שמשכום כאונם quorum præ-
 putium per vim retraxerant in civitate Betar. At prævaluit Ben
 Cozba, & regnavit annos duos & dimidium. Atque illi sunt ite-
 rum circumcissi in diebus ejus.

VER. 19. Ἡ ἀειτομὴ εἰδὲν ἐστὶ.

Inter plura quæ hic dici possent, duo tantum observabimus, unum ex ipsa praxi Judæorum, alterum de præcipuo fine circumcissionis.

I. Miraberis forsan, ô lector, audiens nonnullos Judæos semper incessisse præputiatis, imò nonnullos sacerdotes non circumcisos, ministrasse ad altare, idque absque cujusvis querela, & quidem sine suâ culpâ. At hoc fatentur ipsi patres traditionum.

Occurrit frequentissimè apud Talmudicos mentio ישראל על ישראל præputiati & כהן על Sacerdotis præputiati.

Hieros. Pesachin fol. 36. 2. R. Jochanan nomine R. Benaja dicit, Aspergunt על ישראל super Israelitam præputiatum.

Zevachin. cap. 2. hal. 1. Omnia sacrificia quorum sanguis excipitur ab alieno, lugente על Sacerdote præputiato, &c. non approbantur. R. Simeon dicit Approbantur.

Hieros. ubi ante R. Lazar nomine. R. Hanina dicit, Historia est בכהן על de Sacerdote præputiato, qui sanguinem sparsit ad altare, atque approbatæ fuerunt sparsiones ejus.

Gloss. in Zevachin. Sacerdos præputiatus est sacerdos, cujus fratres mortui sunt ex circumcissione.

Aruch ex Cholin. Israelita præputiatus est, cujus fratres mortui sunt ex circumcissione: & tamen is est Israelita, quamvis præputiatus. Astricti enim non sunt Israelitæ ad præcepta præstanda ubi mors certò insequetur: Nam dicitur, leges quas si observaverit homo, vivet in iis, non ut moriatur in iis.

Hinc si filius primus, secundus, tertius, morerentur ex cir-

circumcisione, postea nati non circumcidebantur, sed semper erant præputiati & tamen Israelitæ quoad omnia, sacerdotes quoad omnia.

Hieros. Jevam. fol. 7. 4. R. Nathan dicit Profectus sum Casaream Cappadocia, eratque illic fœmina quæ mares pepererat, qui mortui fuerant ex circumcissione, primus, secundus, tertius: quartum ad me adduxerunt: inspexique ego eum, & non vidi in eo sanguinem fœderis. Monuit ut eum permitterent aliquantisper non circumcisum, & permiserunt, &c.

Dicas mihi jam Judæe an circumcisio aliquid fiet, præsertim an tanti fiet, vel ad justificationem, vel ad sanctificationem, quanti tu eam æstimas, cum Israelita potuerit esse verus Israelita, Sacerdos verus Sacerdos, absque circumcissione.

II. *Circumcisio nihil est ratione habitâ temporis, jam enim evanuerat, adimpleto præcipuè ejus fine ob quem fuerat instituta, Istum finem exhibet Apostolus in verbis istis Rom. 4. II. Σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν ἀκροβυστία: At vereor, ne à plerisque versionibus non satis aptentur ad finem circumcissionis, & scopum Apostoli dum ab iis interferiter aliquid de suo.*

Gallica sic. Sceau de la justice de foy laquelle il avoit durant le prepuce.

Ital. Segno della giustizia della fede laquale fu nella circoncisione.

Syr. וחתמת דכאנותא דהימנותה. Et sigillum justitiæ fidei suæ.

Arab. Justitiæ fidei אֱלֹדֵי כַאן quæ fuit in præputio.

Aliæ in eundem sensum, ac si circumcisio daretur Abrahamo in Sigillum justitiæ istius, quam ille habuit, dum adhuc foret præputiatus: Quod non negabimus aliquo modo verum esse, at credimus circumcissionem longe aliò præcipuè respexisse.

Liceat mihi verba sic reddere. *Et signum accepit circumcissionis sigillum justitiæ fidei quæ futura in præputio. Quæ futura dico, non quæ fuerat. Non quæ fuerat Abrahamo adhuc præputiato, sed quæ futura semini ejus præputiato, id est Gentilibus, fidem olim Abrahami imitaturis.*

Nam adverte bene quâ occasione instituta Abrahamo circum-

circumcisio, ponens tibi ante oculos historiam ejus *Gen. 17.*

Fit primò ei hæc promissio. *Multarum gentium eris tu pater* [quoniam sensu explicat Apostolus, isto capite.] & subinde subjungitur duplex sigillum rei corroborandæ; immutatio scilicet nominis *Abrami* in *Abrahamum*; & institutio circumcisionis, *ver. 4. Ecce mihi tecum est fædus, eris tu pater multarum gentium.* Quare vocatum est nomen ejus *Abrahamus*? In sigillationem hujus promissionis, *Tu pater eris multarum gentium.* Et quare instituta ei Circumcisio? In sigillationem ejusdem promissionis. *Tu pater eris multarum gentium.* Ita ut hic sit sensus Apostoli, institutioni circumcisionis congruentissimus. Accepit signum circumcisionis sigillum justitiæ fidei, quam olim erat Incircumcisio [vel Gentiles] habitura & adeptura.

Duplex semen erat *Abrahamo*; Naturale, *Judæorum*; & Fidele, *Gentilium credentium*: Signatur Naturale, signo circumcisionis: primò quidem in sui distinctionem, ab omnibus aliis gentibus, dum eæ non adhuc forent semen *Abrahami*; At præcipuè, in memoriam justificationis gentium per fidem, cum tandem forent ejus semen. Cessatura ergo meritò erat circumcisio, cum introducerentur Gentiles ad fidem, quippe quod tunc finem suum ultimum ac præcipuum obtinuerat, & exinde
ἡ περιτομή ἔδει.

VER. 23. Μὴ γίνεσθε δέλοι ἀνθρώπων.

Quæro, an dicat hæc Apostolus directè & ex sensu suo, an per modum objectionis, cui respondet commate sequenti. De seipsis sic objicere soliti erant *Judæi* ob libertatem per redemptionem ex *Ægypto* partam, ita ut nullo modo non liberi audire tolerarent. *Joan. 8. 33.*

Kiddushin. fol. 22. 2. Rabban Jochanan ben Zaccai dixit, Dicit Dominus benedictus, Auris qua audiit vocem meam super montem Sinai quo tempore dixi, Nam mihi sunt servi filii Israelis, & non servi servorum, proficiscitur autem & acquirit sibi Dominum, perforator.

Forte eodem tumore laborabant recentes hi *Christiani*, qui forte servili erant, non adhuc de vero sensu libertatis Evangelicæ

gelicæ eruditi. Aut scrupulus iis hæsit, an licitum Christiano servire Ethnico, Atheo, Idololatræ, &c. Quales moventur quæstiones à Magistris; *An vendendus Israëlita in servum Ethnico: An servus Israëlita eadem servitute premendus, qua Canaanæus.*

Si directe loquatur Apostolus, non de servis speciatim sermonem habet, sed de universis Christianis. Et longe ab eo abest relationem inter Dominos & servos tollere: sed Christianos omnes monet, ne pravis hominum libidinibus & voluntatibus inserviant, sed illi, qui eos pretio redemit.

VER. 26. Δια τὴν ἐνεσῶσαν ἀνάγκην.

Et mox, ver. 29. Ὁ καιρὸς συνεσαλμῆται τὸ λοιπὸν ἐστίν.

Scitati sunt Apostolum Corinthii per Epistolam in causa matrimonii, ut videtur ex ejus responsione.

I. De conjugii inter fidelem & infidelem continuandis aut non continuandis.

II. De connubiis virginum aut coelibum.

Jam vero unde iis in hoc posteriori oriretur scrupulus est obscurius. Inter Judæo-Christianos oriri potuit scrupulus, an cœlebi liceret abstinere à connubio, quia apud gentem istam, ut observavimus, matrimonium præceperunt ex lege. At si quæstio foret, an liceret virgini aut cœlebi matrimonium contrahere [nam respondet Apostolus ἐκ ἡμάρτες, ac si quæreretur potius an liceret nubere, quam an liceret non nubere] tunc vix conjicias unde oriretur, nisi ἐξ ἐνεσῶσης ἀνάγκης.

Docet Apostolus noster, prohibuisse quosdam matrimonium. *1 Tim. 4. 3.* At quonam prætextu? vel sub hoc, quod puritati Evangelii repugnare matrimonium blaterarent, ut *Saturninus* apud *Irenæum lib. 1. cap. 22.* vel quod matrimonium fugerent ob impendentes calamitates. *Prohibent matrimonium,* inquit Apostolus, *& jubent abstinere à cibis.*

Audi Gemaristas paululum.

Bava bathra fol. 60. 7. Ex quo excisum est templum secundum, multiplicati sunt Pharisei [separatistæ] in Israël, qui non ederent carnem nec biberent vinum. Quibus R. Josua. Quare, ó filii

ô filii mei non editis carnem, nec bibitis vinum? Et illi. Num nos carnem edemus de qua soliti sumus offerre in altari, & jam periit? Et vinum bibemus de quo libare soliti sumus super altare, & jam desiit? --- Cum dominaretur imperium impium Israël, decerneretque contra eos aspera, cessareque ab iis faceret legem & præceptum, nec eos permetteret circumcidere filios, dixerunt R. Josua, *Æquum est ut statuamus apud nos, ut non contrahamus matrimonium nec generemus filios, &c.*

En tibi paratos & juratos fere in perpetuam abstinentiam à matrimonio ob calamitates: suspicor & à pari causa hæsitasse nonnullos Christianos temporibus Apostolorum. Prædixerat salvator asperrima futura ista tempora quæ antecessura erant excidium Hierosolymitanum, *Matt. 24.* idque non intra limites Judææ tantum, Sed *Judicium exorsurum à templo Dei* ubivis terrarum, *1 Pet. 4:17.* & *Diem tentationis venturum super universum orbem,* *Apoc. 3:20.* Ita ut prædictione ista ecclesiis notâ, & temporibus in istas calamitates jam nutantibus, non mirum est, si sollicitudo & anxietas de talibus angustiis invaderet Christianos, & plurimos coelibes terreret à matrimonio.

C A P. VIII.

VER. 1. Ὅτι οἰδαμεν ὅτι πάντες γινώσκουσιν ἔχοντες.

INŏis de quâ hîc Apostolus, est notitia libertatis Euangelicæ: at verba hæc *Ironicè* proferuntur, ac si dixisset, Concluditur ab omnibus, se satis scire libertatem istam Euangelicam, atque inde prorumpunt nonnulli in res quæ non conveniunt. Notitia ista inflat, audaces reddit, conscientias aliorum negligit, & qui hoc sensu aliquid nosse sibi videtur, nondum quicquam novit sicut oportet nosse.

VER. 4. εἶδεν εἰδωλον ἐν κόσμῳ.

Scimus quod nullum Idolum est in mundo: Id est Repræsentatio Dei. Ἐιδωλον, ut docent Lexicographi, est ὁμοίωμα, εἰκὼν,

εἰκῶν, σιμείον, χαρτακτῆρον, σκιοειδές. Idola quidem sunt in mundo, lignea, faxea, aurea, argentea, &c. at εἶδεν εἶδωλον, nulla est, nulla fieri potest repræsentatio, aut figura Dei. Induit Apostolus adhuc, ut ego quidem arbitror, personam eorum qui nihil scrupuli posuerunt in comedendis Idolothytis: Ac si dixisset, Vos dicitis, Novimus quod nulla repræsentatio Dei est in mundo, & est tantum Deus unus, &c. Sculptilia ergo & varia ista Idola, mera sunt figmenta humani erroris, & victimas iis offerre est merum commentum hominum: Nihil in iis sacri, aut religionis, quia nihil in iis repræsentationis Dei. Nos ergo sub Evangelica libertate à comedendis istis carnibus abstinemus, quas stultitia tantum humana à communi usu alienavit? & truncis & stipitibus obtulit, quæ nihil Dei in se habent, sed creantur tantum ab eadem stultitia humana. Vera quidem quæ dicitis, sed malè applicata, atque omnes hanc scientiam non habent. Aut si reddas, *Idolum nihil est in mundo*, sensus redit eodem.

V. ER. IO. 'Εν εἰδωλείῳ κατακείμενον.

Confer ista Talmudistarum.

Sanhedr. fol. 61. 2. *העובד עו מחבה ומיראה* Qui adorat idolum amore aut timore, Rabba dicit, immunis est: Abai dicit, reus est. Abai dicit, reus est, quia colit illud. Rabba dicit, immunis est: *אין קבליה עליה בחלום אין* Si concipiat illud pro Deo, ita est, reus est *אין לא לא* Si non, non.

Et paulò post. Si supponat Idoleum esse Synagogam, & adoret Idolum *הרי לבו לטמים* Ecce cor ejus est erga Deum. *אם הוא* At si videat statuam, & adorat eam, si pro Deo eam concipiat, reus est *מוד* ut presumptuosè agens. At si non concipiat eam pro Deo, *לא כלום הוא* nihil est omnino.

Gloss. Ecce cor ejus est erga Deum: Etiam si noverit quòd domus ista est Idoleum, atque ipse in eo adorat Deum, nullum est crimen, &c.

Si videat statuam, qualem erigere solent pro effigie regis, & adorat eam, non sub notione Idoli, sed in honorem regis, nihil est.

Hieronymus à sancta fide, Periocham hanc Talmudicam

citat.

citatur lib. 2. contra Judæos cap. 2. his verbis. *Dicunt in libro Sanhedrin, Si quis adoraverit Idolum amore vel timore, immunitus est: & glossat Rabbi Solomon. Amore intelligitur, ut si aliquis Dominus rogaverit servum ut ejus amore adoret: timore, ut si minatus ei fuerit nisi fecerit. Attamen R. Moses de Egypto glossat aliter, dicens, quod amore intelligitur, ut si fuerit philocaptus à pulchritudine imaginis illius Idoli: Timore verò, ut si timuerit, ne Idolum noceat ei, ut servitores ejus opinantur quòd potest prodesse vel obesse, & quod si in tali casu adorat, immunitus est.*

Egregiam verò scholam & doctrinam. Ut alia omittamus, advertite istud quod & apud hos Corinthios valuit, **אין לך כלום** קבליה עלוה איה *Si non Idolum agnoscat sub notione Dei, nihil est: Idolum nihil est, dixerunt & hi: ergo in Idoleo versari, Idolytha comedere, nihil est: nam ego nihil Deitatis agnosco in Idolo, novi lignum esse aut lapidem, &c. At verò inquit Apostolus, 1. utcunque Idolum ipsum sit lignum & lapis, ea tamen quæ ei offeruntur, offeruntur dæmonibus, cap. 10. 20. Atque 2. utcunque tu tibi videris adeo sapere, ut de Idolo judices ut de re nihili, in omnibus tamen non est adeo accuratum judicium: & tu exemplo tuo alios animas ut Idolytha comedant, etiam sub notione Idolythorum.*

VER. II. Δὲ ὅν Χριστὸς ἀπέθανε.

Ipsissimo eodem argumento medioque utitur, Rom. 14. 15. Verbaque eius qualitatem personæ respiciunt, potius quàm personam ipsam, nudè consideratam. Ac si dixisset, pro conscientias infirmis, & tremantibus ad verbum Dei, pro pressis & gementibus sub jugo & gravamine legis, pro sudantibus & anhelantibus in viis Domini, ut fidem retineant & bonam conscientiam; pro talibus mortuus est Christus, & tu talem cibo tuo perdes? Mortuus est ille, ut juga ista solveret, & conscientias ponderibus istis depressas levaret, & tu tales cibo tuo perdes?

C A P. IX.

V E R. I. *ὅτι εἰμι ἐλεύθερος*;

Variant hîc interpretes nonnulli in versionibus suis ordinem clausularum, & legunt *ὅτι εἰμι ἐλεύθερος*; & subinde *ὅτι εἰμι Ἀπόστολος*; Hinc absque dubio moti, quòd majus sit esse Apostolum quam esse liberum, & verum ordinem se servasse sunt opinati, si à gradu inferiori procederetur ad superiorem. At animadvertendum iis fuerat, Paulum non nudè hîc agere de libertate Christiana, sed libertate Apostolica: quod & patet satis *ver. 5.* Nec accuratiori uti potuit ille methodo ad rem suam, quam Apostolum se primùm astruendo, & exinde libertatem suam Apostolicam.

Acturus est de libertate vel licentia sua, alimoniam efflagitandi, sibi uxoriq; & familiæ, si adessent modò, ob ministrationem suam in Euangelio inter Ethnicos, quod fecerunt *Petrus* & reliqui Apostoli inter Judæos. Statutum olim erat à Juristis Judæorum, Decimas à Gentilibus non exigendas accipiendasque: alimoniam ab Ethnicis non efflagitandam, & ne Judæus se Ethnico quoquam modo devinctum summitteret. Quod & eo magis apud eos invaluit, quod de hisce rebus non fuerit in lege aliqua permissio, vel saltem quod de iis foret in lege altum silentium. Litem hæc ei non ciere non potuerunt, de alimonia sua inter Ethnicos, dum iis Euangelizaret.

Eò igitur confugit Apostolus noster minister præputii, ut ab Apostolica sua potestate se defenderet apud eos qui de hac re ei litem moverant, *ver. 3.* Detur statutum fuisse per leges traditionales, de non recipienda alimonia ab Ethnicis, imo daretur, sic statutum à lege *Mosaica*: at ego Apostolus, ego liber ab istiusmodi legibus, imo penes me est potestas, Ethnicis conversis pro lege instituendi, ut prædicantes Euangelium sustententur ex Euangelio.

ἐχὶ Ἰησοῦν χεῖρὸν ἐώρακα;

Bis vidit *Paulus* Dominum. I. In itinere suo ad *Damascum*, cum designaretur in Apostolum. II. In ecstasi *Hierosolymis*, cum designaretur in Apostolum Gentium. *Act.* 22. 21. Solus ille inter Apostolos Dominum vidit post ascensionem.

VER. 3. Ἡ ἐμὴ ἀπολογία, &c.

Apologia ipsa sequitur, *Annon licet nobis*, &c. Usque ad *ver.* 15. necessitas apologiæ erat, quod incusaretur à quibusdam de accipiendo victu ab ecclesiis ethnicis, ob suam Euangelizationem: vel torvo vultu observaretur à cavillatoribus, reciperet, nec ne. Hinc applicatio ejus ad opus mechanicum, quo sustentetur & victum acquirat. Non quòd non liceret alimoniam à Gentilibus exigere, sed quòd nollet, ut os Judæorum contra latrantium obturaret. Inde verba ista, *ver.* 19. 20. *Liber ego ab omnibus, & tamen omnium factus sum servus; Judæis ut Judæus, &c.* Confer. III. *Johan.* *ver.* 7. *Nihil acceperunt à Gentilibus.*

VER. 13. Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες.

Distinguit inter *ιερεὶ ἐργαζομένους*, & *προσεδρεύοντες τῷ θυσιαστηρίῳ*: nam erant qui sacris operarentur, præter eos qui deservierunt ad altare: de quibus vide *Shekalim. cap.* 5. Inter alios fuerunt **המתלעים את העצים** *Ii qui evermicularunt ligna* apponenda altari: qui labe aliqua tacti & infecti, non idonei fuerunt ut ministrarent ad altare: at huic muneri sunt deputati, & nutriti ex sacratis. *Middoth. cap.* 2. *hal.* 5.

Προσεδρεύοντες τῷ θυσιαστηρίῳ *Affidentes altari*, non proprio & strictissimo sensu: nam nemini licuit intra atrium sedere nisi regi soli, *Ioma. fol.* 69. 2. Sed *obsidentes altare*, atque undique circa illud fusi in ejus ministerium. Hi in ejus decinerationem, illi mactantes, isti sanguinem spargentes, isti frustra victimarum in altari disponentes, &c. De quibus vide *Tamid. cap.* 3. *hal.* 1. &c.

Denotat etiam προσεδρεύω *Insidiari*, quod & applicari potest ad æmulam istam sedulitatem qua altari quasi insidiati sunt olim, contendentes, quisnam primus illud ascenderit cineres amoturus, & focum dispositurus, &c. de qua re hæc referuntur in *Joma* fol. 22. 1. *Olim quicumque voluit altare decinerare [mane] decineravit: Cùm verò multi in rem istam contenderent, cucurrerunt & ascenderunt per וַבַּד ascensum altaris, &c. Erat aliquando cùm duo æquo cursu contenderent, & ascenderent per ascensum altaris, & unus alterum impelleret, ita ut caderet & confringeretur crus ejus, &c.*

VER. 21. Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομοι.

Distinxit, ut videtur commate præcedenti, inter *Judeos* & eos *qui sub lege*: quod de *Judæis* in genere, & de *Pharisæis* in specie intelligi potest, quippe quod *Pharisæi* sese magis legi subjicere videbantur, quàm gens reliqua. At per ἀνόμοις, an *Sadducæos* velit, qui legibus *Pharisæorum* omnino contrariabantur, an *Ethnicos*, quære. Quomodo se conformem *Ethnicis* præbere potuerit, non facile est judicare, *Judæis* *Pharisæis*, *Sadducæis* in aliquibus conformari potuit absque scandalo, ut eos lucraretur: hoc solùm de *Sadducæis* intellecto, quod in ritibus conformitas est intelligenda, non in hæresi circa resurrectionem.

VER. 27. Μήπως ἀδόκιμοι γένωμεθα.

Ἀδόκιμοι bene reddere potest vocem לִיטְמָה magistris usitatissimam, præsertim verò ut ea opponitur voci רַשָׁעִים: Nam רַשָׁעִים *δόκιμον* denotavit, rem nempe vel personam approbatam, idoneam: לִיטְמָה è contrario, ἀδόκιμον, Non probatam, non idoneam.

C A P. X.

VER. 2. Καὶ πάντες εἰς τὴν Μωυσῆν ἐβαπτίζοντο.

Circumcisi jam recens fuerant ante exitum ex *Aegypto*. Nam cum in eos causetur Deus per Prophetam, quod mores *Aegyptiorum* atque eorum *Idola* colerent, *Ezech. 20. 7, 8.* plusquam probabile est, eos circumcisionem, ut & alia Dei instituta neglexisse, & sese conformes *Aegyptiis* in omnibus eorum irreligiosis ritibus exhibuisse. Unde & peculiari præcepto cavet Deus, cum institueret Pascha, ut ante ejus comestionem unusquisque circumcideretur, *Exod. 12. 48.* Quod & præstitum fuisse liquet ex *Jos. 5. 5. Omnes exeuntes ex Aegypto circumcidebantur.*

Circumcisioni additur Baptismus in nube & mari, & posterius sigillum non tulit prius, sed superinduxit novam obligationem: Non circumcidebantur in *Mosen*, sed baptizabantur in *Mosen*. Fatentur ipsi *Judæi*, baptizatos eos fuisse ad montem *Sinai*, ex verbis istis, *Exod. 19. 10.* at altiùs rem repetit Apostolus, ut typos Sacramentorum Evangelicorum ostendat & divinos fuisse, atque etiam miraculosos.

VER. 3. Ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθίας πέτρας.

Non quod ipsa rupes in *Horeb* eos sit insecuta, sed quod rivi aquarum fluentium è rupe eos insequerentur, atque in stagna sunt collecti ubicunque illi sunt castrametati. Hinc Schema illud Rhetoricum Prophetis usitatissimum, *Dabo in eremo stagna aquarum*, cum de irrigatione Gentium per Evangelium & Spiritum est sermo.

R. Sol. in *Num. 20. 2.* Per omnes quadraginta annos erat iis puteus.

Targ. *Jonath.* de puteo altero, *Num. 21. 19.* Ex quo datus est illis puteus in *Mattanah*, iterum factus est illis in torrentes inundantes vehementes, iterumque ascendebat in cacumina montium, & descendebat cum illis in valles, &c.

VER. 8. 'Eikostēis chiliades.

At Numer. xxv. est, *Viginti quatuor millia.*

Hieros. Sotah. fol. 21. 4. Viginti quatuor mille isti qui perierunt ob Baal Peorem, &c.

Bab. Sanhedr. fol. 106. 1. Venit Bileamus ut mercedem reportaret de viginti quatuor millibus qui perierant.

Unde ergo Paulo, *Viginti tres mille tantum?*

Ut illud omittamus, quod non inusitatum est sacris paginis, cum eadem historia recitatur duobus in locis, aliquid diversi introducere in enumeratione, vel rerum, vel hominum, vel annorum, idque non sine summa ratione, ut *Confer. 2 Reg. 8. 26. cum 2 Paral. 22. 2. Et 2 Reg. 24. 8. cum 2 Paral. 36. 9. & plurima istiusmodi.*

Videamus quid de hac historia Talmudistæ.

De ea agunt *Sanhedr. fol. 33. 1. & fol. 64. 1. & fol. 82. 2. & fol. 106. 1. alibique in hunc sensum.*

In verba ista Dei ad *Mosen קח את כל ראשי העם* *Accipe omnia capita populi, & suspende eos coram sole; sic commentantur, Accipe omnes primates populi, atque eos constitue iudices, ut judicent & occidant omnes qui transgressi sunt cum Baal Peore, -- Si populus peccavit, capita populi quid peccarunt? Dicit Rabb Judah, Dicit Rabb, Dixit Deus Mosi, Divide illis confessus tribunales? Quare? Quia non judicant duos uno die.*

Jam carpe Paulum, ô Judæe si lubet, & habet ille etiam à tuis quod respondeat.

I. Non dicit ille quod viginti tres mille omnes fuerint, qui ceciderunt in causa *Baal Peoris*, sed dicit quod viginti tres mille ceciderunt *uno die.*

II. Patet fatis, Deum duplici usum fuisse vindictâ in peccantes, per iudices scilicet, & per pestem.

III. Jam verò dicunt tui, quod non licet uni confessui duos judicare *uno die*: vel detur [quod etiam à tuis conceditur] quod licet duos judicare & occidere, modo sit eodem genere mortis: quotnam, quæso, erecti sunt confessus? vel quotnam dies infampti in occidendis mille hominibus sub ista cautione, *Unus confessus unum tantum occidito, aut ad summum duos uno die.*

Loquitur ergo Apostolus noster cum vulgo: & non definite viginti tria millia ad unum, sed viginti tria millia ad minimum periisse dicit, cum secundum vulgarem istum canonem, vix credibile sit mille homines à confessibus interfectos, uno confessu unum tantum aut duos ad summum, unius diei spatio interficiente.

Levitæ numerati illico à plaga *Baal-Peorica*, exacto calculo tot fuerunt, quot hic numerat Apostolus. *Numer. 26:62*. Sic periit die uno numerus æqualis toti tribui *Livitica*.

VER. 10. ἀπὸ τῶ ὀλοθρευτῶ.

Malos Angelos Judæi vocant מלאכי חבלה *Angelos ὀλοθρευτῶς*: bonos מלאכי שרת *Angelos λειτουργικῶς*. At quæro ego an Apostolus hoc sensu loquatur hoc loco. Nam ubi-
nam comperire est populum ab Angelo malo perditum & occisum? Periit quidem peste, idque in plagâ ob *Baal Peorem* de qua Apostolus antè: at hîc distinguit ab isto genere mortis, perditionem eorum *per disperditorem*. Alludi itaque mihi videtur ab Apostolo, ad notionem Judæis usitatissimam de *Angelo mortis*, Perditore magno, *Samaël* ab iis dicto, de quo inter plurima quæ referuntur, nos hoc tantum adducamus.

Bavia Mezia fol. 36. 2. Proponitur quæstio, de vacca tradita custodi, mercede conducto, ut eam providè & fideliter fervet. Errat ea in paludem, atque ibi moritur בררכה more usitato: idest morte non violentâ: quæritur quousque custos sit damnas. Et determinatur, quod si periisset à lupis devorata, vel à furibus abacta & cæsa, reus tum foret custos ob negligentiam: At hoc, inquiunt, erat opus מלאך המות *Angeli mortis*. Nam, inquiunt, שבקה מלאך המות בביתי גננא: הוה קיימא *Si Angelus mortis eam siviisset, vixisset ea etiam in domo furis*. Et Gloss. מלאך המות נמי בבית השוכר קטיל לה *Angelus mortis potuit eam interficere etiam in domo ejus qui custodem conduxit*.

Vides ut *Angelo mortis* adscribant, cum non constat de causa aliqua violenta nota & ordinaria, & evidenti genere mortis: Sic Apostolus hoc in loco notos & evidentes mortis modos memo-

rat, serpentes, pestem, *ver.* 8.9. & jam loquitur de communi genere mortis [& non de evidenti aliqua plaga] quo periit tota turba murmurantium, *Num.* 14. intra annos quadraginta. Perisse eos dicit ὑπὸ τῷ ἀλοθρευτῷ, à magno isto disperditore, *Angelo mortis.*

V. ER. 11. Ἐἰς ἕς τὰ τέλη τῶν αἰῶνων, &c.

Dicit τὰ τέλη τῶν αἰῶνων, non τὰ τέλη τῷ κόσμῳ.

Ἄϊων scripturæ est vulgatissimè, sæculum Judaicum. Quo sensu Circumcisio, Pascha ritusque alii Mosaici dicuntur esse **סלול** Ἐἰς αἰῶνα. Sic Discipuli *Matt.* 24 : 3. quærunt à Christo περὶ τῆς συντελείας τῷ αἰῶνος, atque responderet ille de excidio Hierosololymitano. Eodem sensu redderem ego verba Apostoli, *Tit.* 1 : 2. *Ad spem vitæ æternæ, quam promisit Deus πρὸς χρόνων αἰώνιων. Ante tempora sæculorum Judaicorum : i.e. Deus promisit vitam æternam, ante Oeconomiam Mosaicam : ea ergo non expectanda ex operibus legis Mosaicæ.*

Sic ergo Apostolus hoc in loco. Hæc quæ transacta sunt in initio sæculorum Judaicorum, in exemplum vobis scripta sunt in quos devenerunt fines istorum sæculorum. Et par initium fini, & finis initio. Utrumque quadraginta annorum, utrumque tentationis & incredulitatis, atque utrumque desineas in excidio incredulorum. Illud in exitio pereuntium in eremo, hoc in exitio incredulorum, in excidio urbis & gentis.

V. ER. 16. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας

כוס הברכה Sic vocabatur poculum illud in Paschate, super quod acta sunt gratiæ post cibum : & in quo Salvator instituit poculum Eucharisticum, de qua re fusè diximus ad *Matth.* 26 : 27. Cùm ergo Apostolus poculum cœnæ Dominicæ eodem nomine insigniat quo Judæi suum, & ad primam ejus institutionem recurrit, continuatam super illud esse à Christianis gratiarum actionem innuit, licet alia jam sub notione.

Sic procedit ejus argumentatio. Sicut nos in comestione panis & potatione poculi Eucharistici communicamus de corpore & sanguine Christi, ita in comestione Idolothytorum communicatur de & cum Idolo. Vos communicatis de sanguine Christi, ergo

ergo fugite ab Idolatria. Sapientibus loquor, vos judicate de argumento. Nam obsignat vos ipsa participatio Eucharistiæ contra Idololatriam, & Idolothyta.

Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τῆ ἐνὸς ἄρτος μετέχουσι.

Modus argumentationis, *Omnes nos sumus unum corpus, quia participamus de uno pane*, in mentem revocat illud quod apud Judæos vocabatur **עירוב** *commixtio*, vel *κοινωνία*. Cujus modum & sensum discite ex

Maimon: in **עירובין** cap. 1. *Ex verbis Scribarum*, inquit, *prohibitum est vicinis incedere [Sabbato] ברשות היחיד in loco uni appropriatio, ubi est divisio in habitationes, nisi omnes vicini vespere Sabbati יעקבו κοινωνיאו ineant --- Statuit ergo [Solomon, nam eum hujus traditionis & moris authorem faciunt] ut quilibet locus uni appropriatus, ibi ubi est divisio in habitationes, & recipit illic quilibet habitantium locum proprium sibi, relinquaturque etiam locus aliquis ibi communis omnibus, ita ut omnes æquum jus in eo habeant, veluti atrium multarum domorum, quod reputatur locus jure omnibus communis: atque unusquisque locus quem quilibet habet sibi proprium, reputatur רשות היחיד locus proprius: Prohibeturque ne gestet quicquam è loco sibi proprio in locum omnibus communem. [Sabbato scilicet] sed utatur quilibet loco sibi appropriato solum עד שיערבו כולם usque dum omnes ineant communionem.*

At quomodo fit ista communio יתערבו נמה הוא העירוב *Consociantur in cibo uno, quem parant vespere Sabbati: Quasi dicerent, ואוכל אחד כולנו מעורבין ואוכל אחד* *Omnes nos consociamur, & cibus unus est nobis omnibus: Nec quisquam è nobis proprietatem segregat à vicino, sed sicut jus nobis omnibus æquum est in loco hoc qui relinquatur communis omnibus, sic jus nobis omnibus æquum est in loco quem sibi quisque recipit pro proprio.*

Et **עירוב** *Consociatio quam faciunt inter se habitantes in eodem atrio, vocatur עירובי הצרות* *κοινωνיא atriorum: Atque ea quam faciunt inter se habitantes in eadem porticu aut vestibulo, aut quam faciunt inter se cives ejusdem civitatis vocatur שיתוף* *Comparticipatio.*

Non consociant in atriis **לא בפת שלימה בלבד** nisi cum torta integra: Sit licet panis pistura totius Sea, si non sit integer, non ineunt consociationem cum eo. At vero si sit integer, sit licet quantitatis tantum Assarii, consociationem ineunt cum eo.

Quomodo **נוביין חלה אתת** ineunt in atriis? **שלימה** Requirunt ab unaquaque domo quæ in atrio, molam vel panem unum integrum, quem reponunt in vase uno, inque domo aliqua quæ in atrio, sit licet horreum aut stabulum, &c. Et benedicit quidam è coetu, & sic omnes una comedunt, &c.

Confer hæc cum verbis Apostoli, atque ea argumentationem ejus non illustrant modò, sed & roborant. Si Israëlitis usitatum foret in unum corpus politicum vel œconomicum coalescere per comestionem panum plurium ab hoc & illo simul congestorum, nos multò magis in unum corpus consociamur ex comestione unius ejusdemque panis ab uno Salvatore nobis instituto.

VER. 19. **Τὸ οὐὸ φημι;**

ומה אני אומר: Scholis usitatissimum: i. e. Hoc ego volo vel concludo. Sitve Idololum aliquid vel non, sitve Idolothytum aliquid vel non, at certè ea quæ gentes Idolis offerunt, offerunt demoniis.

VER. 21. **ἀπίστα κρείς.**

שולחן גבוה: Talmudicis non infrequens, pro altari.

VER. 25. **Ἐν μακέλλῳ.**

De quæstione non admodum ab hac, de qua hîc agit Apostolus, remota, agunt Gemaristæ in *Cholin.* fol. 95. 1. quousque nempe licuerit in macello carnem coëmere, idque ab Ethnico, ubi posset esse suspicio de **טריפה** discerpta: & adducitur historia de quodam carnem talem dilaceratam coëmente ab Ethnico: super quem casum dicit Rabbi **חבשביל שומה זה** Num propter stultum hunc, qui fecit quod non decuit **נאסר כל מקולין** omnia macella prohibebimus? Vide locum si lubet vacatque.

Μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

Innumerabilibus fere scrupulis in conviviiis suis vexabantur Judæi quoad rem comedendam, ut & quoad societatem qua cum est comestum & modo comedendi. De fructibus & oleribus mensæ appositis, quærendum illis erat, an forent ea rite decimata, an ex *Truma* aut alias sacrata, an profana: an munda, aut pollutione atque immunditia aliqua tacta, &c. Et de carne apposita, an ea de Idolothytis, de dilaceratis, de suffocatis, aut non secundum normam canonicam mactatis, &c. Quæ omnia dubia abolevit libertas Evangelica, quoad conscientiam propriam, proviso hoc, ne scandalum aut offendiculum objiciatur coram conscientia aliena, infirma & nutante.

C A P. XI.

VER. 4. Προσέλθοντες ἢ προσφθεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων.

MOs erat Judæorum, ut non orarent nisi prius velato capite; idque hac ratione, ut hoc ritu demonstrarent se reverentes & pudefactos coram Deo, atque indignos, qui aperta facie in eum respicerent.

Maimon: in *Tephillah*. cap. 5. *Sapientes, discipuli sapientum ne orent nisi velati.* Gloss. in *Shab.* fol. 12. 2. מתעטף מאימת שכינה velat se præ reverentia erga Deum.

Piske Tosaph: in *Menachoth*: Num. 150. כהנים המתעטפים כשעולים לדוכן Sacerdotes velant se, cum ascendunt in suggestum.

Avoth R. Nathan cap. 6. *Nicodemus in Scholam abiit והתעטף והתפלל & velavit se, & oravit.*

Erachin fol. 2. 2. קטן היודע להתעטף: Puerulus cum novit velare se ציציית tenetur ad fimbrias peniculamentarias.

Maimon: in *Jesudei Torah*. cap. 1. *Moses in monte Sinai, vidit Deum כשץ עטוף Sicut Angelum Ecclesie velatum.*

Rationem velationis hujus duplicem expiscari potes ex verbis hisce Rabbinorum.

Schabb. fol. 12. 1. Cùm quis ingreditur ut visitet agrotum, ne sedeat super lectum, nec super cathedram, **אלא מתעטף** sed velet se & sedeat coram eo: nam Deus est super cervical agrotantis.

Ubi Gloss. **מתעטף מאימת שכינה** Velat se pra terrore Dei [vel reverentia erga Deum] sicut homo qui sedet **באים ואין פונה לצדדין** in timore, & non respicit hac aut illac.

Taanith. fol. 14. 2. Discipuli sapientum [in jejuniis solennibus] velant se sedentque, ut lugentes & excommunicati **כנני אדם נזופין למקום** Sicut qui increpati sunt à Deo. Nempe ut pudefacti ob istam increpationem. Sic **נזוף** Ille qui increpatus fuit à grandi aliquo Rabbinò, domi se continuit ut pudefactus, nec coram eo stetit qui eum pudefecerat capite detecto.

Observare licet, Onkelosium reddere **ביר רמה** Manu elata, per **בריש גלי** Capite detecto. Ut Exod. 14. 1. Israëlitæ exierunt ex Ægypto capite detecto, i. e. fidenter, non timidè, aut ut pudefacti.

Et Numer. 15. 30. Anima quæ quicquam delicti commiserit **בריש גלי** Capite detecto, i. e. Audacter atque impudenter.

Sic & Jonath. in Judic. 5. 1. Redierunt sapientes ad sedendum in Synagogis **בריש גלי** Capite detecto, i. e. non metuentes ab inimicis aut pudefacti.

Velarunt ergo se viri inter orandum, partim in signum reverentiæ erga Deum, partim ut demonstrarent se pudefactos coram Deo, & indignos qui in eum respicerent. Qua in re Judai- zasse adhuc hosce Corinthios, quamvis ad Christianismum jam converfos, satis patet ex castigatione Apostoli.

De modo velandi, vide Moed Katon. fol. 15. 1. & 24. 1. & Arush in **עטף & גב**

VER. 5. Πᾶσα δὲ γυνή.

I. Fœminarum mos erat, isque severis Canonibus iis præscriptus, ne in publicum prodirent nisi facie velatâ.

Maimon: in **נשות** cap. 24. Hac si agat mulier, transgreditur legem Judaicam: Si in plateam exeat, vel in vestibulum apertum, capite non cooperto. **ואין עליה רדיד** Et non sit super eam velum, sicut super omnes fœminas, etiamsi capilli ejus obvolvantur peplo.

Chetubb,

Chetubb. fol. 72. 1. **אִי זוֹ הִיא דַּת יְהוּדִית** Quenam est lex Judaica? Ne prodeat fœmina discooperto capite. Fundatur hoc in lege; Nam dicitur [de uxore suspecta] Sacerdos discooperiet caput ejus [Num. 5. 18.] Et traditio est scholæ R. Ismaëlis, quod hinc monentur filiae Israël, ne prodeant non velato capite.

Shabb. fol. 80. 1. Fœmina modesta fuco colorant oculum unum. Gloss. Fœmina modesta prodierunt velata, & non discooperuerunt nisi oculum unum, ut cernerent, istumque oculum colorarunt.

Bava Kama. fol. 90. 2. Quidam caput fœminæ denudavit in platea: venit ea questum coram R. Akiba, atque is hominem multavit quadringentis Zuzais.

II. At verò fœminæ, utcunque velatæ in plateis, tamen cum ad sacra accederent, velamina sua amoverunt, atque facies exposuerunt nudatas, idque non ex levitate, sed ex religione.

Keddushin fol. 81. 1. **שְׁלֹשָׁה יְמֵי חַטָּאת** Scabies anni sunt tria festa.

Glossa: Tria festa [Pascha, Pentecoste, & Scenopegia] sunt ruptura anni ratione consociationis virorum & fœminarum, & propter transgressiones. Quippe quod diebus festorum istorum congregati sunt hi & hæ unà, ad audiendum conciones, atque alter in alterius jactant lumina vultus. Et dicunt quidam quod ob hanc causam soliti sunt jejunare post Pascha & Pentecosten.

Unde promptè colligi potest, quod in Synagogis non ita promiscuè & confuse convenirent ac considerent viri ac fœminæ, nec se invicem ita intuerentur, ac in atriis templi ac Hierosolymis, cum adeo innumerabiles turbæ ad festa concurrerent: sed quod fœminæ seorsim & seclusæ à viris federint, ubi ea quæ peracta sunt in Synagoga, audire & conspicere possent, ipsæ tamen extra conspectum. Quem morem retinuisse primævas istas Christianorum ecclesias, pluribus, nec malè astruit Baronius.

Cum ergo sic à mulieribus seorsim conventum foret, non mirum est si velamina facierum amoverent, ipsæ extra conspectum virorum jam existentes, & remotâ causâ velationis, quæ quidem erat, ne à viris conspicerentur. Minimè ergo objurgat Apostolus hanc facierum nudationem absolutè consideratam, sed latet aliquid aliud, Nam,

III. Non publicos sacros coetus solum respicit hæc commonefactio Apostoli, sed & ad ea pertinet quæ à viris foeminisque in domibus suis atque interioribus conclavibus peracta fuerunt: nam & ibi ritus hosce adhibuerunt, cum privatim orarent aut tractarent sacra, æquè ac in coetibus publicis.

Hieros. Avodah. Zarab. fol. 40. 1. Rabban Gamaliel itinerans, atque à quodam obviam eunte interrogatus de quodam voto, descendit ab equo ונתעטף & velavit se & consedit, & solvit votum.

Sic *R. Judah bar Allai*, vespere Sabbati cum in domo sua se componeret ad obviandum atque excipiendum Sabbatum, attulerunt ei aquam calefactam, isque faciem lavit & manus & pedes: והתעטף בשדין מצוין *Et velans se sindone variegata, consedit, & fuit similis Angelo Domini exercituum.*

Sic in exemplo *Nicodemi* nuper allato, Abiit illi in scholam suam solus & privatim, & se velavit & oravit.

Sic viri privatim: & foeminae etiam è contra nudatis faciebus privatim. Ratio prioris redditur, nempe velati erant viri ob reverentiam erga Deum, & ut pudefacti coram Deo: at quare non velatae etiam foeminae, ratio obscurior.

Generalior facile reddi potest, nempe שמישה פטורה ממצוה *quod foemina soluta vel immunis foret à precepto: id est à plurimis ritibus, quibus subiciebantur viri: ut à gestatione fimbriarum & Phylacteriorum, ab his aut illis orationum formis & occasionibus, & plurimis ceremoniis & legibus ad quas viri tenebantur.*

In *Menachoth* fol. 43. 2. Dicit *R. Meir: Tenetur Vir quilibet ad has tres benedictiones unoquoque die. Benedictus sit Deus, quia non fecit me Ethnicum, quia non fecit me foeminam, quia non fecit me בור stupidum vel indoctum. At Rabb Acha bar Jacob cum audiret filium suum dicentem, Benedictus sit Deus, quia non fecit me בור rudem, de re hæsitavit: & hac ratione, interprete glossatore, שגוי ומישה לא בני מצוה נינו Quia Ethnicus & foemina non sunt capaces precepti: at בור rudis vel indoctus est capax. Merito ergo benedicatur, quod Deus non fecerit eum, Ethnicum aut foeminam.*

Per hunc canonem, quod foemina soluta foret à precepto, exime-

eximebatur ea à velatione faciei inter sacra, cùm illud præceptum viros respiceret, & non foeminas: at si rationem exemptionis hujus magis particularem requiras, quamnam invenies? In æquilibrio ferè est an Canonistæ foeminas exemerint à velatione, quod eas magni, vel quod parvi æstimarent. In aliis, foeminam ponunt infra dignitatem & extra necessitatem observantiæ horum aut illorum rituum; & an in hac re etiam idem censuerint, an quod è contra plus attribuerint venustati facierum muliebrium quàm virilium, justa est quæstio. Sed sive hac sive illac res inclinet, & huic & illi optimè quadrat correctio & commonefactio Apostoli, ut patebit in sequentibus.

Καταισχυίει τὴν κεφαλὴν.

Dedecorat caput? Quodnam? Illud quod humeris gestat? An illud cui subjicitur? ut Christo vir, viro foemina: De posteriori præcipuè intelligendum esse Apostolum, patet ex commate præcedenti, & ex toto quidem contextu. Nam cuinam fini adducuntur ea, *ver. 3. vellem vos scire quod caput foemina vir, &c. nisi ut applicentur, & ad rem Apostoli faciant commatibus insequentibus.*

Nec est tamen subjectio foeminæ & superioritas viri, totum illud per & propter quod concludit Apostolus, foeminæ non orandam nisi velatæ, viro autem è contra. Nam si sic ab eo argueretur. Ne oret foemina nisi cooperto capite, quia ea subjecta est viro, argui etiam pariter posset; Ne oret vir nisi capite cooperto, quia is subjectus est Christo.

Vereor ne sensum hujus loci, in se quidem satis obscuri, obscuraverit magis interpretatio ista quæ velationem foeminarum hoc in loco supponit ut signum subjectionis foeminæ sub marito. Sic Primasius: *Mulier debet habere velamen, quod ostendat humilem & viro esse subjectam.* Carthusian. *Ratio autem velationis mulierum est, quia subjecta sunt viris, &c.* Beza: *Velamen accipe, quo significatur uxorem esse in viri potestate.* Camerarius: *Velum quo significetur alterius eam potestati subjectam esse.* Et plurimi in eundem sensum. At verò liceat quærere.

I. Ubinam, quæso, proponitur velamen, ut signum talis subjectionis? Signum quidem veræ modestiæ exhibetur, *Gen. 24: 65.* & simulatæ, *Gen. 38: 14.* ast ubinam subjectionis?

II. Dati sunt capilli aviæ nostræ *Eve* pro velamine [ut clarè asserit Apostolus hoc in loco] à primo creationis suæ momento, priusquam ea subjiceretur marito, audiretque illud, *Ille tibi dominabitur*, imò antequam maritaretur *Adamo*.

III. Non agit Apostolus de uxoribus solùm, sed de foeminis in genere; uxoresne eæ sint, an virgines, an viduæ.

IV. Sequitur foeminam semper & ubique obligatio subjectionis erga maritum, num semper & ubique portare secum debet velamen, ut subjectionis istius signum? Num necessariò velanda dum res familiæ curat? num in horto, in agris, sola ambulans aut cum familia? Liquet satis Apostolum agere de velatione solùm cum versaretur in sacris; & respici aliquid quod attinget ad foeminam respectu Dei potius, quàm respectu mariti. Et quamvis non negaverimus velationem foeminæ fuisse signum aliquod subjectionis suæ erga maritum, negamus tamen velationem, de qua hîc Apostolus, eo respexisse.

V. Judæi rationem velationis foeminæ pudefactionem assignant.

Bereshith Rab. sect. 17. Quare vir in publicum prodit capite non cooperto; foemina autem cooperto? R. Josua dicit, Est sicut cum quis transgreditur & pudefit: ea ergo prodit capite obtecto. En velamen, signum pudefactionis quidem, at subjectionis neutiquam: & pudefactionem foeminæ inde petunt, quod ea primum peccatum introduxerit in mundum.

Velationem ergo foeminæ ad sacra requirit Apostolus, eadem notione & ratione qua viri se velarunt, nempe ob reverentiam coram Deo. At certè quæri posset, an ille tam velationem foeminarum urgeat, quam velationem virorum redarguat. Utcunque, aptissimo hoc argumento contrarium istum ritum, & virorum stultitiam bene castigat; ac si dixisset: Nonne perpenditis quòd vir est *δόξα θεῶν*, at mulier tantùm *δόξα ἀνδρός*, quòd foemina facta est propter virum, quod vir est caput foeminæ, & tum, quàm ridiculum est viros velamine uti cum orant, ob reverentiam & pudefactionem coram Deo, & foeminas non uti, qua-

rum gloria est minor: Γωνὴ δόξης ἀνδρός: Sic R. Sol. in Esai. 44. 13. כְּתַפְאֵרַת אִישׁ כְּתַפְאֵרַת אִשָּׁה Sicut gloriam viri: id est, inquit, sicut gloriam viri: id est, inquit, sicut foeminam, qua est gloria mariti, vid. & Targ.

Ματαιοχυνῶσι τὸ κεφάλαιον.] קלות ראש Talmudicis est levitas aut irreverentia: & si Phrasiologiam Græcam eodem sensu redderes, ac si esset מקיל ראש vel מקילה ראשה non multum errares vel à Grammatica vel à veritate: at altius assurgit sensus: Vir orans velatus ut pudefactus de facie sua coram Deo, dedecorat caput suum Christum, qui faciem gestarit similem masculam & virilem, præcipueque munus Christi dedecorat, per quem accessionem ad Deum habemus cum fiducia. Et foemina orans non velata, ac si faciei suæ eam non puderet, caput suum virum dedecorat, dum ea tam formosa præ eo videri vult, cum quidem sit tantum gloria viri, vir autem sit gloria Dei.

VER. 6. καὶ κειράσθω.

Si non veletur, tondeatur. Imo potiùs, inquires, incedat passis crinibus; nam ii pro velamine ei dati sunt à natura. Num hoc patietur Apostolus, aut gens ulla non barbarà? Nequaquam. Dicit ille capillos foeminæ datos pro velamine, & tamen aliud requirit velamen; in memoriam revocans primitivam rationem cur foeminæ à natura detur velamen capillorum, nempe ut sit in signum reverentiæ, humiliationis & pudefactionis suæ coram Deo. Foeminis crines suos in nodos & vittas colligi & colligari permittit Apostolus, quod in gentibus omnibus non efferatis factum, imo contrarium vix toleraret. At si aliqua foemina adeo immemor & oblita sit, cur à natura concessum sit sibi velamen capillorum, adeoque venustati ac faciei suæ fidens, ut orans velamen, signum reverentiæ suæ erga Deum, amoveat, amoveat etiam, inquit, naturale illud istius reverentiæ signum, velamen capillorum.

VER. 10. Διὰ τὸ ὄφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν, &c.

Illud quod vulgo hic obtinet, est, ut per ἐξουσίαν intelligatur

gatur *velamen* signum potestatis supra se, vel suæ subjectionis. At quærendum est an ἔξουσίαν ἔχειν non propriè, imo semper denotet, Potestatem *penes* se habere, non potestatem *supra se*, ut, *Matth.* 7: 29. *Johan.* 19: 10. *I Cor.* 7: 37. & 9. 4. & aliàs infinities.

Διὰ τὰς Ἀγγέλους.

Propter Angelos? Quosnam? Num propter bonos Angelos? An malos? An propter ministros? Novit lector quæ dicuntur in hunc sensum, & illum, quæ non recitabimus.

I. Ego certè si per ἔξουσίαν intelligerem *velum*, per ἀγγέλους intelligerem *Diabolos*, qui Angeli vocantur in ipsissima hac epistola, *cap.* 6: 3. Et si Apostolum de publicis solùm conventibus hic agere opinarer, verba ejus in hunc sensum redderem. Mulier in publico ecclesiæ conventu faciem velatam habere debet *propter Diabolos*, ne scilicet illi ex expansa facierum muliebrium venustate viros irretiant, atque eos in facies, foeminarum inhiare, & lascivis oculis eas intueri incitent, dum coelum intueri oporteret potiùs atque intentos esse rebus divinis.

II. Aut si per *Angelos* intelligendi sunt *Ministri*, optimè quadrat interpretatio nostra, quæ velamen signum facit pudæfactionis & reverentiæ coram Deo, non subjectionis erga maritum. Non logicè magis certè hoc sonat, velandæ sunt foeminae in sacris, ut pudæfactæ coram Deo; ergo velentur coram iis qui sunt ministri Dei; quàm illud, Foeminae velandæ sunt in sacris, quia subiectæ sunt maritis, ergo velentur coram ministris.

III. Aut si sumamus *Angelos* sensu maximè proprio, id est pro Angelis bonis, & Phrasiologiae ἔξουσίαν ἔχειν tribuamus etiam sensum suum maximè proprium, id est Potestatem *penes se* habere, tum liceret locum hoc modo interpretari, Foemina potestatem capitis sui penes se non habet διὰ τὸν Θεὸν respectu Dei, sed velanda est propter reverentiam erga Deum: At potestatem capitis sui habet penes se, de se non velanda διὰ τὰς Ἀγγέλους respectu Angelorum; nam iis ab ea non debetur talis religiosa reverentia.

IV. Ast arbitror ego Apostolum aliò respicere, &

I. Eum non sensu suo hîc loqui, sed aliquid inter Judæos usitatum citare: non tam normam aliquam fœminis Christianis dictare, quàm morem Judaicum, in confirmationem eorum quæ immediatè antè dixerat, proferre.

II. Dixerat, fœminam esse gloriam viri, fuisse ex viro, conditam fuisse propter virum, &c. Et hoc testari potest illud quod apud Judæos, Mulier debet penes se habere potestatem capitis sui propter Angelos.

III. Jam verò erant apud eos שילוחי קדושים *Angeli vel nuntii desponsationum*: qui ab hoc aut illo deputati erant, ad desponsandam deputandi uxorem: de quibus Angelis copiosè agitur à magistris sparsimque, præsertim verò vide *Kiddushin cap. 2.*

Cujus initium איש מקדש בו ובשילוחו *vir desponsat sibi uxorem vel per se, vel per Angelum suum, aut deputatum.*

IV. Jam verò quamvis velationem facierum muliebrium in plateis, & requirerent Canones magistrorum, & consuetudo gentis comprobaret; permissum est tamen fœminis, facies nudare, ornare, venustare in ordine ad honestum matrimonium: quod & ratio ipsa firmat, & mos gentis, & docent Rabbini.

V. Huc spectare videtur ratiocinatio Apostoli hoc in loco: *Creata est fœmina propter virum, ver. 9.* quod & ipsissimo vestro, ô Judæi, astringitur consensu, cum decernitis quod mulier potestatem penes se habet, & habere debet, super caput proprium propter Angelos desponsationum. Nudet faciem si velit, ut venusta appareat; velet si velit, ut modesta. Potestatem liberam penes se habet, ut desponsationem suam promoveat nuptiasque, ut ob virum esset, cum propter virum fuerit creata.

VI. Verum quidem est, obtinuisse illud præcipuè, quod immediatè ferè sequitur post verba nuper allegata מצוה בו *Præcipitur ut per seipsum quis fœminam desponsat, potius quàm per deputatum suum, illudque quod illico, Ne quis fœminam desponsat priusquam eam viderit. Kiddush. fol. 41. 9.* At frequentissimè tamen factum est, ut postquam quis fœminam viderit, per Angelos aut deputatos suos eam sibi desponsaret, vel modestiâ suâ vel necessitate aliquâ eum cogente.

VII. Hinc videtur Apostolus de *Angelis* istis mentionem facere potius quàm de viris, eos in rem istam deputantibus: idque ut rem quam agit, fortiùs roboret astruatque: quasi dicat: Fœmina non solùm potestatem capitis sui habet, ut faciem suam denudet coram eo qui futurus est ejus maritus, sed & coram iis qui ab eo missi & deputati sunt ut eam desponsent: Et ex hac ipsa reliquet, inquit, quòd fœmina creata est propter virum; quod ea, ut ob virum esset, potestatem talem habeat faciem detegendi coram Angelis istis qui ad eam desponsandam accedunt, cùm aliter pro more gentis non liceret. Reticet Apostolus vocem *desponsationum* קדושים & dicit propter Angelos solùm, non propter Angelos *desponsationum*: nam ex ipso scopo dissertationis suæ illud facilè subintelligeretur, cùm in verbis immediatè antecedentibus dicit, *Fœmina creata est propter virum*. Sic & Talmudici frequentissimè simplicem vocem שילוחים Angelos adhibent, cùm semel notum fecerint se de desponsationibus loqui.

VER. 14. Ἄνθρωπος ἐστὶν κομῶν, &c.

Sive Apostolus prolixos crines virorum reprehendat, ex occasione oblata cùm differeret de prolixis crinibus fœminarum, sive [quod non improbabile] quòd Judaizantes hi Corinthii *Naziræatum* adhuc amplecterentur, & crines ob istam rationem alerent; satis confirmatur illud quod dicit, *quod natura ipsa docet quod viro comatum esse dedecori est*. Ex hoc quod muliebri est. Erant quidem variæ gentes quæ erant comatæ, ut *καργηνομόωντες Ἀχαιοὶ* apud Homerum, *Gallia comata* apud historicos, &c. at an in hoc sequuti sint lumen naturæ, an potius id fecerunt ex feritate, aut ut terribiliores viderentur hostibus, meritò quæritur.

Unde ergo, inquires, nutritio comæ in *Naziræatu*, idque ex præcepto divino? *Resp.* Fuit humiliationis specimen, atque abnegationis sui, ut & erat abstinentia à vino & uvis. Religiosum quendam squallorem, ut ita dicam, præ se tulit, & vilificationem sui.

Falluntur ergo plurimùm qui *Absalomum* comatum ex superbia incessisse arbitrantur, cùm ita quidem incesserit ob votum

votum [fictum saltem] *Naziræatus*, verissimè Hierosolymitani in *Nazir.* fol. 51. 2. אבשלום נזיר שלם היה *Absalomus*, inquit, *fuit Naziræus perpetuus*. Verissimè, inquam, in hoc quod *Naziræum* eum asserant: at de perpetuitate voti ejus hîc non disputabimus. Vid. 2 *Sam.* 15. 7, 8.

Est apud *Tacitum* hist. lib. 4. cap. 14. Votarius nequam, isti non dispar, *Civilis*, de quo sic ille, *Civilis, barbaro voto, post cæpta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patrata demum cade legionum, deposuit.*

Judæi si non voto *Naziræatus* astricti, se tondebant frequentissimè: atque utcunque aliis temporibus certè nunquam non ante festum, idque in honorem adventantis festi: Unde major suspicio hîc oriri potest Corinthios hosce promissis suis capillis *Naziræatum* fuisse professos.

Moed Katon. cap. 3. hal. 1. *Hi tondent se in ipso festo. Is qui venit à loco ethnico, isque qui è carcere, & excommunicatus qui solvitur ab excommunicatione sua.*

Sensus traditionis hic est. His qui ante festum aliqua necessitate detenti fuerunt, ut non potuerint tonderi, tonderi licet in ipso festo. At si non impediret aliqua talis necessitas, tondebantur ante festum, & vulgò ipsis vesperiis festi.

Piske Tosaph: ad *Moed Katon.* art. 78. *Cùm quis non tondetur vesperiis diei festi, sed tribus diebus antè, non patet eum tonsuram fuisse in honorem festi.*

Non possumus hîc omittere hanc historiam.

Hieros. Avodah Zarab. fol. 41. 1. *Peregrinus quidam, qui Tonsor erat, necnon Astrologus, vidit per Astrologiam suam quòd Judæi fufuri erant sanguinem ejus [quod de profelytismo ejus intelligendum erat, nempe cùm eum circumciderent.] cùm ergo ad eum accederet Judæus aliquis ut tonderetur, ille eum jugulavit. Et quotnam jugulavit? R. Lazar ben. Jose dicit, Octoginta. R. Jose ben. R. Bon dicit, Trecentos.*

VER. 15. Η κόμη ἀντὶ θεολογίας δέδοται.

Bab. Chetubb. fol. 66. 2. *Filia Nicodemi miserè jam depauperata, ad Rabban Jochananem accedens ut eum alloqueretur נתעטתה בשיערך velavit se capillis suis, & coram eo stetit. Non aderat*

aderat pauperculæ velamen aliud, usa est ergo eo quod à natura datum: & usa est, [ut signo dicam an] ut instrumento & specimine modestiæ & verecundiæ.

VER. 21. Ἐκαστος τὸ ἴδιον δεῖπνον περιλαμβάνει.

I. Miror *Agapas* de quibus sanctus Judas, *ver. 12.* apud interpretes, hinc suam expositionem recepisse. In illis conviviis, inquit Beza, quæ *Agapas* vocabant, solitos etiam fuisse sacram Domini cœnam usurpare, liquet ex *1 Cor. 11.* de qua re agitur in *Tertull. Apologet. cap. 39.* & in aliis Veterum scriptis. Sic ille ad *Act. 2. 42.*

Atque in hunc locum: *Transit Apostolus*, inquit, *ad alterum hujus tractationis caput, nempe cœna Domini administrationem, cui adjuncta tunc erant Agapæ, &c.* Et in versum sequentem: *Agapas* quamvis diu & quidem laudabiliter, authoribus ipsis *Apostolis*, in ecclesiis usurpatas, tamen propter abusum tollendas censet *Apostolus*.

Sic etiam *Baronius*: *Perseverabat adhuc in ecclesia laudatissima rei usus, ut quod Christus ultimâ cœna fecerat, ac in sui memoriam, ut facerent suos monuerat, Christiani convenientes in ecclesiam unâ cœnarent, simulque sacratissimam perciperent Eucharistiam: quod tamen cum Corinthii non ut decebat explerent, Paulus jure redarguit.*

Qui convivia talia charitativa, olim in ecclesia adhibita fuisse unâ cum Eucharistia negaverit, is certè toti antiquitati contradixerit: at an ea, *Agapæ* istæ fuerint de quibus *Apostolus Judas*, an ea vel *Christum* vel *Apostolus* habuerint authores, & an hæc *Corinthiaca* talia fuerint, si quis dubitaverit, nec sine causa id facit, nec sine probabilitate contrarium credat.

Audi de his *Corinthiacis Sedulium*: *Apud Corinthios*, inquit, *quondam ut alii asserunt, prava invaluit consuetudo, ecclesias passim dehonestare conviviis, in quibus vescebantur ante Dominicam oblationem, quam cœnam noctibus adoriebantur, cumque divites ebrii ad Eucharistiam venirent, vexabantur inopes fame. Mos verò iste, ut referunt, de Gentili adhuc superstitione veniebat. Nota illud [ego de Judaica superstitione dixerim] Ipsissima eadem apud *Primasium*.*

II. Si liceat bonâ cum vetustatis veniâ, liberè loqui quod nobis videatur de *Agapis* de quibus Apostolus *Judas*, paucis sic habe.

Agapas istas arbitramur, fuisse cum exciperentur peregrini hospitio, in singulis ecclesiis, idque sumptibus ecclesiæ. Tralatumque opinamur laudabilem hanc consuetudinem à Synagogis Judæorum.

Gloss. in *Bava bathr.* fol. 3. 2. *In Synagogis nec edunt nec bibunt*, &c. *Erat tamen prope Synagogam locus, in quo soliti sunt viatores dormire & edere.* Hinc illud in *Pesachin.* fol. 101. 1. ubi quæritur quare consecrant diem [quod usitatum super poculum vini] in Synagoga? & respondetur

לִּפְּוֹקֵי אֹרְחִים
 יְדֵי חוֹבְתָן *ut & viatores officio suo fungantur, qui edunt & bibunt & convivantur in Synagoga.* Hic quærit glossator, an licitum est edere & bibere in Synagogis, cum aperto Canone sit prohibitum? *Megil.* fol. 28. 1. & tandem inter alia hæc respondet

חֲדָרִים סְמוּכִים לְבֵית הַכְּנֶסֶת קְרִי בֵּי כְּנִישְׁתָּא *Conclavia quæ erant contigua Synagoga, vocantur etiam Synagoga, atque inde viatores audierunt consecrationem.* Erat ergo vel propinquum vel contiguum Synagogæ Xenodocheum quoddam quo communibus Synagogæ sumptibus excipiebantur hospitio viatores & peregrinantes. *Confer. Act. 18. 7.*

Jam verò traductam fuisse in ecclesiam Christianam tantæ charitatis consuetudinem, plurima sunt quæ suadent: ut & has peregrinorum receptiones, *Agapas* istas fuisse, de quibus sanctus *Judas* in terminis, & *Petrus* eodem sensu, licet non in terminis. *2 Pet. 2.*

I. Cum imitatae fuerint ecclesiæ Apostolicæ in omnibus ferè mores Synagogarum laudabiles, quod fusiùs demonstrari posset, si esset locus; minimè opinandum est, prætermissum ab iis esse, morum hunc tam pium, tam Christianum, tam necessarium. Repeto, *tam necessarium.* Nam

II. Cum hic illic peregrinarentur Apostoli, & Discipuli evangelizantes, pauperes satis, & ex temporum iniquitate, & ex ipso præcepto Salvatoris; cumque tunc temporis ob professionem Evangelii, sedibus propriis exularent non pauci, efflagitavit ho-

nor Euangelii, necessitas rei, & pietas charitasque Christiana ut subsidio aliquo tali sublevarentur.

III. Cùm dicitur Gajus *Hospes totius Ecclesie*, Rom. 16. 23. vix alio sensu hoc accipias, quàm quod deputatus fuerit per ecclesiam publico Xenodocheo: ubi munere suo adeò laudabiliter est functus, ut testimonium encomiasticum reportaret, si is idem Gajus quod probabile, à sancto Johanne, in epistola sua tertia, ver. 5.

IV. Cùm mentio fiat de *viduis lavantibus pedes peregrinorum*, 1. Tim. 5. 10. Cumque Phæbe dicatur *Διάκονος τῆς Εκκλησίας τῆς ἐν Κερχρείαις*, Rom. 16. 1. ut aliàs omittamus quæ dicuntur multùm *laborasse in Domino*, vix meliorem sensum hisce characteribus aptaveris, quàm quod ministraverint in publico isto Xenodocheo de quo loquimur.

V. Et congruit hic sensus optimè præ omnibus aliis, cum loco *Judæ* allegato, ut & isto *Petri*, qui & eandem rem agit. Nam loquitur *Judas* de Apostatis hæreticis, seductoribus, bipedum nequissimis, quos ait esse *σπιλάδας ἐν ἀγάπαις*: Et num putas hos fuisse ex eadem ecclesia, ubi sic convivabantur? Num hi ad *Agapas*, si modò eæ appendices cœnæ Dominicæ absque quovis scrupulo admissi? Nam dicit *Judas* Ἀφύβως ἑαυτῆς ποιμαίνοντες, &c. Quanto probabilius est, hos peregrinos existimare ignotos, sub forma fidelium circumvagantes, atque communi ecclesie hospitio receptos, atque illic errores suos disseminantes, idque eo audaciùs, quò ipsimet ignotiores. Procul à nobis est negare usitatas fuisse *Agapas* quasdam ut appendices cœnæ Dominicæ, sæculis ecclesie vetustioribus: at an temporibus Apostolorum quærimus, & an *Judas* tales velit, maximè dubitamus, & tales hic indigitari ab Apostolo minimè credimus. Longè aliud respexerunt, ni egregiè fallamur, convivationses istæ *Corinthiorum* ante Eucharistiam; & vereor, ne dum tremendis commentariis, *Periocham* hanc de cœna Dominica adeo exagitant quidam, ut inde moti & territi nonnulli sacramentum hoc omnino fugiant, ut lethale quid, & quod noli tangere, vereor inquam, ne culpam & errorem Corinthiorum hac in re non acutangant, & illud Ἀναξίως non ad proprium eorum crimen reducant.

Credimus Judaicam partem hujus Ecclesiæ, quamvis ad Euangelium conversam, aliquid tamen veteris sui fermenti retinuisse; & ut in aliis rebus, ita etiam in hac de Eucharistia, Judaizasse: De proprio ejus fine adeo graviter errantes, ut eam appendicem tantum Paschatis fuisse putarent, aut novam aliquam & superadditam formam commemorationis exitus ex *Agypto*. In quem errorem incidere, iis præsertim qui in Judaismum adeo erant propensi, erat promptius, & quod in pane & vino institueretur, quæ aderant in Paschate, & quod ab ipsis incunabulis hoc imbiberant, *Messiam cum advenerit, nihil rituum Mosaicorum vel exterminaturum vel immutaturum, ast omnes in splendidiorum formam & pompam promoturum atque evecturum*. Hoc errore errasse hos *Corinthios* circa Eucharistiam, hæc observata planum reddunt, quæ innuit Apostolus, & in hoc & commatibus insequentibus; de quibus suo ordine, ut occurrunt. Et primum hoc quod sub manibus perpendamus.

I. Sole clarius est Apostolum, *Corinthios* ob ipsissimas has coenas acriter reprehendere. Ob ipsissimas inquam coenas, & non ob abusum solum in coenis accidentem. Nam *ἰδίων δεῖπνον* vocat, *propriam coenam*, quæ comedenda domi, si quis adeo famelicus ante Eucharistiam, ut non potuerit abstinere. Coenam quæ in ecclesiam importata dehonestavit ecclesiam. Perpende hæc, & cogita an hæc *Agapæ* istæ fuerint quæ supponuntur.

II. Religiosum quid in hisce coenis posuerunt *Corinthii*, cum eas importarent in ecclesiam: at quidnam illud? Umbram scilicet & memoriam Paschatizationis sic retinuerunt, & libentissimè exemplum Christi in coena antedanea sunt imitati, ut Judaismo suo hac in re inservirent liberiùs: imo Eucharistiam in eandem commemorationem cum Paschate institutam fuisse somniarunt. Epidemicum erat inter Judæos ad Euangelium conversos, ut Christianismum amplexarentur, at Judaismum non abdicarent: imo Evangelica quantum fieri poterat, ad Judaica traducerent.

Ὅς ἢ πτωχοῖς.

Non est quod novimus qui ὅς ἢ πτωχοῖς non ad pauperes appli-

applicet, & ὅς δὲ μεθύει ad divites, quod & nos aliquando credidimus, at videntur potius ad variam gentem applicanda. Μεθύει ad Judæos in *procoeniis* suis Paschatizantes ante Eucharistiam: & πεινά ad Gentiles, non tam ex paupertate aut necessitate in ediam istam patientes, quàm quod coenam talem præcedaneam nollent amplecti, utpote quæ Judaismum redoleret.

Mollius interpretari licet vocem μεθύει quàm ut ad extremam ebrietatem extendatur: Nam omnibus notum est quid **ἔμεθύθη** sibi velit in *Gen.* 43. ult. & *Cantic.* 5:1. ubi lxx. ἔμεθύθησαν μετ' αὐτῶν & Μεθύθητε ἀδελφοί. Quod si sensum vocis ignominiosum ei tribuere hic velis, non multum dissonat à larga ista ingurgitatione vini quæ tolerabatur, & à quibusdam adhibebatur in suis Paschatizationibus. At videtur Apostolus in ipsum usum rei invehì, in ipsas scilicet coenas, potius quàm abusum. Nam si coenarum istarum crapula illud fuisset quod præcipuè criminatur, in rem istam nervos redargutionis suæ intendisset fortius, at de ea, ultra hanc vocem, ne syllaba quidem una

Credimus ergo contraria hæc ὅς μὲν πεινά, ὅς δὲ μεθύει sic intelligenda. Judaica pars ecclesiæ nullo modo voluit ad Eucharistiam accedere absque coena atque convivatione præcedanea ac Paschativa, ubi lautè & affluentur excipiebantur, & ederunt & biberunt, καὶ ἐμέθυον atque ad saturitatem & hilaritatem sint proVecti; cùm Gentilitia pars è contra istam Judaizationem horrens, & procoenia talia refugiens, πεινά adhuc & jejuna ad sacramentum accedit, hoc est non coenata. Et hanc esse veram causam enormitatis istius arbitramur, quam corrigit Apostolus *ver.* 33. nempe quod non vellent alius alium expectare. Pars Gentilitia non expectare usque dum Judaica tempus suum quantumcunque illud foret coenando insumpsisset.

VER. 23. Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τῶν κυρίων.

Unde opus habet Apostolus ut huc recurrat? Num de institutione Eucharistiæ dubitarunt *Corinthii*? An de autoritate Apostoli institutionem istam iis tradentis? Nec hoc nec illud:

illud: nam ad Eucharistiam convenerunt, idque ex traditione Apostoli: At ille eos huc revocat hac ratione, ut ex verbis Christi qui coenam suam instituerat, & ex verbis suis quibus institutionem istam iis tradiderat, observarent, scopum & finem istius institutionis fuisse commemorationem mortis Christi, non commemorationem aliquam Paschalem.

1. Dixisse nempe Christum, *Hoc est corpus meum, Hic est sanguis meus*: ut doceret panem & vinum aliò jam respicere quam respexerant cum adhiberentur in Paschate. In illo panis Azymus acceleratam eorum libertationem ex *Aegypto* designabat, & vinum gaudium eorum ob istam liberationem. At in Eucharistia panis, corpus Domini fractum; & vinum, sanguinem ejus effusum.

2. Dixisse etiam de vino, quòd est *Novum Testamentum*, in sanguine suo: & quid ei ergo cum Paschate veteris Testamenti.

3. Dixisse denique super utrumque: *Hoc facite in commemorationem mei. In commemorationem mei*, non in commemorationem Paschatis aut rei alicujus alterius.

VER. 25. Τὸ ποτήριον, &c.

Tropicè hîc loqui Salvatorem satis probatum est olim à quamplurimis.

At observare licet & hoc ulterius.

Istud poculum quo usus est Christus, fuisse aquâ mixtum, si modò ille vulgarem gentis morem hac in re retinuerit, quod minimè dubitandum. De more gentis diximus ad *Matth. 26. 27.* Hoc tantum inde jam repetentes. *Bab. Berachoth fol. 50. 2. Suffragantur sapientes R. Eliezaro. Non benedicendum esse super poculum benedictionis; donec ei immisceatur aqua.*

Hoc notamus ut demonstretur harmonia inter sanguinem sacramentalem, ut ita dicamus, veteris Testamenti, & hunc sacramentalem novi: pariterque inter hunc sacramentalem novi, atque ipsum sanguinem Christi.

I. In pactione veteris foederis, *Exod. 24.* erat sanguis mixtus aquâ. *Heb. 9. 19.* & in hac sanctione novi, vinum etiam mixtum aquâ.

II. Ela-

II. E latere Christi cum sanguine fluxit aqua, *Johan. 19. 34.* insolite, præternaturaliter, & ut responderet typo.

Matthews & Marcus verba Salvatoris exhibent τὸ εἶς τὸ αἷμα μὲν τὸ τῆς καινῆς διαθήκης. *Paulus & Pauli comes Lucas* τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι, in eundem sensum, eumque magis explicatum. Et hic iterum conferamus sanctionem veteris foederis, *Exod. 24.*

I. Adhibetur in ista historia tropica locutio, cum dicitur quòd *Moses* sanguinem sparsit *super totum populum*, id est super duodecim columnas ab eo erectas, ad representandum duodecim tribus, *ver. 4.* sic & hoc loco, *Hic est sanguis meus*, id est representatio Sanguinis mei.

II. De sanguine tum sparso dici potuit, *Hic est Sanguis Christi*, veteris vel primi Testamenti. Ipse sanguis tunc & exinde representabat Sanguinem Christi, quia sub veteri Testamento futura erat de tempore in tempus effusio Sanguinis. At jam vinum est representatio Sanguinis Christi, quia exinde cessatura erat effusio Sanguinis istiusmodi.

III. Non sancitum erat vetus foedus in sanguine Agni Paschalis in *Aegypto*, sed in sanguine taurorum & hircorum in eremo. Ratioque erat quia cum institueretur Pascha, non promulgatae fuerant leges & articuli, de quibus foedus erat ineundum: at cum ea ederentur scriberenturque, tum sancitum est foedus. Pari modo Christus in institutione Baptismi non sancit novum foedus: erat baptismus *initium Evangelii*, *Marc. 1. 1.* At cum tradidisset doctrinam atque articulos Evangelii, tum sancit *novum Testamentum*.

ἢ καινὴ διαθήκη.

Hieros. Peab. fol. 17. 2. אֵין זוּ הִיא מִתְנָה Quidnam est donatio? Ecce omnia mea data sunt τῷ N. ex hoc tempore אֵין זוּ הִיא תְּהֵא לִי לְחַיִּים וְלְעֵמּוּד וְאֵם Quidnam est διαθήκη מֵתִי נִבְסִי לְפָלוּנִי Mea mihi sunt, & permanente: cum verò morior, sunt τῷ N. Sic *Apost. Hebr. 9. 16.* ὅπῃ γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρει τῆς διαθευόμενης, &c.

I. Hoc poculum non solum est signum Sanguinis Christi, nec solum sigillum ut Sacramentum, sed & ipsissima sanctio N. Testa-

scilicet magnalium Dei in liberatione populi ex Ægypto. Eandem, ut videtur, retentam voluerunt Judaizantes hi Corinthii in cœna Dominica, ac si in istam commemorationem solum instituta & superaddita fuerit Eucharistia. Vox κατὰ γέμειτε optime respondet voci קָרַנְתִּי: & dum eos monet Apostolus, mortem Christi illud esse quod erat annuntiandum, colligi potest eos de hac re errasse, ac respexisse aliò.

VER. 27. Ἀναξίως.

Explicat seipsum Apostolus ver. 29. ubi & de hoc commate agemus.

VER. 28. Δοκιμάζω δὲ ἄνθρωπον, &c.

Dixerat antea ver. 19. ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται: & eodem sensu dicit δοκιμάζω hoc in loco. Non tam, se exploret vel examinet, quàm se approbet, id est approbatum, fide & doctrina Christiana, se exhibeat. Sic cap. 16. 3. ἅς ἐὰν δοκιμάσητε: quoscumque approbaveritis. Occurrit & vox eodem sensu frequentissimè.

VER. 29. Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τῆς κυρίας.

Hoc de proprio actu intellectûs est intelligendum: de vero scilicet iudicio, de natura & significatione Sacramenti. Si dictum quidem foret, Μὴ διακρίνων τὸν κύριον, reddi posset eodem sensu, quo Non novit Dominum: id est, non amat, non timet, non veneratur. At cum dicitur Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα, planè agitur de actu intellectus: Non rectè dijudicat de corpore Domini. Et hic error gravis Judaizantium horum Corinthiorum, qui nihil videre voluerunt de corpore Christi in Eucharistia, aut de morte ejus, intentis nimium oculis eorum in commemorationem Paschalem. Vetus fermentum Judaismi in novo hoc Paschate Eucharistiæ retinuerunt: & hæc erat eorum participatio Sacramenti Ἀναξίως, utpote scopum & finem ei assignantium indignum longè & nimis humilem. Sunt, proh dolor: inter Christianos qui Ἀναξίως quidem accedunt ad hoc Sacra-

Sacramentum, at an hoc Ἄναξις Corinthiorum, aptè ad eos applicetur, ego multùm dubito. Liceat tenuitati meæ liberè hoc fari, bona cum bonorum & piorum venia, quod vereor, ne hæc dissertatio Apostoli, quæ Judaizantes præcipuè castigavit, severè nimis ad Christianos nequaquam Judaizantes applicetur; saltem ne non à quamplurimis interpretibus, ad proprium ejus scopum applicetur.

De hisce Corinthiis Ἄναξις, sensu de quo diximus, Eucharistiam recipientibus, duo dira loquitur Apostolus.

I. Quod Ἐνοχοί fuerent τῷ Σώματι & τῷ αἵματι τῷ κυρίου, ver. 27.

Cum hoc confero illud ejusdem Apostoli Hebr. 10. 29. Conculcavit Filium Dei, & Sanguinem Testamenti profanum duxit, per quem sanctificatus est ipse Filius Dei, & Hebr. 6. 6. Crucifigunt rursus sibi Filium Dei & ὀδυνώματιζοντι. De quibusnam est sermo? Non de omnibus Christianis, non exactè ad normam Evangelicam ambulantes [quamvis illi quidem ignominiosè nimium Christum habeant tractentque] sed de relabentibus atque Apostatizantibus ab Evangelio ad Judaismum: quo inclinarent nimis hi Corinthii, & ut ab eodem reatu tempestivè caveant, admonentur. Nam cum quis Evangelium professus, adeo ad Judaismum nutaret, ut sanguinem Christi subordinaret Paschati, & nihil majus in eo agnosceret, quàm quòd agnosceretur in sanguine agni & aliorum sacrificiorum, nempe quod mera foret commemoratio, & nihil aliud, heu quàm ille sanguinem istum æterni foederis vilifecit. Ἐνοχοί ille τῷ αἵματι τῷ κυρίου, qui sanguinis istius effusioni assentitur, & morti ejus suffragatur, ut in *meram umbram* inflictae & nihil aliud, quod fecerunt isti.

II. Quod ederent & biberent κριμα ἑαυτοῖς *Judicium sibi ipsis*: quodnam autem illud iudicium? declaratur ver. 30. *Multi sunt agroti, &c.* Acre nimis est cum vertunt nonnulli κριμα per *damnationem*, cum apertissimè dicat Apostolus ver. 32. quod κενώμενοι παιδεύομεθα, ἵνα μὴ κατακριθῶμεν.

Sic prout in initio œconomiae *Mosaicae* honorem sabbati vindicavit Deus nece colligentis ligna, & honorem cultus in Tabernaculo, nece *Nadabi & Abihu*, & honorem nominis

fui, lapidatione blasphemantis: sic paria monumenta vindictæ suæ erexit in initio œconomix Euangelicæ in tremendo exitio *Anania & Sapphira*, pro injuria & contumelia Spiritui sancto illata: in traditione quorundam in manus *Satana*, pro contemptu & inimicitia contra Euangelium: In hoc Judicio, pro abusu Eucharistiæ: In nece quorundam per pestem, ob *Nicolaitismum*, Apoc. 11. 23. &c.

V E R. 33. Ἀλλήλους ἐκδέχεσθε.

Non quod procœnia ista Judaizantium toleret, & Gentilitiam partem Ecclesiæ expectare præcipiat dum Judaica pars ita cœnet; sed damnatis antea totaliter procœniis istis Paschativis, etiam partium studium vult tolli, & ut simul & concorditer omnes ad Eucharistiam accedant, non divisim, & per partes, & contentiones.

C A P. XII.

V E R. 3. Λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦ.

Circumvagabantur Judæi quamplurimi, Magi, exorcistæ, præstigiatores, qui se Spiritu sancto donatos jactarent, plurima docerent & miracula ederent, & tamen *Jesum* Dominum nostrum dicerent *Anathema*. At certi estote vos, inquit Apostolus, hosce homines, non loqui, non agere, non agi Spiritu Dei: *Nam nemo Spiritu Dei loquens dicit Jesum Anathema*. Ex altera etiam parte negavit tota quidem gens Judaica Spiritum sanctum Gentilibus: *Spiritus sanctus*, inquit, *non habitat super quemquam extra terram Israëliticam*. Vid. *R. Sol.* in *Jon.* 1. Hinc illud, *Act.* 10. 45. Fideles qui erant ex circumcissione obstupuerunt quod *etiam in Gentiles* effusum esset donum Spiritûs sancti.

At inquit Apostolus, cùm Gentiles fateantur *Jesum* esse Dominum, hoc non faciunt nisi per Spiritum sanctum. Et sic instruit ille Christianos, ne decipiantur spiritibus dolosis & magicis

Per πίσυ hoc in loco non intelligendam esse Fidem justificantem conceditur, ut opinor ab omnibus, idque merito, cum Apostolus hic agat solum de donis Spiritus extraordinariis. Nec possum ego quidem eam intelligere de *Fide miraculorum*: Non de fide edendi miracula, quia speciatim & seorsim numerantur δυνάμεις & χαρίσματα ἰαμάτων. Nec de fide credendi miraculis, quia de modis & personis hic est sermo activè Euangelium propagantibus, non passivè illud recipientibus.

Per *Fidem* ergo ego intelligerem *Fiduciam*, id est sanctam audaciam, confidentiam, & magnanimitatem, qua armati erant sanctissimi isti præcones Euangelii, ita ut à nulla re, à nulla persona potuerint terreri: vid. Act. 4. 13. præsertim verò ver. 29. 31. Et hoc sensu optimè attribui potest πίσυ τοῖς Διδασκάλοις.

Δυνάμεις & χαρίσματα ἰαμάτων, facillimè & distinguuntur & intelliguntur. Ea iterum ita distincta habes, Marc. 6. 5. & 16. 17, 18.

Ἀντιλήψεις: illi erant, ut est probabile, qui comitati sunt Apostolos, atque baptizarunt ab iis conversos, atque huc illuc sunt ab iis missi ad loca ad quæ ipsi accedere, aliis rebus occupati nequiverunt. Ut Marcus, Timotheus, Titus, &c. Talmudici Levitas aliquando vocant מַסְעֵרֵי לַכַּהֲנִים ἀντιλήψεις ἱερέων.

Προφητεῖα & Ἀντιλήψεις ex parallelo sistuntur juxta ordinem Apostoli, atque optimè quidem conveniunt, si *Prophetiam* pro concionando sumas: quod fit frequentissimè.

Κυβερνήσεις etiam & Διακρίσεις πνευμάτων stant parallelæ: & unam eandemque rem eas denotare, ego vix dubito. At κυβερνήσεις mihi hoc in loco non *Gubernationes* sonat, aut facultatem regendi; sed *altam & profundam solertiam* sonat: quo sensu occurrit apud lxx. interpretes semel iterumque, & respondet voci Hebrææ תהבלות

Prov. 1. 15. נבון תהבלות יקנה lxx. ὁ νοῦμων κυβερνήσιν κτήτεται. vers. interlin. *Intelligens consilia solertia possidebit.* Ab: Ezra. תהבלות ענין עצה ומחשבה Tabbuloth *consilium denotat, & excogitationem.* vid. & Kimch. & R. Sol. in loc.

Ibid. cap. 11. 14. באין תהבלות יפל עם lxx. ὅις μὴ ὑπάρχει

ὑπάρχει κυβέρνησις, πίπτει. Quid sibi vox velit facile colligas ex antithesi in sequentibus. רַעַי בְּרַב הַשְׁוֵהוּ סωτήρια δὲ ὑπάρχει ἐν πολλῇ βελῆ.

Ibid. cap. 14. 6. בתהבלות תעשה לך מלחמה lxx. Μετὰ κυβερνήσεως γίνεται πόλεμος. Vulgo, cum dispositione initur bellum.

Διάκρισις πνευμάτων erat dijudicatio inter spiritus magicos & diabolicos, eorumque operationes, & inter operationes, & eloquia Spiritus sancti. Nam plurimi tunc temporis pseudoprophetae prodierant in mundum. 1 Joh. 4. 1. idque καὶ ἐνέργειαν τῆς σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδοις, ita ut facile non foret, ferè dixeram, impossibile foret, inter eorum miranda distinguere, & vera miracula Spiritus sancti. At misertus suorum clementissimus Deus, inter alia dona Spiritus sancti in ædificationem ecclesiæ effusa, hoc etiam quibusdam est largitus, ut dijudicare possent de spiritibus propheticis, veri ne illi ac divini, an falsi & diabolici. Profundam hanc solertiam sub hac voce κυβερνήσεις indigitari suadet non parum ordo Apostoli, vocis significatio, & res ipsa. Nam cum inter omnia dona Spiritus vix fuerit ullum vel utilius vel magis necessarium quàm hæc dijudicatio spirituum, vix illum omisurum arbitror in enumeratione sua secunda: At ubi mentionem ejus comperies, si non in ista voce?

C A P. XIII.

VER. I. Γλώσσαις τῶν ἁγγέλων.

Bava bathra fol. 134. 1. Rabban Jochanan ben Zaccai non omisit שיחת שדים ושיחת דקלים ושיחת מלאכי sermonem vel colloquium Daemonum, Palmarum & Angelorum; quin illud didicerat. Gloss. Sermonem Daemonum ut eos exorcizet, & Angelorum ut eos adjuret. Loquitur Apostolus pro conceptu gentis.

Κύμβαλον ἀλαλάζον.

κύμβαλον Talmudicis est לַצֶּלַע de quo sic illi.

Erachin.

Erachin. fol. 13. 2. ואסף במצלתיים ללשמיע *Et Asaph cum cymbalis sonoris.* 1 Paral. 25. מצלתיים תרי הוו *Tintinnabula duo fuerunt.* [ut liquet ex numero duali] כיון דחדא עבדתא עבדו וחד גברא עבד בהו קרי להו דד *Cum verò opus unum præstarent, unusque homo id præstaret, dicuntur unum.*

Aruch: Erant duo globuli ex ære, atque hunc in illum contuderunt.

Jam verò κύμβαλον ἀλαλάζων erat, cum contunderentur duo hi globuli absque ullo Musicæ vel modo vel tono, sed sono inculto, incondito atque ululante, *Marc. 5. 38. κλαιόντας καὶ ἀλαλάζοντας.*

Observare licet, in his instantiis quæ comparantur cum charitate, & pro nihilo sunt, si charitas absit, quod Apostolus ea memoret quæ nobilissimæ æstimationis erant apud gentem Judaicam, ut etiam pretiosissima quæ ab iis nominari possent, cum hoc preciosiori conferrentur, & præ eo vilescerent.

I. Λαλεῖν γλώσσαις ἑ ἀνθρώπων; iis Interpretibus, est loqui linguis septuaginta gentium, aut saltem loqui linguis gentium multarum. Sic in laudem *Mardochei* referunt quod linguas calleret septuaginta gentium, & à patribus Synedrii requirunt ut sint plurimarum linguarum periti, ne Synedrium quicquam audiat per interpretem. *Maimon in Sanhedr. cap. 2.*

II. Λαλεῖν γλώσσαις Ἀγγέλων. Ob hoc singulari encomio *Jochananem ben Zaccai* celebrant, in exemplo allegato.

III. Ἐιδεῖν μυσήρια πάντα, &c. Sic illi de eodem loco citato: Octoginta discipuli erant *Hilleli Seniori*. Triginta qui digni erant, super quos habitaret Spiritus sanctus, sicut super *Mosen*. Triginta digni, pro quibus Sol cursum sisteret, ut *Josua*. Viginti erant *mediani*. Maximus omnium *Jonathan ben Uzziel*, minimus *Rabban Jochanan ben Zaccai*. Ille non omisit [quin calleret] *Scripturam, Mishnam, Gemaram, Idiotismos Legis & Scribarum, traditiones, Illustrationes, Comparationes, equalitates, Gamatrias, Parabolas, &c.*

IV. Ὅρη μεθισάνειν Hac Phrasiologia, *Impossibilia* ferè præstare denotarunt, ut observavimus ad *Matth. 21. 21.* עקר טורו *Bava bathr. fol. 3. 2.*

C A P. X I V.

V E R. 2. Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσση.

Loquens lingua? Quanam? Non futilem comperies esse hanc quæstionem, his perpensis.

I. Non est qui cum ratione inficias iverit, totam hanc Ecclesiam *Corinthiacam*, unam eandemque linguam calluisse *Corinthiacam* vel *Græcam*. Ut & agi hic ab Apostolo, de ministris istius Ecclesiæ, & non de advenis. Jam verò incredibile videtur ministrum aliquem istius Ecclesiæ, *Arabica*, *Ægyptiaca*, *Armenica*, aliave quavis linguâ ignotâ publicè in Ecclesia uti velle, è qua ne minimus quidem fructus vel Ecclesiæ accrescere potuit, vel ipsi ministro. Nam quamvis errores suos, eosque non leves haberent hi ministri, libenter tamen eos stultitiæ-meræ non incusaremus, ac si linguâ ignotâ loquentes ob nullam rationem; nec ostentationis, ac si loquentes tantùm ob vanam gloriam. Et quamvis non negemus necessarium fuisse ut dona ista miranda Spiritus sancti coram omni populo manifestarentur in honorem largientis, at vix credimus quod inaniter & in nullum commodum.

II. Dicit Apostolus *ver. 4.* Ὁ λαλῶν γλώσση ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ: quod quî facere potuit, ex istis linguis, cùm potuerit ipsissima eadem vernaculè protulisse, atque eundem sibi mesuisse ædificationis fructum?

III. Tolerat Apostolus linguam ignotam, si adesset interpret: At vix credo tolerare eum, ut quis garriret, *Scythicè*, *Parthicè*, *Arabicè*, &c. cùm ipse potuerit eadem *Corinthiacè* protulisse, & absque molestia Ecclesiæ & interpretis.

Opinamur ergo, nec sine ratione, linguam istam ignotam qua usi sunt isti, vel abusi potius, in Ecclesia fuisse linguam *Hebræam*, quæ jam olim à communi & vernaculo usu desueverat, at jam donante Spiritu sancto reddita est ministris Ecclesiæ, idque necessariò atque in commodum Ecclesiæ. Non quærimus quot linguis ignotis loqui potuerint, sed

quot in Ecclesia fuerint loquuti, & credimus quod *Hebræa* tantum.

Quàm necessaria fuerit lingua ista ministris, non est qui dubitet. Et hinc est quod Apostolus permittit loqui linguâ [hac ut opinamur] ignotâ, si afforet interpretes, quia non caruit suâ utilitate. Utilitas inde emerfit tum loquenti, dum linguam jam calleret & profundius intelligeret originalem; tum etiam audientibus, dum verè redderentur ea quæ mystica ista & sacrosancta lingua in se contineret.

Fundamenta jam jaciebantur Ecclesiarum, & religionis in Ecclesiis, & non minima pars pensæ ministerialis tunc temporis erat, Doctrinam Evangelicam, & personam & actiones & passionem Christi astruere è veteri Testamento: jam verò textus originalis erat vulgo ignotus, versio lxx. interpretum erat in locis infinitis mendosa, *Targum* in Prophetas vagum & Judaizans, *Targum* in Legem adhuc omnino nullum, ita ut impossibile foret, mentem Dei in Textu sacro pandere, absque dono immediato Spiritus peritiam & linguæ & sensus perfectam plenamque impertiente: ut inde jacerentur fundamenta fidei ex Scripturis, & propagaretur verus Scripturarum sensus absque vel errore, vel humano commento.

Dicit Apostolus, *Oret ut interpretetur, ver. 13.* Et interpretatio numeratur inter dona Spiritus extraordinaria. Jam verò supponatur eum *Latinè, Arabicè, Persicè* loquutum: vel ipse intellexit ea quæ loquutus est, vel non: si non, tum quàm longè ille ab ædificando seipsum? & tamen dicit Apostolus, *ὁ λαλῶν γλώσση ἑαυτὸν ὀκοδομεῖ.* Si intellexit, tum quàm facile ei erat ea reddere *Corinthiacè*! Sunt plurimi jam studio docti, qui possunt linguas istas in *Corinthiacam* vel *Græcam* transferre absque extraordinario isto dono interpretationis immediate effuso à Spiritu sancto. At supponatur illud quod nos supponimus, loquutum eum linguâ *Hebræâ*, Textum sacrum linguâ originali vel legisse, vel citasse, & Phrasiologiis Prophetarum vel concionatum fuisse vel precatum; ad interpretationem satis non erat, nuda verba nudis verbis reddere, sed sensum & medullam linguæ Propheticæ intelligere, & verbis aptis, vivacibus, & secundum mentem Dei selectis, mysteria eorum

eorum planè & plenè enucleare: quod divinâ arte faciunt Euan-
gelistæ & Apostoli in scriptis suis.

Audi iudicium Judæorum de justa interpretatione Textus
sacri.

In *Bab Kiddushin*. fol. 49. 1. Agitur de modo desponsandi
fœminam. Inter alia hæc occurrunt, תר על מנת שאני, קריינא
Tradunt Rabbini: Si dicat, Desponsator tu mihi, si ego
legero: Si tres versiculos legerit in Synagoga, ecce ea desponsatur.
R. Judah dicit: Non, donec legat & interpretetur. יתרגם
מדעתיה An interpretari licet ex sensu suo? At traditio hæc est,
R. Juda dicit המתרגם פסוק כצורתו Ille qui interpretatur
versum secundum formam suam, ecce est mendax. Si quid ei addat,
ecce est convitiator & blasphemus: Quodnam ergo Targum? Vel
qualis adhibenda interpretatio. Targum nostrum.

Gloss. המתרגם פסוק כצורתו Qui interpretatur ver-
sum secundum formam suam, id est, secundum sonum litteralem.
Exempli gratia לא תענה על ריב Exod. 23. 2. qui inter-
pretatur לא תסהיד על דינא Non testaberis contra judi-
cium, mendax est: Nam præcipit ut producat in lu-
cem. Sic autem interpretetur: Non cohibebis te à docendo
quempiam à te querentem in iudicio. Sic reddit Onkel.

[Si quid addat ei] Si dicat, Quia datur licentia aliquid adden-
di, ego addam ubicumque libuerit: Ille vilipendit Deum, & verba
ejus immutat. Nam Onkelos ubicumque addidit, non addidit de
sensu suo. Nam Targum istud datum est in monte Sinai; & cum
ejus obliti forent, venit ille, & restituit. Et Rab. Chananeel
verba ista, Qui interpretatur versum secundum formam suam,
explicat per hoc exemplum: ויראו את אלהי ישראל Exod.
24. 10. Qui sic reddiderit וחזו יה אלהא דישראל Et vi-
derunt Deum Israël, mendax est: nam nemo Deum viderit, &
vivet. Et ille ei addet qui reddiderit וחזוית מלאכא דאלהא
Et viderunt Angelum Dei. Nam gloriam Dei tribuit Angelo.
At sic interpretetur וחזוית יקרא דאלהא Et viderunt glo-
riam Dei Israël. Sic Onkel. iterum.

Tam grande opus reputant, interpretari textum sacrum; &

hæc quæ dicta sunt, lucem forsan aliquam præbebunt circa donum interpretationis.

Quamvis autem tam utilis necessariusque foret linguæ *Hebrææ* usus apud hos ministros, erat tamen & abusus aliquis quem castigat Apostolus, nempe quod eâ uterentur; non in ædificationem, & absque interprete: & dum pressius porrò rem intueor, suspicor eos in hac re Judaizasse: quod & in aliis rebus eos fecisse observavimus antè: atque usum linguæ *Hebrææ* quamvis vulgo ignotæ, in Ecclesia retinuisse, consuetudinem sequutos Synagogæ. Ubi

I. Non lecta est Scriptura nisi in textu Hebræo: imo, ut nos credimus, in Synagogis etiam *Hellenistarum*: ut de ista re disputamus alibi.

II. Orationes publicæ in Synagogis fusæ etiam sunt *Hebraicè*, una aut alia excepta quæ *Chaldaicè*.

Gloss. in *Berachoth* fol. 3. 1. Soliti sunt recitare orationem cujus initium קדיש post concionem: Nam aderat ibi vulgus, qui non intellexit linguam sanctam: Hanc ergo orationem composuerunt linguâ *Chaldaicâ*, ut omnes intelligerent: cæteras non intellexerunt.

III. Is qui è cathedra docuit vel concionatus est, *Hebraicè* loquutus est, & per interpretem.

Gloss. in *Joma* fol. 20. 2. Astitit interpres coram doctore qui concionatus est חכם לוחש לו לשון עברית Et Doctor insusurravit ei in aurem *Hebraicè*, atque ille populo reddidit vernaculè.

Et refertur ibi historia in *Gemara*, de *Rabh.* qui astitit interpres *R. Philla*; cumque *R. Philla* diceret קרא גבר Canit Gallus, *Rabh.* reddidit קרא גברא cùm reddendum foret קרא תרנגולא Hinc mentio frequentissima in pagninis *Talmudicis* de אמוריה מתרגמניה של פלוני & של פלוני interprete hujus & illius doctoris.

Dum hæc cogito usitata in Synagogis *Judæorum*, meminique magnam partem Ecclesiæ *Corinthiæ* constitisse ex *Judæis*, non possum non suspicari & ministros eorum eadem linguâ usos, pro veteri more. Hunc nempe legisse Scripturam ex textu *Hebræo*, illum orasse, vel concionatum esse linguâ *Hebræâ*, pro consuetudine usitata in Synagogis. Quam rem quidem tolerat Apostolus, modò adsit interpres, uti etiam in Synagogis est factum, quia

quia lingua ista mysteriorum plena, per idoneum interpretem red-
dita, quam plurimum conferre potuit ad ædificationem Ecclesiæ.

Suspitor etiam eos Judaizasse in confusa vocum suarum com-
mixtione: quod videtur ab iis factum, ex eo quod monet Apo-
stolus, ut loquantur *vicissim. ver. 27.* & non mixtim: unde au-
tem confusionem istam haurire potuerint, ex his judica.

*Megill. fol. 21. 2. Tradunt Rabbini. In lege unus legit, & unus
interpretatur. Et ne unus legat, & duo interpretentur. Ast in
Prophetis unus legit, & duo interpretantur. At ne duo legant, &
duo interpretentur. Atque in Hallel, & in libro Esther a decem le-
gere possunt, & decem interpretari.*

*Gloss. Ne unus legat in lege, & duo interpretentur: Multò
minùs duo legant. Ratioque est, quia dua voces simul non audiun-
tur. At in Prophetis unus legat, & duo interpretentur, quia in-
terpretatio erat fœminarum & plebis gratiâ, qua non intellexe-
runt linguam sanctam. Atque necesse erat ut auscultarent inter-
pretationi legis, ut intelligerent præcepta. At verò de inter-
pretatione Prophetarum non erant adeò accurati.*

ὁ ἵ προφητεύων.

Vocabulum προφητεύειν tria comprehendit, *Psalmodiam,
Doctrinam & Revelationem: ut ver. 26.*

I. *Prophetare* sumitur pro *psallere*, vel laudes Dei celebrare.

1 Sam. 10. 5. Occurret tibi chorus Prophetarum cum tympano,
tibia & cithara, *המה מתנבאים* Et ipsi prophetabunt ubi
Chald. ואינן משבחין Et ipsi psallent vel laudabunt. Et cap.
19. 24. 25. *ובזל מיוזל ומשבת* Et perrexit psallens. Et exiit
vestem suam [regalem] ושבת & cantavit.

Ex hac vocis *prophetandi* significatione intelligas quo sensu
fœmina dicatur *prophetare* cap. 11. 5. hoc est *psallere*. Nam
quod illic ab Apostolo dicitur *vir orans aut prophetans, & fœ-
mina orans aut prophetans*, hoc capite explicatur cum dicit, *ora-
bo & psallam.*

II. *Prophetare* est concionari, vel *doctrinam habere*, ut *ver.
26.* Hinc Chaldæus *נבין* Prophetam semper ferè reddit *ספרן*
Scribam, vel doctum, docentem.

Cum vulgatissimè de iis qui donis extraordinariis instructi
erant,

erant, dicatur quod *linguis loquuti sunt & prophetarunt*, in *Act. 10. 46.* dicitur quod *linguis loquuti sunt & magnificarunt Deum.* Pro *prophetarunt* dicitur *magnificarunt Deum*: idque hisce duobus modis: vel laudando Deum, vel prædicando & magnalia Dei enuntiando, *Act. 2. 11.*

III. *Prophetare* est aliquid ex divina revelatione prædicere vel docere: quod *ver. 26.* profertur, *Revelationem habet.* Temporibus istis erant qui spiritui revelationis afflati, vel futura prædicarent, ut *Agabus* famem, *Act. 11. 28.* & vincula *Pauli*, *Act. 21. 10.* vel mentem Dei Ecclesiæ patefecerunt, de hac aut illa re agenda aut non agenda, ut *Act. 13. 2.* Prophetis *Antiochenis*, segregent *Paulum & Barnabam*, &c.

VER. 5. Θέλω ἢ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις.

Non tam optantis est, quàm dirigentis: Ac si dixisset, Non restringo vos ad prophetandum solum, utcunque ea dixerim quæ *ver. 1. 2. 3.* Sed volo & hortor ut loquamini *linguis* cùm convenit, at magis ut prophetetis. Dixerat antea *lingua* numero singulari *ver. 2. 4.* quia loquebatur de homine singulari: jam dicit *linguis* numero plurali, ipsissimo eodem sensu, nisi quod loquatur de pluribus loquentibus.

Num ergo hoc vult vel suadet Apostolus, vel optat, si sit optio? Velim vos omnes lingua *Punica, Egyptiaca, Ethiopica, Scythica*, aliisque ignotis in Ecclesia loqui? Cogita serio cuinam hoc potuerit esse fini. At si de *Hebræa* intelligas, finis patet.

VER. 15. Τί οὐὶ ἐστὶ.

Apostolus Græcè reddit Phrasiologiam **מהו** Scholis tritissimam.

Bab. Chetubb. fol. 39. 1. Interrogavit Rabba *ר' אבאי* **בא מהו ונתארסה עליה** *Ingreditur vir ad fœminam cùm desponsatur: quid tum?* vel quid in ista causa est statuendum?

Ibid fol. 61. 1. Uxor dicit, *Lactabo infantem*: at maritus dicit, *Non lactabis.* Auscultant fœmina. At maritus dicit ut lactet, & uxor *Non*: **מהו** *Quid tum agendum?*

Bava Mezia. fol. 24. 2. Incedit quis in platea, atque invenit

crumenam מהו Quid ei agendum? Ecce ei cedit. At venit Israëlita, & signa ejus aliqua dat מהו תי' ע'י' quid tum est statuendum?

Jevamoth. fol. 25. 1. למדנו רבינו Doceat nos magister noster כהן בעל מוס מהו שישא את כפיו Sacerdos labe tatus תי' ע'י' ut elevet manus, ad benedicendum populo? i. e. quid de eo statuendum? an elevet manus necne? Et sequitur ubique quæstionis determinatio.

In eundem sensum Apostolus hoc in loco τί ουὲ ε'ι': quid ergo agendum est in hac causa circa usum linguæ ignotæ? Determinat: Orabo spiritu, & orabo intelligentia.

Sic ver. 26. Τί ε'ι'ν ἀδελφοί: Quid in hac causa est agendum, cum unusquisque Psalmum habet, doctrinam habet, &c. Determinat: omnia fiant in adificationem.

Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, &c.

Orabo spiritu, i. e. in demonstratione donorum spiritualium: & Orabo intelligentia, i. e. ut intelligar ab aliis.

VER. 16. Ο' ἀνακληρῶν τ' τόπον τῶ ἰδιώτα.

הדיוט Vox Rabbinis usitatissima.

Bab Mezia. fol. 104. 1. ר מ היה דורש לשון הדיוט R. Meir exposuit vel determinavit, secundum linguam privatam. Sic & R. Juda. Et Hillel senex. Et R. Jochanan ben Korchab, &c. Gloss. Soliti sunt privati scribere aliter quam secundum normam sapientum. Illic חכם & הדיוט Sapiens & ἰδιώτης opponuntur.

Sic opponuntur כהנים הדיוטות Sacerdotes privati Sacerdotibus ordinis dignioris: &, quod observavimus antè, הדיוטות ἰδιώται, opponuntur לדיינין Judicibus.

In 1 Sam. 18. 23. א'יש רש ונקלז Homo pauper & contemptibilis Targumistæ est גבר מסכן והדיוט

Secundum hanc vocis ἰδιώται apud Judæos acceptationem, contra distingui hoc in loco ab Apostolo videntur membra Ecclesiæ à ministris: privati à publicis. Sic in variis istis φεγγαίαις Liturgiam Paschalem celebrantibus erat unus qui benedixit, recitavit, distribuit, & quasi publicum egit pro ista vice & occasione ministrum, & reliqui omnes erant ἰδιώται vel privati: ita.

ita etiam in Synagogis: *Angelus Ecclesiæ* publico functus est ministerio, & reliqui erant ut privati. Erant quidem inter eos qui reverâ non erant privati, sed iudices & magistratus, & docti, at quoad præsentem istam actionem ἀνεπλήρυν τὸν τόπον (quod non de sessione in sedilibus inferioribus intelligas, sed de præsentem eorum capacitate) supplerunt locum, vel sustinuerunt conditionem privatorum, quoad actionem præsentem, ut hominum contradistinctorum à publico ministro. ἰδιώτης quidem occurrit pro plebeio, aut indocto, ver. 23. quod tamen nequaquam impedit quominus hoc in loco sumatur sensu allato.

Ὡς ἐρεῖ τὸ Ἀμὲν, &c.

Unius erat orare vel gratias agere, Omnium respondere *Amen*.

Beracoth cap. 8. hal. 8. Respondent *Amen* post *Israëlitam benedicentem*, non post *Cuthaum*, &c. At

Hieros. Berac. fol. 12. 3. Non responderunt אמן יתומה *Amen orphanum* חטופה ולא אמן חטופה nec *Amen raptum*, &c.

Amen orphanum erat cum diceretur *Amen*, atque is qui dixit, non perpendit aut novit quare vel ad quid sic responderet. Eodem sensu est מומודה יתומה *Psalmus orphanus* in *Bab. Avodah. Zarab.* fol. 24. 2. id est *Psalmus* cui nec nomen authoris inscribitur, nec occasio compingendi. תמא *Talmudicis* aliquando est *fatuus*, vel *imperitus*: sic esto si placet in hacce *Phrasiologia*. Tale est *Amen* de quo *Apostolus* hoc in loco, cum scilicet quis *Amen* responderet fatuè rei non intellectæ.

VER. 21. Ἐν τῷ νόμῳ γεγραπται.

In Lege, id est *In Scriptura*: In antithesi ad דבריהם *verba Scribarum*. Nam usitatissima erat ista distinctio in Scholis. זה מתורה *Hoc discimus ex Lege*, & זה מדבריהם *Hoc ex verbis Scribarum*.

Tosaph. in *Jevamoth* cap. 1. דברי תורה אין צריכין חיזוק *verba Legis* [i. e. *Scripturæ*] non opus habent confirmatione. דברי סופרים צריכין חיזוק *At verba Scribarum opus habent confirmatione*.

In Bab. Sanhedr. fol. 91. 2. Prophetæ priores & posteriores, & Hagiographa singulatim insigniuntur nomine Legis, ita ut ulteriori illustratione non sit opus.

Unde astruitur resurrectio mortuorum è Lege? Ex verbis istis בנה או יבנה Jos. 8. 30. בנה לא נאמר Tunc edificavit, non dicitur [tempore præterito] sed יבנה & edificabit [tempore futuro] מנאן לתיית המתים מן התורת [Hinc astruitur resurrectio mortuorum è Lege.]

Unde astruitur resurrectio mortuorum è Lege? Inde quod dicitur, Beati sunt qui habitant in domo tua עור יהללוך Te semper laudabunt. [Psal. 84. 4.] היללוך לא נאמר Non dicitur, Te laudant; sed יהללוך Te laudabunt. Hinc astruitur resurrectio mortuorum è Lege.

Unde astruitur resurrectio mortuorum è Lege? Inde quod dicitur, Vocem suam efferent vigiles tui קול יהדיו ירננו Voce cantabunt simul. [Esai. 52. 8.] ריננו לא נאמר Cantant non dicitur, sed ירננו Cantabunt. Hinc astruitur resurrectio mortuorum è Lege.

En tibi Prophetas priores insignitos nomine Legis, inter quos liber Josua; & posteriores, inter quos liber Esaiæ; & Hagiographa, inter quæ liber Psalmorum.

VER. 26. Ἐκαστὸς ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει.

Id est, cum convenitis in unum, hic vult tempus cultumque infumi maximè in psalmodia, ille in concionando, &c. Hic psalmodiam præfert, ille linguam, ille prædicationem, &c.

VER. 27. Κατὰ δύο ἢ τὸ πλεῖστον ἑῷ.

Usum linguæ ignotæ, ut vides, permittit Apostolus, & quaero ego iterum cujusnam? Observetur illud quod dicit ver. 22. Lingua sunt in signum, non iis qui credunt, sed iis qui non credunt: & nisi probaveris fuisse in Ecclesia eos qui non crederent, quod implicat, vix crediderim ego permisisse eum linguarum ignotarum usum sub aliqua tali notione, præsertim verò cum immediatè antea dixerat, fiant omnia in ædificationem. At suppose quod nos supponimus de lingua Hebræa, & res quadrabit.

Dicit de seipso sanctissimus hic noster, cap. 9. 20. *Judeis factus sum Judæus ut lucrarer Judæos*: quod & hic ab eo factum videtur, at nec hîc, nec uspiam alibi, nisi in ædificationem, & ut eos lucretur. Ablactari noluerunt illi à veteri consuetudine Synagogæ, quoad usum linguæ Hebrææ in sacris, & impræsentiarum placitum eorum is iis indulget; nec inaniter, cum ex usu istius linguæ ædificari possent auditores, astante fido interprete: quod in aliis linguis fieri non potuit quicquam magis, quàm si lingua *Corinthiaca* omnia fuissent prolata.

Si lingua quis loquatur, fiat per binos, &c. Unus legat Scripturam linguâ Hebræâ, alter oret, tertius concionetur: Nam secundùm has species cultus divini optimè distribuas personas, non ut omnes eandem rem agant.

VER. 29. Προφήται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν.

Unus psallat qui ψαλμὸν ἔχει; alius doceat qui διδαχὴν ἔχει: & si tertius παρὰ κλησιν, vel ᾠδὴ μυσθία ἔχει, ut ver. 3. & is proferat.

VER. 30. Ἐὰν δὲ ἄλλω ἀποκαλυφθῆ καθημερεύω.

Frequentissimum est illud de doctoribus Judæorum **י"ד** **בש"י** *sedit*, quod non tam hoc nudè sibi vult *fuit sedens*, quàm *docuit è sede docentis*. Vel *sedit docens* vel *docturus*. Ita ut quidem *sedit & docuit* converterentur. Exempla apud Talmudicos sunt infinita. Eodem sensu Apostolus: Si cui ministro qui inter eos qui docent, sedem habet, quicquam sit revelatum, &c. non revelatum eo ipso instante: sed si dicat se accepisse revelationem aliquam à Deo, tum ἐπρωτὸς σιγάτω, sileat is qui ψαλμὸν ἔχει, & huic cedat.

VER. 35. Ἀισχρὸν γὰρ ἐστὶ γυναιξὶν εἰς ἐκκλησίαν λαλεῖν.

Confer illud.

Megillah. fol. 23. 1. Tradunt Rabbini **י"ד** **למנין** **לשבעה** **העבש** *Quilibet connumeratur intra numerum septem* [istorum] *qui*

qui legerunt in Synagogis Sabbato] אפילו קטן ואפילו אישה *Etiam puerulus, etiam foemina. Verum dicunt sapientes: Mulier ne legat in Lege מפני כבוד צינור propter honorem Synagoga.* Nota illud: Dedecori erat Ecclesiae, si foemina in ea legeret: quod vel puerulo, vel etiam servo permissum. Multo magis si ea partem aliquam muneris ministerialis usurparet. Usitatum etiam erat ut hic aut ille assidens docentem interrogaret de hoc aut illo articulo: at & hoc etiam foeminis prohibet Apostolus, idque sub hac ratione, *quia foeminis non permittitur loqui, sed ut subdita sint viris*, ver. 34. Permissum est iis respondere Amen cum aliis, & cantare cum Ecclesia, at aliquid seorsim loqui prohibitum.

C A P. X V.

VER. 5. Καὶ ὅτι ὠφθη κηφᾶ

PRoficiscenti scilicet *Emmaunta*: vide quae diximus ad *Marc. 16.*

VER. 6. Ἐπειτα ὠφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ.

In monte Galilae, Matth. 28. 16. Ubi additur ab Euangelista, *οἱ δὲ ἐδίστασαν*: quod cautiùs intelligendum, non quod quidam ex undecim jam tum de ejus resurrectione dubitarent; nam & ipse *Thomas* antea crediderat; sed quod nonnulli de coetu isto, cum undecim ibi congregato, dubitarent. Comma ergo istud non solum congruum, sed & necessarium est, ut reddas: *Videntes autem eum [undecim discipuli] adoraverunt eum, alii verò dubitarunt.* Non quidam ex undecim, sed alii de coetu.

VER. 7. Ἐπειτα ὠφθη Ἰακώβω.

Cuinam *Jacobo*? *Zebedaei* filio, an *Alphaei*? Probabilius est *Alphaei Jacobum* intelligendum; & quod in vivis is jam foret cum *Paulus* hæc scriberet; & quod videatur *Apostolus* ex

instituto agere de apparitione Christi exhibita Petro & Jacobo ministro circumcisionis, & sibi ipsi ministro præputii: vide historiam de Jacobo quodam, discipulo ut vocatur, Jesu. *Avodah Zarah*. fol. 16. 2. & 27. 2.

VER. 8. Ὡς περ τῷ ἐκτρώματι, &c.

נפל Job 3. 16. Septuaginta interpretibus est "Εκτρώμα: & quod notandum, reddunt illi, נפל טמון, "Εκτρώμα ἐκπορευόμενον ἐκ μήτρας μητρός; cùm vox טמון videatur potius contrarium denotare: nempe eum nunquam ex utero matris exiisse, sed illic semper abscondi. Sic Chald. נבלא דטמוע במעינא

Hinc vox מפלת Talmudicis usitatissima pro foemina abortiente. *Cherithuth*. cap. 1. hal. 3. המפלת כמין בהמה היה ועו *Fœmina abortiens & pariens, in figura jumentis, feræ, aut avis.* הטפלת סנדל או שליא ושפיר מרוקם *Abortiens & pariens, Sandalium, Secundinam aut molam figuratam, &c.* Numer. 12. 12. ὡσεὶ ἐκτρώμα ἐκπορευόμενον ἐκ μήτρας μητρός, ἢ κατεδίει τὸ ἥμισυ τῶν σαρκῶν αὐτῆς.

Quasi diceret Apostolus: Quantum ego ab Apostolo? Quantum massa aliqua informis deformisve, abortivo partu edita, differt à forma humana. Aptius, ni me fallat conjectura, clariusque verba *Anglicè* reddas, *As to a thing born out of due form*, quàm ut redduntur, *As to one born out of due time.* Παιδίον μὴ ἰξείκονισμῶν Lxx. in Exod. 21. 22.

VER. 20. Ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων.

Quamvis resurrectio Christi cum quibusvis primitiis comparata harmoniam cum iis habeat optimam, maximè tamen convenit cum oblatione manipuli מומי vulgo dicti, non solum quoad rem ipsam, sed & quoad circumstantiam temporis: nam primò erat Pascha, & dies insequens erat sabbaticus, & die istum insequenti offerebantur istæ primitiæ. Sic *Pascha nostrum Christus est crucifixus.* Dies crucifixionem ejus insequens erat Sabbatum: & die illud insequenti resurrexit ille *primitiæ dormientium.*

VER. 29. Οἱ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν.

I. Hoc sensu verba optimè intelligas: *Alioquin quid facient illi qui subeunt martyrium, & baptizantur eo sensu quo baptismus mortem denotat per martyrium, si omnino mortui non resuscitantur: Nam*

I. *Baptismum pro martyrio sumi patet satis, Matt. 20. 22, 23.*

II. Vide quàm optimè huic sensui conveniat connexio commatis insequentis. *Quid facient illi qui martyrium subierunt subeuntve, si non sit resurrectio? Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν; Et quare nos etiam in dies atque omni momento periclitamur ad martyrium?*

III. Arguit à morientibus in Christo, id est *in fide Christiana, ver. 18.* & num credas omittere eum velle argumentum à morientibus *pro fide Christiana?*

IV. Dicit *Τί ποιήσασιν; non ποιῆσιν;* Non quid sibi volunt vel denotant, vel significant per hoc quod baptizantur, &c. Sed *quid facient*, aut quid de illis fiet? Corpora sua tradiderunt martyrio, & quid de illis fiet si corpora non resurgant? Sic *Hierem. 5. v. ult. מַה תַּעֲשׂוּ לְאַחֲרֵיתָהּ* *Quid facietis in fine,* id est, *Quid de vobis fiet?*

Non latet in verbis, quoad hunc sensum quem proponimus, sensus aliquis, nisi in Phrasiologia ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, quam illustremus pari.

Baptizarunt Judæi profelytum לְשַׁמֵּן sub notione vel in nomine profelyti; & servum manumittendum לְשֵׁם מְשֻׁחָרֵר sub notione vel in nomine libertini. Jam verò cùm diceretur, *N. baptizatus est לְגֵר in profelytum, N. baptizatus est לְמְשֻׁחָרֵר in libertinum;* nonne aptè hæc Græcè proferuntur, *ὁ δὲ ἄλλος βαπτίζεται ὑπὲρ προσηλύτου, ὑπὲρ ἐλευθέρου.*

II. Si alienior videatur redditio vocis ὑπὲρ hoc sensu; supponatur Apostolum loqui de ablutione & purificatione Judæis instituta post contactum mortui, & erit redditio propinquior. Super eam Legem sic R. Bechai. *Qui tangit mortuum, purificandus est aqua purificationis cum cineribus, scilicet vaccæ ruscæ, quæ purificat pollutum à mortuo. Unde ortus est nobis mos lavandi manus,*

quando venimus à mortuo רָמוּ לְמִי פָרָה quod innuit aquam
 vacca rufa וְהוּא גַם בֶּן רָמוּ לְתַחִיית הַמֵּתִים atque in-
 nuit etiam resurrectionem mortuorum. Quonam autem illud mo-
 do? Audi Zohar super rem istam. fol. 86.4. Spiritus immunditiei
 habitat super homines propter mortuos: מַאי אִסּוּתָא Quod-
 nam autem est iis remedium? Illud quod scribitur וְאֵל עֶפְרָם
 יָשׁוּבוּן Et ad pulverem suum redibunt, id est ad pulverem ustu-
 lata vacca, rufa, quæ purificantur. --- Et recedit spiritus im-
 munditiei, & effunditur Spiritus alius sanctus: Dedit Deus Is-
 raeli consilium ut uterentur omnimodis remediis, quo obtineant vi-
 tam mundi futuri, scilicet ut puri inveniantur in hoc mundo, &
 sancti in mundum futurum. De quibus scribitur, Conspergam su-
 per vos aquam puram, & purificabimini. Ezech. 36.

Omittere illud non possumus in Bab. Moed. Katon. fol. 27.2.
 Ab antiquo in more fuit vascula baptizare super fœminas in men-
 struis suis morientes מְטַבִּילִין אֶת כָּלִים עַל גְּבוֹי נְרוֹת de
 qua re erubuerunt fœmina menstruosa viventes. Statuerunt ergo
 ut baptizarent super omnes fœminas ob honorem fœminarum men-
 struosarum viventium. Ab antiquo baptizarunt super viros pro-
 fluviosos defunctos: Quare pudefacti sunt profluviosi viventes.
 Statuerunt ergo ut baptizarent super omnes viros in honorem pro-
 fluviosorum viventium.

VER. 31. Ἡ τὴν ὑμετέραν καύχῃσιν ἐγὼ ἔχω, &c.

Illud quod asserit Apostolus hoc est, se quotidie mori, hoc est
 proculcari, contemptum pati, periculum subire, mortem expe-
 ctare. Atque hoc ita esse apello, inquit, vestram, o Corinthii,
 gloriationem. At quonam sensu intelligenda ista gloriatio? Non
 gloriatio Apostoli de iis; nam tum aptius diceretur ὑμετέραν
 καύχῃσιν quàm ὑμετέραν: Nec erat quidem, rebus ut tunc stan-
 tibus, cur Apostolus de iis gloriaretur. Nec intelligenda est glo-
 riatio eorum in Apostolo; nam heu, quàm nimium apud eos ille
 viluit! Gloriatio ergo quam innuit, erat gloriatio eorum contra
 ipsum: & hanc obtestatur appellatque. In dies, inquit, ego
 morior, spernor, proculcor, periclitor: In hujus rei testimo-
 nium obtestor appelloque ipsissimam vestram contra me gloria-
 tionem:

tionem: quam quidem ego pro gloriatione mea in Jesu Christo habeo. Vestrum non erat in me gloriari, at verò cum illud faciatis, ego in hoc contemptu & contumelia glorior.

VER. 32. Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἰθρομαίχισα.

Hoc est grande istud periculum de quo agit, 2 Cor. I. 8, 9. quod nequaquam intelligendum de tumultu apud *Ephesinos* per *Demetrium* excitato: nam scripta est hæc epistola ante istum tumultum: sed secundum litteram, quod Apostolus in theatro fuerit realiter objectus feris. Nec huic sententiæ obstat quod *Lucas* acta Pauli referens, historiam hanc tam memorabilem omiserit, cum & alias quamplurimas omiserat: nec quod pugnantibus cum bestiis, alii forent ab objectis ad bestias, cum & posterioribus etiam foret cum iis pugnandum, aut absque ulla spe pereundum: Sed ei è contra hæc duo suffragantur.

I. Quod in tumultu *Demetrii* amicos se *Paulo* exhiberent *Asiararchæ*, *Act.* 19. 31. id est, Sacerdotes isti inter Ethnicos, quorum munus erat ludos theatricos edere in honorem Deorum.

Euseb. Eccles. hist. lib. 4. cap. 15. Ἡρώτων τὸν Ἀσιάρχῳ Φίλιππον ἵνα ἐπαφῆ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντι. Ὁ δὲ ἔφη μὴ εἶναι ἕξον αὐτῷ ἐπειδὴ πεπληρώκει τὰ κωηγέσια. Rogarunt Philippum *Asiararcham* [interpretes reddidit *Munerarium*] ut leonem in *Polycarpum* emitteret: Ille verò respondit, Non licere sibi, quoniam jam ferarum certamina confecta essent.

Iidem erant & *Phænicararchæ* & *Syriararchæ*, *Novell.* 89. ad finem, &c. Jam verò unde tandem hi *Asiararchæ* amici facti *Paulo*? An ut amplectentes Euangelium? Quare ergo adhuc *Asiararchæ*? Sed videtur potius *Paulum* cum bestiis commissum, mirando & stupendo aliquo modo fuisse servatum, ita ut ipsi *Asiararchæ* viso miraculo, in admirationem rei traherentur, atque in benevolentiam erga eum.

II. Quidnam aliud sibi vult κατὰ ἄνθρωπον ἰθρομαίχισα, quàm Pugnavi cum bestiis eo modo quo homines pugnant cum bestiis? Vel, Pugnavi cum bestiis hoc ipso corpore humano. Et quod addit ἐν ἑφέσω, clariorem adhuc reddit sensum, eum-
que

que multò magis restringit ad litteram. Si enim intelligendum sic foret, Pugnavi *Ephesi* cum Demetrio & suis ac si cum bestiis, aptius longè fuisset exemplum adduxisse lapidationis suæ in *Lystra*, *Act.* 16. 29. flagellationis suæ *Philippis*, *Act.* 16. &c. Nam in tumultu *Demetriano Ephesi* non comperis eum vel ictum unum, ferè dixeram, vel periculum ullum, passum fuisse vel subiisse. Vim quidem aliquam passi sunt *Gajus* & *Aristarchus* in theatrum protracti, bestiis forsan illico objiciendi: at lege relegeque totam historiam, *Act.* 19. & ne gry quidem ullius injuriæ, quàm in persona sua tunc temporis passus est *Paulus*.

VER. 36. Ἐφρη.

שׁוֹמֵה

Gloss. in *Taanith* fol. 17. 1. Respondit Rabban Jochanan ben Zaccai Baithuseis [resurrectionem mortuorum etiam negantibus] & dixit שׁוֹמֵה מִנִּיּוֹן לָכֶם Ἐφρη unde hoc vobis, &c.

VER. 45. οὗτω καὶ γέγραπται, &c.

De priori non dubitatur: nam scribitur *Gen.* 2. 7. At ubi posterius? Per totum codicem sacrum: inde ipsi Judæi tot & tanta de *Spiritu Messia*, & de *Messia vivificante*.

Ὁ ἔρχεται Ἀδάμ εἰς πνεῦμα ζωοποιουῶ.

Job. 19. 25. אֲנִי יָדַעְתִּי גֵּאֲלִי חַי וְאַחֲרָיוֹן עַל עַפְרַיִם יָקוּם. Videtur mihi *Jobus* hoc in loco in verbis אֲחֲרָיוֹן עַל עַפְרַיִם יָקוּם in eundem sensum loqui, cum Ὁ ἔρχεται Ἀδάμ. De priori *Adamo* dictum est, עַפְרַיִם אַתָּה וְאַל עַפְרַיִם תֵּשׁוּב. *Pulvis es, & in pulverem revertèris.* Et novi ego, inquit, *Jobus*, quòd *Redemptor meus vivit, & ille exurget de pulvere alter vel posterior, & ego videbo Dominum ex eadem qua ego carne, &c. incarnationem innuens Messia.*

[Εἰς πνεῦμα ζωοποιουῶ] *Spiritus Dei incubabat faciei aquarum.* *Gen.* 1. 2. זֶה רוּחוֹ שֶׁל מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ. Hic est *Spiritus Regis Messia.* Sic Judæi frequentissimè.

Itemque מְשִׁיחַ עֲתִיד לְיוֹנֵן יְשִׁנֵּי עַפְרַיִם *Messias vivificabit dormientes in pulvere.*

Præteriri

Præteriri absque observatione non potest, quanam auctoritate applicet Paulus verba ista Psalmi 102. Tu in principio Domine fundasti terram, &c. Hebr. 1. 10. ad Messiam, ut Deitatem & dignitatem ejus astruat. At falleris, ô Paule, diceret Hebræus, Hæc ad Deum Patrem applicanda sunt, non ad Messiam: Habet Apostolus quod retorqueat ex ipsa Judaicæ gentis confessione, Vos agnoscitis Spiritum illum qui præsens erat & præerat creationi, fuisse Spiritum Messiae.

Præteriri etiam absque observatione non debet, Adamum, recepta jam ab eo promissione Christi & credita, uxorem suam nominasse Chavam, id est vitam. Sic Lxx. Καὶ ἐκάλεσεν Ἀδάμ τὸ ὄνομα τῆς γυναίκος αὐτῆς Ζωή. Gen. III. 20. Quid? illam nuncupari vitam quæ mortem introduxit? At sensit Adamus, τὸν ἔχαιον Ἀδάμ in promissione sibi exhibitum, esse πνεῦμα ζωοποιόν, & meliorem vitam introduxisse animæ, & tandem introducturum corporis. Hinc illud Johan. 1. 4. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

VER. 47. Ὁ δευτέρῳ ἀνθρώπῳ ὁ κύριον.

Gen. 4. 1. Evah concepit & peperit Cainum, & dixit קניתי איש את יהוה

Possedi vel obtinui τὸν ἀνθρώπον τὸν κύριον; id est, ut ipse Dominus fiat homo. Nam sic liceat mihi vertere his nixo rationibus.

I. Quod interpretatio hæc sit sine ulla omnino torsione particulæ נת imo sit secundum significationem & usum ejus maxime proprium.

II. Quod absque dubio respexerit Evah promissionem Christi, cum denominaret filium; sicut promissionem respexerat Adamus in denominatione Evæ.

VER. 55. Πῶς ἂν θάνατε, &c.

Hof. 13. 14. אהי דבריד מות Lxx. Πῶς ἢ δίκη σὺ θάνατε; & Ab. E2r. אהי יש אומרים הפוך כמו איה Sunt qui invertunt vocem אהי ac si esset איה ubi אהי איה כאומרן אהי איה ver. 10. Et verè, sicut dicitur אהי מלכך מלכך אופוא הוא ubi est Rex tuus, ubi Chald. אן מלכך [Non Ero Rex tuus, sed] ubi Rex tuus.

Ita ut propriè & germanè verterint Græci interpretes, & Apostolus post eos אָרְוִי פֶּסֶט.

דְּבָרִים apud Prophetam, à Targumista & Rabbini redditur in sensum *Verbi*: at quidam, ut fatetur *Kimchius*, agnoscunt sensum *Pestis*, idque meritissimè, quia cum eo conjungitur vox קָטַב prout קָטַב & דְּבָרִים conjunguntur *Psal.* 91. Ubi vide *Targ.* & *R. Sol.* & cum iis confer interpretes Græcos.

C A P. X V I.

VER. 1. Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τὰς ἀγίας.

NI plurimum ego fallar מִגְּבַת חֲכָמִים *Hierosolymitanis*, pari sensu denotat τῶν λογίαν τῶν εἰς τοὺς σοφῶν.

In *Horajoth* fol. 48. 1. hæc extat historia.

R. Eliezer, R. Josua, & R. Abiba ascenderunt ad Cholath Antiochia על עסק מגבת חכמים negotiantes in collecta pro sapientibus. Erat illic quidam Abba Juda, qui legem præstitit oculo bono. In paupertatem jam redactus cum videret Rabbinos, dejecto erat animo. Domum se contulit mæsto vultu. Dixit ei uxor, Quare languet vultus tuus? Respondit, Advenerunt Rabbini, & ego quid faciam non novi. Dicit ea illi, Reliquus est tibi ager unus: Abi, & dimidium ejus divendito, & dato illis. Quod & fecit. Cumque illi discessissent, abiit ille aratum in dimidio agri sui, ac invenit thesaurum grandem, &c.

Hæc libentiùs protulimus, ut observetur collectas in exteris regionibus inter Judæos factas fuisse, pro *Rabbini* pauperioribus habitantibus Judæam, eo modo quo factæ sunt in exteris regionibus inter Christianos pro Judæis pauperibus ad Christianismum conversis in Judæa.

VER. 2. Κατὰ μίαν Σαββάτων.

בַּחֹדֶשׁ בְּשַׁבָּת

I. Iste dies ubique jam celebrabatur pro Sabbato Christiano: & quod sine observatione non est prætereundum, quantum liquet ex Scriptura, nusquam est de re ista disputatum. Controversum est de circumcisione aliisque Judaicæ
Reli-

Religionis apicibus retinendis, vel non retinendis, at nusquam quod legimus de immutatione Sabbati. Erant quidem de Judæis ad Euangelium conversis, qui, ut in aliis nonnullis rebus, saporem aliquem veteris sui Judaismi retinuerunt, ita & in observatione dierum. *Rom. 14. 5. Gal. 4. 10.* at non rejecto aut neglecto die Dominico. Illum celebrarunt, nec quidquam scrupuli, quod apparet, de ea re agitantes, at & veteres suos dies festos retentos voluerunt: & non disputarunt omnino an celebrandus dies Dominicus, sed an non celebrandum etiam Sabbatum Judaicum. Sic admiserunt baptismum, sed piguit non admittere etiam circumcisionem. Sic & in aliis quibusdam Judaismi articulis, non rejicientes Euangelium, sed superinducentes etiam aliquid Judaismi. *Quemadmodum ordinavi in Ecclesiis Galatie,* inquit Apostolus, *ita & vos facite, primo quoque die hebdomadis, &c.* & tamen de iisdem *Galatis* dicit idem Apostolus, *Dies & observatis & menses:* Non quod Sabbatum Christianum respuerent, sed & quod & Sabbata Judaica retinerent.

II. Autoritate suâ satis seipsum commendabat *dies Dominicus*, nec de institutione ejus dubitari omnino potuit à conversis Gentilibus, quippe qui Sabbatum aliud norant nunquam, vel saltem agnoverant. Nec quidem à Judæis conversis, si modo *Jesus* pro vero *Messia* agnoverint: quippe quòd in Scholis suis didicerant, *Messiam* novam Legem laturum, prout *Moses* tulerat veterem. Illud etiam quod ab incunabulis imbiberant, *Messiam* non aboliturum instituta *Mosis*, sed altiùs provecturum, & splendidiora redditurum, quamvis scrupulum apud eos movere potuerit, de abolitione Sabbati Judaici, nullum tamen movere potuit de superinductione Sabbati Christiani.

III. In controversia ista de immutatione Sabbati, à Judaico in Christianum, quam sine causa prosequuntur nimium nonnulli, silentium illi sacrarum paginarum de institutione diei Dominicæ, pro rei negatione habent, ac si minimè credenda ea foret, quia planis verbis non effertur.

Inter plurima quæ in ista causa dicuntur, nos hæc etiam pauca interferamus.

I. Sileri quidem à sacro Textu de re ista, dum struitur scena rerum Christianarum in Judæa, mentione tantùm habita ab

Euangelistis de apparitionibus Christi primâ die hebdomadæ; ea scilicet qua resurrexit à mortuis, & prima hebdomadæ insequentis, *Johan.* 20. 26. At cùm transfertur scena ad Gentes, tunc apertissima ejus est mentio, hoc scilicet in loco & *Act.* 20. 7. & *Apoc.* 1. 10.

II. Præcipua namque cura de mentione Sabbati hæc fuit, ut de isto Sabbato memoria foret, quod inter Ecclesias Gentilitias futurum erat, & duraturum erat in perpetuum. Et de isto, mentio fit planissimè in historia istarum Ecclesiarum.

III. Silentium ergo antecedens nequaquam arguit Apostolos & Discipulos in Judæa ad fidem conversos, non celebrasse diem Dominicum, vel non eum ex institutione divina coluisse, sed jure meritoque reservatur ejus mentio ad locum suum aptissimum, in historia scilicet ecclesiarum Gentilium.

Θησαυρίζων.

Hæ enim sunt veræ opes in cælo reconditæ, &c. Beza. Cujus verbis ansam nobis præbentibus, addamus & hæc pauca ejusdem thematis.

Bab. Chetubb. fol. 66. 2. Accessit fœmina quædam ad Rabban Jochananem ben Zaccai, dixitque: Dignare mihi, Domine, alimoniam. Cui ille: Et quænam tu, ô filia mea? Ego, inquit illa, sum filia Nichodemi ben Gorionis. Et ille: O filia, quid fit de opibus familiæ patris tui? Respondit ea ר לא כדון מתלין מתל בירוש *O Rabbi, nonne hoc proverbio utuntur Hierosolymis: Sal divitiarum est earum defectus? ואמרי לה חסד* *Assistentes dixerunt ei, At misericordia vel eleemosyna est earum sal.*

Gloss. Quicumque vult condire divitias suas, id est efficere ut non marcescant, erogat eas in eleemosynas, & defectus divitiarum ex tali causa oriens, est earum salitio.

VER. 5. Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι.

In partes itur de horum verborum sensu & versione: & hîc quidem vertitur totus cardo controversiæ de loco unde scripta hæc epistola.

Sunt qui in hunc sensum reddunt, *Ego sum jam pertransiens Mace-*

Macedoniam, quod absque dubio fecit ille, quicumque is fuit, qui primus verba ista fini epistolæ attexuit, *αὐτὸς Κορινθίαις πρῶτη ἐγγράφῃ ἀπὸ Φιλίππων*: & idem faciant illi necesse est, qui inde eam missam arbitrantur.

At vulgar. & interpr. interlin. *Nam pertransibo Macedoniam*, tempore futuro, veriùs optiméque. Nam missam fuisse hanc epistolam *Epheso* fidem hæc planè faciunt, aliâque.

I. Quod *Corinthios* salutat Apostolus nomine *Ecclesiarum Asiaticarum*: quod minimè eum facturum est probabile, si jam existeret ille in *Macedonia*. At detur eum quàm nuperrimè ex *Asia* adventantem, salutationes istarum *Ecclesiarum* secum tulisse, æquè improbable est, eum illos nomine *Ecclesiarum Macedonicarum* noluisse etiam salutare.

II. Patet eum hanc epistolam scripsisse antequam perveniret in *Macedoniam*, ex iis quæ dicit epistolâ secundâ, *cap. 2. 12, 13. & cap. 7. 5, 6, 7.* Nam *Troade* cùm non occurreret ei *Titus*, quem unâ cum *Stephana*, *Fortunato* & *Achaico* *Corinthum* miserat cum hac epistola, nec adhuc scire posset quem fructum apud *Corinthios* ea reportavisset, acceleravit ille iter in *Macedoniam*: Atque illuc cùm adveniret, nec ibi reperiret *Titum*, inquieto aliquandiu stetit animo, donec tandem adveniret *Titus* nuntius bonorum.

III. Dicit *ver. 8. Ἐπιμυῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ*: quasi diceret, *Hic Ephesi* ubi jam sum, permanebo usque ad *Pentecosten*.

V E R. 8. Ἐπιμυῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ.

An ad tempus à se præfinitum [*Pentecosten* scilicet] *Ephesi* permaneret, an eum citiùs inde pelleret tumultus *Demetrii*, later in incerto. Inde pulsum excepit *Macedonia*, ut refertur *Act. 20.* Ubi quamvis inter ejus peregrinationes, nulla habeatur mentio itineris ejus ad *Corinthum*, illuc tamen est profectus, dum socij ejus præirent ad *Troada*, atque illum ibi expectarent.

V E R. 9. Οὐρα γὰρ υἱ ἀνέωρε, &c.

Vid. *Act. 19. 17, 18, 19, 20.*

VER. 10. Ἐάν ᾗ ἔλθῃ Τιμόθεος.

Decepit hic locus eum iterum qui ὑπογραφῶν huic epistolæ suffixit; ex cuius commento missus est *Timotheus* unâ cum *Stephana*, *Fortunato* & *Achaico* epistolam perlaturus ad *Corinthios*: Non levi errore: nam missus quidem est *Timotheus*: sed ab *Epheso* in *Macedoniam* cum *Erasto*, *Act.* 19. 22. invisurus quidem *Corinthios* in reditu suo: sed minimè illuc ex instituto Apostoli missus è *Macedonia*: quod somniat ille.

VER. 19. Σὺ τῆ κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίᾳ.

Sic etiam de iis dicitur, cùm *Romam* rediissent, quod ecclesiam haberent in domo sua, *Rom.* 16. 5. Diciturque idem de *Philemone*, *Philem. ver.* 2. & vid. *Coloss.* 4. 15. At quo sensu hoc intelligendum, est obscurius.

I. Forfan erant in domo *Aquila* nonnulli qui cum eo commigrarant à *Roma*; pulsi inde edicto Cæsaris, atque cum eo in eadem domo dum in exilio suo forent, diversabantur. At quid tum dicendum de iis cùm *Romam* rediissent ad domum suam? Itemque quid dicendum de ecclesia in domo *Philemonis*?

II. Aut forfan erat *Aquila hospes ecclesiæ*, qualis erat *Gajus Corinthi*, in cuius domo erant alii aliæque, muneri isti cum eo designati. Et eodem forfan officio functus est *Roma* cùm rediret. Eodemque forfan *Philemon Colossis*: atque inde illud Apostoli ad eum, *Para mihi hospitium*, *ver.* 22. At hæc omnia incertiora: nec est in conspectu quidem, ubi pedem figamus: Liceat ergo aliam conjecturam etiam addere.

III. Sat notum est quidnam apud Judæos fuerit בית מדרש *Beth Midrash*, *Schola Theologica* vel sacellum, & quidnam discrimis inter eam & בית הכנסת *synagogam*.

Vocabatur autem *Beth Midrash*, etiam בי רבנן *Be Rabbanan Schola Rabbiorum*. Et quæritur in *Megill.* fol. 28. 2. מאי בי רבנן ביתא רבנן *Quid est Schola Rabbiorum? Est domus Rabbiorum*. Ubi Glossa: *Quare vocant בתי מדרשות Scholas Theologicas Be Rabbanan? Nempe quia est domus eorum in quemlibet usum*: Agitur illic loci à Gemaristis de *Synagogis* usui sacro

sacro designatis, & quousque liceat iis vel jam florentibus, vel dilapsis, quoad usus sacros antiquitatis, uti ad usus communes: & de *Beth Midrash* quæ cognata admodum Synagogæ, concluditur ut vides, quod est quasi ipsa domus Rabbini in ea docentis, & ab eo adhibenda in usum quemlibet.

Mentio בֵּית רַבִּי vel *Beth Midrash*, ipsaque res de qua jam agimus memoriam suscitatur $\text{בֵּית אַבִּידָן$ *Be Abidan*, de qua Talmudici, at sensu quidem duplici varioque.

Occurrit ejus mentio in *Bab Avodah. Zarah* fol. 17. 2. ubi denotat fanum Ethnicum.

Examinatur *R. Eliezer ben Parta à Magistratu Romano*, atque inter alia, ab eo hoc queritur $\text{מָה לָא אַתְּ לֵבִי אַבִּידָן$ *Quare non adisti fanum?* Respondit ille, *Ego senex sum, & veritus sum mihi, ne vos me pedibus conculcatis.* Cui alter, *Num unquam quisquam senex proculcatus?* Evenit miraculum; nam eo ipso die proculcabatur senex quidam. Ubi Glossa $\text{בֵּית אַבִּידָן$ *Be Abidan*

est domus vel fanum ubi comedunt & bibunt in honorem Idoli, & stercorant stercus [id est sacrificant] idolo, &c. Ast in *Schabb.* fol. 116. 1. occurrit sensu alio.

$\text{סְפָרֵי דְרַבִּי אַבִּידָן וְגוֹ}$ *Libros Be Abidan num eripiunt ab incendio aut non eripiunt?* אִין וְלֵא *Etiam & non*, id est aliquando eripiunt, aliquando Non. Quinam autem fuerint libri בֵּית אַבִּידָן , edocet glossema his verbis: $\text{סְפָרֵי כְּתוּבֵי לְהֵם מִיָּנִים לְהַתְּזוּכָּה עִם יִשְׂרָאֵל וּמְקוֹם שְׂמֵתוּכָהִים שֵׁם קָרִי לִיהָ בֵּית אַבִּידָן$ *Libros scripserunt sibi heretici disputationum contra Judæos* & locus in quo disputatur, vocatur *Be Abidan*. Per hereticos intelligi Christianos minimè est dubitandum, & *Be Abidan* hoc in loco non sumi pro fano Ethnico liquet satis ex sequentibus: *Rabh.* inquiunt, *non ivit in Be Abidan*, multò minùs בֵּית אַבִּידָן *in fanum Ethnicum. Samuel ivit in fanum Ethnicum, sed non ivit in Be Abidan.* Dixerunt *Rabbæ*, מָה לָא *Quare non adisti Be Abidan?* Respondet ille, *Palma quadam est in via, atque obstat mihi. Eradicabimus eam, inquiunt illi. Locus ejus, ait ille difficilis est mihi.* Gloss. *Veriti sunt Rabh & Rabba ire in Be Abidan, ne inter disputandum insurgerent in eos, atque interimerent.* Et

Et jam ut ad rem nostram redeamus; quid prohibet quo minus opinemur, Domum Aquilæ Ephesi Romæque, Philemonisque Colossis, tali usui inservisse, prælectionibus scilicet aliquando sacris, & disputationibus vel cum Judæis vel inter Christianos. Non quòd negligeretur publica conventio in Ecclesia, sed quòd numerus aliquis ex Ecclesia, forsan totus coetus ministrorum doctorumque huc conveniret, reliquique qui ad mysteria Evangelica magis anhelarent: ubi tractabantur articuli atque apices fidei obscuriores, & disputatum est si res efflagitaret, vel inter se vel contra Judæos.

V E R. 22. Εἴ τις ἔφιλει τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἦτω ἀνάθεμα Μαργὰν ἀθά.

Vox *Anathema* idem quidem sonat quod Hebræis חרם uti copiosissimè videre est [ut exempla omnia alia omittamus] apud Lxx. interpretes, in capite ultimo Levitici cum Hebræo collato.

Et sumitur quidem vocabulum triplici potissimum sensu in Scriptura sacra: quod annotat Author *Aruch* in voce חרם idque ex autore *Tosaphoth* ad tractatum *Erachin* cap. 4.

1. חרמי כהנים *Anathema vel devotum Sacerdotibus*, hoc est aliquid quod sacratum Deo, necessariò cesserit Sacerdotibus.

Bab. Erachin. fol. 28. 2. חרמי כהנים אין להם פדיון *Anathemata Sacerdotum, non admittunt redemptionem, sed danda sunt Sacerdotibus pro Trumah, vel oblatione.*

2. חרמי גביה *Anathema vel devotum altissimo.* Cujus exempla habes. *Levit. 26. 27, 28, &c.* Ubi sic Lxx. Πᾶν ἀνάθεμα ἅγιον ἔσαι τῷ κυρίῳ. In *Bab. Nedarim. fol. 28. 2.* vocatur. חרם שמים

3. חרם אשר יחרם מן האדם *Anathema quod Anathematizatur ex hominibus.* de hoc *Levit. 27. 29.* Ubi sic iterum Lxx. Πᾶς ὅς ἐάν ἀνατεθῆ δαπὸ τῶ ἀνθρώπων, ἔλυτρωθήσεται, ἀλλὰ θανάτω θανατωθήσεται. *Omne Anathema, aut devotum ex hominibus, non redimetur, sed morte morietur.*

Quidnam autem est *Anathema ex hominibus?*

Respondit Author *Tosaphoth* אלו הייבי מיתות בר *Damnatus ad mortem à Synedrio.*

R. Sol.

R. Sol. Cùm morti devoverit Israëlita servum aut famulam suam Canaanæos.

R. Menabenus. Cùm exitio devoverint bellantes Israëlitæ hostes suos, si modò devicerint, ut ab illis factum est. Num. 21.

Bab. Chetubb. fol. 37. 2. Unde est quod cùm eductus est aliquis capite à Synedrio damnatus, ad subeundam mortem, prodit alter intercedens & dicens: Persolvam ego pro ejus redemptione, unde, inquam, est quod frustra hæc dicit? Inde nempe, quia scriptum est? Omne Anathema ex hominibus non redimetur, sed morte mulſabitur.

Si ergo primævam & propriam Anathematis hujus naturam inquiramus, fuit certè destinatio hominis alicujus noxii ad certissimam mortem & exitium.

Hinc illud Chald. Par. in Esai. 43. ult. ubi pro **אתנה יעקב** Tradam Jacob in Anathema, reddit ille **אמסר לקטל** Tradam ut occidatur.

Et jam quod ad voces *Maran-atha* convenit, inter quamplurimos commentatores, hanc phrasiologiam esse quandam formam excommunicationis, eamque summam & gravissimam. Sic signatur, inquiunt, species extremi Anathematis; ac si diceretur: Maledictus esto ad adventum atque in adventu Domini.

Hanc tertiam excommunicationis apud Judæos speciem esse asserunt, atque idem sonare cum **שמתה** opinantur, & in eundem sensum interpretantur **שם אתה** Deus venit.

Mihi verò pace tantorum virorum liberè effari liceat quid in hac re sentiam.

I. Non comperi inter legendum uspiam locorum, quaesiverim licet sedulò, apud ullos Scriptores Judaicos quos evolvi, ubi semel occurrat *Maran-atha* pro forma excommunicationis: nec inveni apud ullum Scriptorem Christianum, vel minimum indicium quo monstraretur ubinam loci aut quo in Authore Hebræo inveniatur ista phrasiologia tali sensu. Imo ut ulterius eloquar quod res est, non memini me apud aliquem Scriptorem, vel Talmudicum vel Rabbini-cum, phrasin hanc *Maran-atha* in aliquo omnino sensu invenisse, unquam usquam.

II. At tacitè fatentur commentatores isti, de quibus

mentio, *Maranatha* quidem syllabicè non occurrere apud Scriptores Hebræos; at שמתא quod idem sonat, occurrere frequentissimè: & sic interpretantur שם אתא *Deus venit*.

Verùm prætermisso hoc quod hæc interpretatio ignorationem videtur prodere verbi שמתא, aliud Etymon vocabuli שמתא adducunt Talmudici, quibus vox illa & satis trita & magis nota.

Bab. Moed. Katon. fol. 16. מאי שמתא Quid significat *Sham-matha*? Respondit Rabba שם מיתה *Sham metha illic est mors. Respondit Samuel שם תהא vel תיתי* Ibi sit vel illuc adveniat mors, sicut scriptum est, Veniet in domum furis maledictio, & vastabit eam, Zach. 5. Hæc illi atque alia, at nulla apud ipsos mentio שם אתא

Quid sibi per *Maranatha* velit Apostolus faciliùs investigabimus, cùm priùs hoc observaverimus, Apostolum in Judæos incredulos, Domini Jesu atque ejus Evangelii inimicos acerrimos, aciem atque ictum istius Anathematis ac maledictionis præcipuè intendere: quod non possum non opinari quatuor hisce inductus rationibus.

I. Quòd Judæi, præ omnibus mortalibus, Dominum *Jesum* non amaverint, non ament. Docet hoc fusissimè sacra pagina: docet hoc infœlix experientia. Pagani *Jesum* non amant quidem, quia non norunt; at quia non norunt, etiam non oderunt. *Jesum* quidem non amant Turcæ, eo modo quò Christiani; at non oderunt etiam, eo modo quò Judæi.

II. Quod lingua hic loquatur & Dialecto Judaica, ista nempe phrasi Syriacâ *Maranatha*. Græcè loquutus fuerat per totam epistolam, Græcè loquitur per omnes epistolas: quod autem hic Judaicè, extra omnem controversiam, ipsum de Judæis loqui res ipsa loquitur.

III. Judæi soli ex omnibus mortalibus dixerunt *Jesum Anathema* [vid. cap. 12. 1.] meritò ergo Anathemate eos præ omnibus mortalibus percutit Apostolus, par pari referens.

IV. Huc adduco, vel potiùs huc adducit ipse Apostolus, verba illa *Esaia* cap. 65. 15. *Relinquetis nomen vestrum electis meis in execrationem.*

Huc etiam adduci potest illud *Malachia* cap. 4. quo conclu-

cluditur vetus Testamentum פן אבוא והכיתי את הארץ
 בחרם *Ne veniam & percutiam terram Anathemate: Ne veniam,*
 hoc idem est quod dicit Apostolus, *Maranatha, Dominus venit.*
Et percutiam Anathemate, idem quod in hoc commate, *Esto*
Anathema. In quosnam comminatio apud Prophetam? In
 incredulos Judæos. In eosdem & comminatio & maledictio
 hæc Apostoli, & ex ipsissimis (ut videtur) Prophetæ verbis de-
 sumpta.

Et jam facillimè eruas sensum vocis *Maranatha.*

Magna & terrifica loquitur Scriptura sacra de adventu Chri-
 sti ad sumendas pœnas de Judæorum gente, ob non amatum,
 imo exosum Christum, & conculcatum Euangelium. Voca-
 tur adventus ejus in regno suo, in nubibus, in gloria: quod
 observamus alibi: ut longè promptius mihi sit phrasiologiam
 hanc *Maranatha,* hoc est *Dominus noster venit,* ex commu-
 ni hoc & Scripturæ usitatissimo loquendi modo, in hunc
 sensum interpretari, quàm ad Judaicam nescio quam formu-
 lam confugere, quæ & apud Judæos omnino quidem non ha-
 beatur.

A D D E N D A ad CAP. 14.

UT lucis aliquid addatur iis quæ diximus ad cap. 14. circa usum linguæ ignotæ, non incongruum duximus paucis differere ad discutiendam quæstionem istam, *Quorumnam Bibliorum usus obtineret in conventibus Iudæorum sacris*, quam huc rejecimus, ne interrumpereetur continuatio Commentarii.

C A P U T I.

De Hebræis & Hellenistis.

CUm inter *Hellenistas* distinguitur, & *Hebræos* Act. 6. 1. obscuritatis minùs secum ferre videtur, quàm cum distinguitur inter *Hellenistas* & *Iudæos* Act. 11. 20. Nam *Hellenistas* fuisse *Iudæos* consensum est ferè inter omnes.

Ratio distinctionis peti potest, vel ab eorum dispersione, vel ab eorum lingua: Διασπορὰ τῶν Ἑλλήνων Iohan. 7. 35. planè distingui potest, ὡς τῆς διασπορᾶς τῶν Βαβυλωνίων. Judæi dispersi per victorias & colonias *Græcorum*, à Judæis dispersis per captivitatem *Babylonicam*, & dominium *Persicum*.

At petitur discriminatio potius ab eorum lingua: quippe quod *Hebræi* dicti fuerint illi, quibus vernacula erat lingua *Hebræa*, hoc est *Syra* vel *Chaldaica*; *Hellenistæ* autem, quibus lingua *Græca*.

Sub titulo *Hebræorum* nemo non disposuerit *Palæstinæos*, *Babylonicos*, *Assyrios*, *Syros*, qui noverit quænam lingua omnibus istis regionibus fuerit vernacula & communis: præsertim qui noverit omnes istas regiones ab ipsis Talmudicis disponi, ferè sub eadem classe & cognatione, morum ac privilegiorum, æquè ac sub eadem lingua. Hinc ista apud eos, & istiusmodi.

Quicumque habitat in Babylonia, est ac si habitaret in terra Israëlis [Bab. Chetubb. fol. 3. 1.]

Omnis terra extranea vocatur מדינת הים Ethnica, excepta Babylonia [R. Sol. in Gittim. cap. 1. ubi per בבל Babyloniā, omnes regiones istas intelligunt, ad quas deportata & abducta est captivitas Babylonica.

Et hæc quoque de Syria, [Gittim. fol. 8. 1.] Quoad tria Syria erat par terræ Israëliticæ: tenebatur ad decimas & annum septimum: illuc ire poteras in puritate; & coëmens fundum in Syria erat ac si coëmeret in suburbanis Hierosolymæ.

Syria quoad judicia quædam, est sicut terra Israëlitica [Rambam in Demai. cap. 6.

[Sheviith. cap. 6. hal. 6. Exportant [fructus anni septimi] in Syriam, sed non ad extra terram, nota Syriam non reputari extra terram, sed in rebus variis uniri cum Palæstina, & varia adduci possent istiusmodi, & de Syria, & de Babylonia.

Jam ergo cum de Hellenistis est sermo, harum regionum & hujus linguæ Judæi sunt ab iis distinguendi, non negato tamen quod & inter hos hic illic fuerint etiam Hellenistæ: ut Synagoga Alexandrina, Hierosolymis: illi Cæsareæ qui apud Talm. Hieros. [Sotah. cap. 7.] Phylacteria sua recitarunt Hellenisticè, atque illi Antiochiæ, de quibus mentio in loco Actorum allegato.

Nemini dubium est, linguam Syram fuisse vernaculam totius Syriæ, & tamen quis dubitaverit qui historiam Syrogræcorum legerit, fuisse plurimos in Syria quibus lingua vernacula erat Græca. Atque hinc facilima solutio nodi istius, Act. 11. Discipuli dispersi, euangelizantes, invenerunt in Antiochia quosdam Hellenistas, quibus scilicet vernacula lingua erat Græca inter Judæos, quibus vernacula erat Syra.

CAP. II.

De Hebræis in Babylonia & regionibus adjacentibus.

Numeratur populus è Babylone redux, Ezer. 11. computaturque summa totalis 42360. ver. 64. Et tamen non
 P, assurgit

assurgit numerus familiarum illic singulatim numeratarum, ultra 30000. Ita ut 12000 isti qui intra summam totalem comprehenduntur, & tamen non numerantur familiarum, vel plebei fuerint & nullius nominis, vel qui genealogiam suam non potuerunt derivare, ut *ver. 62.* vel forsan non pauci eorum erant de *decem tribubus.*

At quanta turba Judæorum in *Babylonia* adhuc permanferit, cum numerus iste ad antiquam patriam suam remearet, ex hisce duobus, ut alia omittantur, conjecteris.

I. Quod de *viginti quatuor Ephemeriis* sacerdotum non redirent nisi quatuor, [*Taanith. fol. 68. 1.*] ut observant *Hierosolymitani*, idque bene ex *Ezr. 2. 36. &c.* Et quamvis proportionem longè minorem in reliquo populo concipias, excedet tamen longè numerus commorantium numerum redeuntium.

II. Radices egerat populus in *Babylonia*, & *Lxx.* anni captivitatis oblivionem propriæ patriæ ferè induxerunt. Jussi fuerant à Deo domos sibi ædificare, plantare paradisos, & sese ad diutinam illic loci habitationem componere, *Hierem. 29. 5. 6.* transiitque tandem necessitas in complacentiam, & sedes nacti quietas, commodas & lucrosas, melius esse illic judicaverunt, quàm in patriam redire incultam, & periculis plenam & penuriâ.

Hinc disputant Magistri, an totus iste coetus qui ascendit cum *Ezra*, non ascenderit coactus: מר סבר אפרושי אפרושינהו ומנפשייהו [*Bab. Kiddushin. fol. 69. 2.*] Et Magister unus opinatur quod separando se separarunt, & voluntariè ascenderunt; Magister alter בעל כרהייהו אסקינהו quod coactos abduxerit. Nam ut Glossa: *Babylone commorantes quiete potiti sunt, ast Hierosolymam ascendentes paupertate pressi sunt, atque omnimodo labore & timore à circumhabitantibus.*

De commorantibus hæc ipsi Judæi.

I. Quod purior sanguis Judæorum in *Babylonia* remansit, quàm erat ascendentium [*Ibid. fol. 27. 1.*] quippe quod *Ezra* facem populi secum abduxerit, & *Babyloniam* reliquerit puram uti farinam, i. e. ut Gloss. *Omnes impuri sanguinis ille inde abduxit secum.*

Inde illud כל הארצות עיסה לאי ואי עיסה לבבל
Omnes

Omnes terræ sunt ut massa mixta vel impura, comparatæ cum terra Israëlitica; & terra Israëlitica est ut massa mixta, comparata cum Babylonia, viz. quoad puritatem sanguinis.

II. Quod generosior sanguis stirpis *Davidicæ* remanserit in *Babylonia*, quàm qui ascenderit in familia *Hilleliana*: quippe quod illa fuerit de semine masculino, hæc de foemineo. *Fuchas. fol. 89. 1. Bab Chetubb. fol. 3. 1.*

III. Imo hoc apud eos obtinuit, temporibus Talmudicis: *Prohibetur exire è Babylonia in terram aliam, etiam à Pumbeditha ad Be Cubi: & quemdam qui iuit à Pumbeditha ad Be Cubi, Rabb Joseph excommunicavit.*

Et si specimen aliquod proponeremus, numerositatis Judæorum terram istam incolentium, sub istis temporibus tres eorum *Academias* possemus perlustrare *Naardeensem, Soranam & Pumbedithanam*: ut & varia alia loca Rabbinis celebria, qualia sunt.

Bethdoli, ubi R. Nehemia, *Jevam. fol. 122. 1.* quæ & *Bedeli* vocatur *ibid. fol. 115. 1.*

Fluvius Pekod, ubi R. Jacob. *Zevach. fol. 6. 1.*

Bagdat, ubi R. Channah *Zevach. fol. 9. 1.*

Corconia, ubi R. Chaiiah. *Jevam. fol. 67. 1.*

Oppidum Mahazia, ubi Doctores *Pumbedithanis* pares. *Chetubb. fol. 4. 1. & fol. 55. 1.* Sed Talmudicorum Geographiam aliqualem introducamus regionum in *Babylonia* ubi Judæorum habitatio.

[*Kiddushin. fol. 71. 2.*] Dicit Rabb. Papa senex, nomine רב Rabb.

מֵישׁוֹן מֵתָה *Babylonia sana est* בְּבֵל בְּרִיאָה *Mæson mortua*: עֵילָם נוֹסְסִים *Media ægrotat* מְדֵי חוּלָה *Persia est expirans.* Hoc est, interprete Glossatore: *In Babylonia, Iudæi sunt puri sanguinis: in Mæson omnes sunt spurii: in Media, multi puri sanguinis, multi non: in Persia plurimi non puri sanguinis: & pauci qui puri.*

עַד הַיְכֵן הַזֶּה בְּבֵל *Pergunt Quousque extenditur Babylonia?* Rabb dicit עַד נְהַר עֹזֶק *usque ad fluvium Azeck.* Samuel dicit עַד נְהַר יוּאֵנִי *usque ad fluvium Iuani.*

עַד בְּגֵדָת וְאוּוֹנָה *Et quousque supra, juxta Diglath? Rabb dicit usque*

usque ad Bagdaam & Avanam: Samuel dicit עד מושכני usque ad Muscani. At Muscani ipsa non est intra terminum. Verùm R. Chaiia bar Abba dicit, quod Samuel dicit, quod Muscani est sicut captivitas [id est Pombeditha] quoad genealogias. Ad Muscani ergo intelligendum ita est, ut Muscani sit intra terminum.

Infra, juxta Diglath quousque? Ad Apamiam inferiorem. Nam duæ erant Apamiæ, una superior, alia inferior. In una Judæi puri sanguinis, in altera non: & inter eas erat spatium 4000. pass.

Supra, juxta Euphraten quousque? Rabh dicit עד אקרא תולבנקני Usque ad Acram Tulbankanæ, Samuel dicit, Usque ad pontem Euphratis. R. Jochanan dicit, Usque ad transitum דגלית Gizmæ.

A fluvio Azek: inde forsan Azochis oppidum, de quo Plinius lib. 6. cap. 27.

נהר יואני Fluvius Juani vel Joani, forsan idem est cum Oena apud Marcellinum.

דגלת Diglath. Tigris quâ tardior fuit Diglito, unde concitatur: à celeritate Tigris incipit vocari. Plin. lib. 6. cap. 27.

De Apamia Ptol. & Plinius.

תולבנקני Tulbankana. Inter civitates juxta Euphratis partem, Ptolemæo est Θελβενκάνη in grad. 38. 30. 35. 30.

His omnibus quæ dicta sunt addi etiam potest, quod in Notitia imperii, sub dispositione viri spectabilis Ducis Osrhoëne, fuerint Equites promoti indigenæ Synæ Iudæorum; & quod apud Plinium in regionibus hisce de quibus nobis est sermo, fuerit regio dicta Palæstina, quæ an Judæos incolas non sapiant conjecturæ relinquimus.

Addatur & illud Marcellini [Ammian. Marcell. lib. 24.] Prope locum ubi major pars Euphratis in rivos diffunditur multifidos: in hoc tractu civitas ob muros humiles ab incolis Iudæis deserta iratorum manu militum conflagravit.

C A P. III.

In iisdem regionibus sedes decem tribuum.

S Edes decem tribuum face Scripturarum & Talmudicorum investigantes, eas in Assyria sitas comperimus, & Babylonia & re-

& regionibus conterminis; dispositas sub captivitate sua in ipsissimis iisdem terris, in quibus disponendas decreverat consilium divinum, duas etiam tribus, cum eandem sortem forent illæ subituræ; ut illæ quæ contiguæ fuerant in terra sua, contiguæ etiam forent in terra aliena; & ut quas univerat Deus in promissione vocationis suæ olim futuræ, unitæ etiam forent in iisdem sedibus, ut unà vocarentur.

Eas è terra sua captivas avectas *disposuit Rex Assyriæ in Halach & Chabor, juxta fluvium Gozan, & in civitatibus Medorum, 2 Reg. 17. 6. & 18. 10.*

Talmudici de locis nominatis sic commentantur.

[*Bab Jevamoth. fol. 16. 2.*] R. Abba bar Chana dicit

הלח זה הלואות Halabh est Halvaoth.

חבור זה הדייב Habor est Adiabene.

נהר גוזן זה גיוק Fluvius Gozan est Ginzak, [*Beresh. Rabba sect. 33.*] R. Akibab concionatur in Ginzak in Media.

ערי מדי זו חמדון וחברותיה Civitates Medorum sunt Chemdam & Sociæ ejus. At sunt qui dicunt ניהר וחברותיה Nihar & Sociæ. Quænam sunt istæ Sociæ? Samuel dicit מושכי Muschi, דומקי Domki, הידקי Hidki.

Repetuntur & hæc alibi, idque cum hac nominum variatione.

[*Kiddushin. fol. 72. 1.*] הלח זו חלזון Chalab est Chalzon.

ערי מדי זו תמדון Civitates Medorum sunt Tamdan, & Sociæ. At sunt qui dicunt נהונד Nehvanad & Sociæ.

Quænam istæ Sociæ? Samuel dicit, מושכי Mushchi, רומקי Romki, חושקי Chuski.

De redditione הלח Chalab, quamvis non accuratè conveniat inter Gemaristas, nunc per הלואות interpretantes, nunc per חלזון; de situ tamen loci non dissentiunt, cum utrobique eum adjungunt Adiabene. Et loco novissimè citato sic applicant verba ista Danielis, ותלת עלעין בפום בין שינהא Et tres costæ inter dentes ejus [*Dan. 7. 5.*] R. Iochanane interpretante, sunt חלזון Chalzon, וחדייב Adiabene, ונציבין Nesibis.

Quæro an חלזון non pravè scribatur pro חלוון [ex similitudine literarum Vau & Zain] quæ & propius accedit ad הלואות & utraque convenit cum Ἀλαβίς, quæ civitas erat

in *Mesopotamia*, apud *Ptol.* in grad. $\epsilon\zeta^{\circ} \delta' 74. 15. \lambda\epsilon^{\circ} \epsilon \gamma^{\circ} 35. 20.$

[*Ptol. tab. 4. Asia de situ Mesopot.*] Apud eundem fluvius *Χαβώρης* memoriam gestat τῆς *Chabor*, & *Χαλκίτις*, τῆς *Chalach*, & *Γαυζάνιτις* τῆς *Gozan*.

הדייב *Adiab* fluvius, unde regio *Adiabene* famæ notissimæ, Vid. *Ammian. Marcellin. lib. 23.*

Hæc Judæi de primis sedibus decem tribuum, ubi & eas in sæcula subsequenteria resedisse, adeo apud eos constitit, ut apud Talmudicos

חוששין ל דושין שמא מי השבטים הוה *Jevamoth*, ubi antè: Cavetur de desponsationibus, ne ineantur cum aliquo de decem tribubus.

Et Gloss. ibid. ברוכתייהו הוה רובא מי שבטים *In locis illis erant plurimi de decem tribubus.*

Et dum accuratè provident magistri ut conserventur stirpes puri sanguinis, nominantque loca plurima in *Babylonia* & regionibus adjacentibus, ubi erant familiæ puri sanguinis, & ubi non puri, digitum intendunt ut in alios; sic etiam in decem tribus illic residentes, ut impuri sanguinis, & cum quibus non commiscendum.

Jam verò si adeo notæ fuerint sedes, urbes, regiones decem tribuum temporibus Talmudicorum, multò magis temporibus Apostolorum quæ propiùs abfuerunt à prima earum captivitate. Non latuit ergo populus iste tunc temporis, in terra nescio qua incognita [quod de eo nunc concipitur] quin quòd ad eum pervenerit Evangelizatio Apostolica, sicut ad alias nationes. Indubitatè hoc dixeris, fide sancti *Jacobi*, qui ad totum *Δωδεκάφυλον* dicitur Epistolam: itemque *Apocalyptæ*, apud quem obsignantur tribus duodecim, cap. 7. Atque idem arguunt verba Salvatoris, de duodecim Apostolis judicaturis duodecim tribus, innuentia, omnes eas duodecim, Evangelii sonum audiisse, de cujus vel receptione vel rejectione futurum erat istud iudicium. Sub hac notione, ni multùm fallar, intelligendus est Apostolus agens de vocatione *Israëlis Rom. 11.* non Judæorum solùm, sed totius *Israëlis Δωδεκάφυλα*. Atque hoc est mysterium illud de quo *ver. 25.* nempe quòd obduratio vel cæcitas evenit *Israëli* ἀπὸ μέρους, partitè vel divisim. Excæcabantur primùm decem tri-

tribus, & aliquot annorum centuriis post, duæ tribus: & hæ & istæ sub isto statu, donec plenitudo gentium introiret, intrante jam Euangelio, & sic omnis Israël Δωδεκάφυλλο, ii nempe qui λαῖμα erant κατ' ἐκλογὴν χείρι ver. 5. est salvatus. Nam verba ista Ἄχρη εἶ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ non ita intelligenda sunt, ac si expectanda foret collectio ultimi manipuli messis Gentilitiæ, ante vocationem istam totius Israël: sed opponuntur raræ isti accessioni Ethnicorum ad veram Religionem ante prædicationem Euangelii. Nam tunc temporis guttatim tantùm & rarissimis stillicidiis ad Ecclesiam sunt additi: Ast intrante Euangelio, pleno flumine confluxerunt, καὶ ἐν ὅλῳ τῷ πληρώματι τῶν ἐθνῶν. Et sic [quod grande mysterium] excæcatæ primùm gentes, & post eas excæcatæ decem tribus, postque illas excæcatæ duæ tribus, sub misera ista conditione succubuerunt, donec tandem omnes per Euangelium illuminarentur, & in unum corpus coalescerent. Et Apostolum de suis temporibus loqui, cùm jam recens ad gentes perlatum foret Euangelium, ipse satis notum ratumque facit per verba ista Ἐν τῷ νῦν καιρῷ, ver. 5.

C A P. I V.

Petrus euangelizans in Babylonia.

UNiverso itaque terrarum orbe ita diviso, in *Israëlitas* & *Gentiles*, *Israëlitisque* iterum in *decem tribus* & *Judæos*, *Judæisque* rursus in *Hebræos* & *Hellenistas*, *Hebræisque* in eos qui *intra terram Israëliticam* habitant & qui *extra*, observari inde aliquid potest quod spectat ad historiam Euangelicam, Apostolicamque.

I. Atque hoc primùm, quoad quatuor Euangelistas, scripsisse nempe *Matthæum* pro *Hebræis intra terram Israëliticam*, & *Syriam*: *Marcum* pro *Hebræis extra terram in Babylonia & Assyria*, ubi etiam *decem tribus*: *Johannem* pro *Hellenistis*: *Lucam* pro *Gentilibus*.

II. Deinde, cùm celebrentur tres Apostoli circumcisionis,

Jacobus, Petrus & Johannes, Gal. 11. 9. hinc Diocesim unicuique benè distribuas: Palæstinam & quæ ei contigua & connumerata, Syriam Iacobo; Babyloniam & Assyriam Petro; & Hellenistas, Asianos præsertim, ulterioresque Iohanni.

Babyloniam, inquam, & Assyriam Petro: quod & ipse firmat; cùm epistolam suam primam dicitur à Babylone, & in secunda שיחתו כבבל vid. Kiddushin. fol. 71. 2. Idiomate utitur Babylónico. Crederes vocem Bosor prolatam pro Beor cap. 11. 15. vel solæcismum Petri fuisse, vel errorem librariorum; sed Chaldaismum sapit, & planè docet quænam ea Babylon foret ubi jam tum Petrus.

Chaldæis vulgare erat ו in י immutare, & vice versa י in ו: ו in י ut שפם Shephan in עפמיא Apamiam Num. 34. 11. 12. [ubi vid. Targ. Samarit. Hieros. & Ionath.] שטר libellus contractuum in ויטר apud Talmudicos: & varia istiusmodi.

Et י in ו aut ו, ut in ער testis עהר, he tantum interposita: & ער usque, Samaritis in ער ס pari interpositione. Si ערק dividere est etiam סרק, & לועה maxilla est etiam לוסה: & plurima ejusdem variationis, quæ observata palam testabuntur Petrum in Babylone Chaldaica fuisse, & Chaldaicè loquutum fuisse, cùm diceret בסור pro בעור Bosor pro B eor.

Nec erat in toto terrarum orbe regio ulla in qua congruentius, & officio suo consonantius, evangelizare potuit magnus ille Circumcisionis Apostolus, quàm in Babylonia & locis adjacentibus. ubi Hebræi purissimi sanguinis, & ubi decem tribus, Circumcisio pleno nomine.

Hucusque investigavimus Hebræos, vel Judæos istos quibus vernacula lingua erat Syra vel Chaldaica, Palæstinæos scilicet Syros, Assyrios, Babylonios & Mesopotamianos, atque infinitum numerum Israëlitarum de decem tribubus inter hos sparsorum eadem linguâ etiam utentium. Videamus jam breviter quorumnam Bibliorum usus in horum Synagogis.

C A P. V.

Biblia Hebræa lecta in Synagogis Hebræorum.

DE fuerunt, inquiunt Hierosolymitani, *Taanith* fol. 56. 1. Res quinque sub Templo secundo, quæ adfuerunt primo: Ignis de cælo, Arca, *Vrim* & *Thummim*, oleum unctionis, & Spiritus sanctus, vel spiritus Prophetiæ: Addatur etiam, & lingua Hebræa lingua prophetica. De spiritu Prophetiæ hæc etiam Babylonici *Setab.* fol. 24. 2. *À morte Prophetarum posteriorum Haggæi, Zachariæ & Malachiæ cessavit ab Israëlè Spiritus sanctus.* In prima quidem generatione à reditu è *Babylone*, viguisse dotem propheticam testantur fatis isti Prophetæ, & quidem quamplurimi alii, si magistris credimus traditionum: nam sic illi, *Hieros. Megill.* fol. 70. 4. *Inter octoginta seniores qui dimicabant contra statutum Estheræ & Mardochei, de festo Purim, ac si foret innovatio in Lege, plures quam triginta erant Prophetæ.* At extincta ista generatione, evanuit etiam donum Prophetiæ, nec apparuit amplius ante auro-ram Euangelii. Huc spectant illa *Johan.* 7. 28. ἔγωγε λέγω πνεῦμα ἁγίων. *Act.* 19. 2. Ἄλλ' ἔδδ' εἰ πνεῦμα ἁγίων ἐστὶν ἠκούσατε.

An continuatus fuerit vernaculus usus linguæ Hebrææ in prima ista generatione, prout continuatum est donum Prophetiæ, non disputabimus: hoc certè præterire non possumus, libros istos sacri Canonis qui scripti sunt in ista generatione, *Paralipomenon* scilicet, *Ezræ*, *Nehemiæ*, *Estheræ*, *Haggæi*, *Zachariæ*, *Malachiæ*, [paucis tantùm in libro *Ezræ* exceptis] omnes scriptos fuisse *Hebraicè*.

Fueritne lingua Hebræa tunc temporis lingua vulgaris, necne, absque omni dubio sæculis subsequenteribus, *Syra* vel *Chaldaica* illis fuit vernacula & in *Babylonia* & *Palæstina*: & tamen *Biblia Hebræa* lecta sunt in eorum *Synagogis*, non intellecta à vulgo, at reddita in linguam ejus vulgarem *Chaldaicam*, ab interprete.

In prima ista generatione ita factum fuisse asserunt *Gemariæ*, dum verba ista *Nehem.* 8. 8. sic explicant, *Megill.* fol. 3. 1.

Nedarim. fol. 37. 2. Legerunt in lege Dei במקרא in textu Hebræo מפרש זה תרגום explanatè, id est cum Targum.

In sæculis omnibus subsequenteribus hæc obtinuerunt.

[*Massech Sepher. cap. 1. hal. 6.*] *Si quis scribat libros sacros, quavis lingua vel quovis caractere, non tamen leget in iis [publicè in Synagoga] עד שהם כתובי אשורית nisi scribantur Hebraicè.*

[*Hieros. Megill. fol. 74. 4.*] *R. Samuel bar Rabb Isaac ivit in Synagogam, & vidit ministrum istum interpretantem, & non quemvis ei astantem pro interprete. Dicit ei, Prohibitum hoc tibi est; nam sicut lex data est per-mediatorem, sic etiam tractanda est cum mediatore. Hinc tot & tam accurati Canones de interprete in Synagogis.*

[*Bab. Megill. fol. 23. 2.*] *Qui legit in lege, non legat interpreti plus vice una, quàm versiculum unum. Gloss. ne erret interpres.*

[*Ibid. fol. 25. 1.*] *Factum Reuben legitur, at non interpretatur. [passivo sensu vocem adhibeamus] Factum Tamar legitur & interpretatur. Historia prima de vitulo aureo legitur & interpretatur: secunda legitur, sed non interpretatur.*

Gloss. Historia ista quam ipse Aaron refert de vitulo, vocatur historia vituli secunda: In ea sunt hæc verba ויצא העגל הזה & prodiit hic vitulus. Non ergo interpretatur ista historia, ne erret vulgus & dicat, Aliquid rei erat quod ex seipso prodiret. Sed ipsum textum Hebræum non intellexerunt. Notetur illud.

[*Pergunt Gemaristæ.*] *R. Chaninah Ben Gamaliël ivit ad Chabul, atque audiens illic ministrum Synagogæ legentem verba ista ויהי בשכנ ישראל Gen. 35. 2. dixit interpreti, Sile, & ne interpreteris, & laudarunt eum sapientes.*

Plurima istiusmodi possent proferri, quibus planum evadit, textum Hebræum lectum fuisse in Synagogis Hebræorum, hoc est Babyloniorum & Palæstinorum, & quorumcumque lingua vernacula erat Syra vel Chaldaica: Sed in Hellenistarum, ulterius quærendum.

C A P. V I.

Quid Iudæi de versionibus.

CAnones isti, de lectione ac interpretatione, quos citavimus, an Judæos, Palæstinæos & Babylonios solum obligant, an non, & Judæos alios totamque gentem ubique sparsam? In utroque Talmude sunt isti Canones; & prout aliæ omnes traditiones in isto codice compactæ totam gentem obligant, nisi ubi ratio temporum & diversitas locorum dispensant; sic quare non hæc etiam de lectione legis & Prophetarum in Synagogis ex textu Hebræo?

Zelo & veneratione summâ ferebatur universa gens Judaica erga textum Hebræum, quem negligere in Synagogis illis erat religio: lectus est iste in Synagogis Hebræorum, & redditus frequentissimè ipsissimis verbis *Onkelosi* & *Jonathanis*: & cur non potius Targumistæ ipsi lecti & res acta per pauciores? Quia nullo modo negligendus est textus originarius: & quare in hac refrigescerent *Hellenistæ* magis quàm *Hebræi*? quis dixerit!

Quo magis ergo zelo & honore prosequerentur textum Hebræum, eo minùs grata illis versio ejus in linguam aliam.

Nam tantùm honoris, virtutis & dignitatis à textu sacro decessisse sunt arbitrati, in quantum recessum est ab ista lingua, aut ab istis litteris.

1. In isto Canone כתבי קדש מטמאים את הידים *Libri sacri polluunt manus*, quo, ut ajunt, dignitas istorum librorum astruitur, si fiat aliqua immutatio linguæ vel characterum, in tantum eorum nobilitatem diminutam credunt. *Tadaim. cap. 4. hal. 5.* Nam *Targum* si scribatur *Hebraicè*, & *Hebræa* si scribantur *Targumicè*, & scriptura *transamiana*, non polluunt manus: & quidem libri isti non polluunt manus, nisi scribantur *Hebraicè*.

2. Disputatur, [*Schabb. fol. 115. 1.*] An liceat libros sacros eripere ab incendio *Sabbato*, cùm illud fieri non potuerit absque aliquo labore. Et eos *Hebraicè* scriptos eripiendos esse, con-

concluditur absque omni scrupulo: at verò si aliâ linguâ, vel aliis characteribus, tum dubitatur. Imo *R. Iosæ dicit, non eripiendi sunt omnino.*

3. Disputatur ulterius **אם מותר לאבדן ביד** si libri sacri ita scripti ad manus tuas pervenerint, num liceat propriâ manu perdere, vel dissecando, vel lacerando, vel in ignem immittendo; & concluditur quidem negativè: quod tamen idem valet ac si affirmativum determinaretur: *Reponantur, inquit: in loco aliquo fædo, ubi à seipsis absumantur.*

Et narratur de *Rabban Gamaliele* primò, quod cùm ad eum afferretur **ספר איוב תרגום** *Liber Iobi Targumizatus*, iussit ut sub strue lapidum supprimeretur. Quod & exemplum urget *Rabbinus* quidam postea ad abnepotem ejus *Gamalielem*, ut & ille *Librum Iobi Targumizatum* quem in manibus habuit defoderet etiam absumendum.

Liber Iobi Targumizatus erat liber iste versus in linguam *Chaldaicam*; linguam gentis vernaculam, linguam in qua reddebantur *Lex & Prophetæ* in *Synagogis*, & tamen versionem istius libri [qui quidem non legebatur in *Synagogis*] etiam linguâ istâ editam, nullo modo tolerarunt, multò minùs toleraturi versionem *Legis & Prophetarum* in linguam remotiorem & magis ethnicam.

Hisce perpensis suspicari meritò licet, *Judæos* non adeò honorificè de versione aliqua sensisse, ut abjectis *Bibliis Hebræis*, eam eorum vice sibi desponsarent: Et quid illis de versione *Græca τῶν Lxx.* ut vocatur, videri potuerit, vel visum fuerit, paucis, quantum fieri potest, investigemus.

C A P U T VII.

Collatio Historiæ τῶν ὁ quæ apud Iosephum, & quæ apud Talmudicos.

Recitatione opus non habet historia quæ apud *Iosephum* & *Aristæam* omnibus satis nota. A qua immane quantum distat illa quæ apud *Talmudicos*, quàm ex *Massecheth Sopherim*, cap. 1. verbatim sic exscribimus.

מעשה

מעשה בחמשה וקנים שכתבו
לתלמי המלך את התורה יונית
והוה היום קשה לישראל כיום
שנעשה העגל : שלא היתה
תורה יב ולה להתרגם כל
צדקה : שוב מעשה בתלמי
המלך שכנס שבעים ושנים
וקנים והושיבם בשבעים ושנים
בתים : ולא גלה להם על מה
כנסם נכנס לכל אחד ואחד
מהם אמר להם כתבו לי תורת
משה רבכם : נתן המקום עשה
בלב כל אחד ואחד והסכימו
דעתן לדעת אחת וכתבו תורה
בפני עצמה ושלשה עשר דבר
שינו בה :

*Historia est de quinque
Presbyteris qui transcripse-
runt Legem Ptolemæi Regis
gratiâ Græce. Et acerbus fuit
iste dies Israël, sicut dies
quo conflatus est vitulus au-
reus : quia Lex non potuit
verti secundum omnia ei re-
quisita. Estque rursus histo-
ria de Ptolemæo Rege quod
congregavit lxxii Presbyte-
ros, & disposuit eos in lxxii
domunculis, at non revelavit
iis quare eos congregarat. Ve-
rùm ingressus ad unumquem-
que eorum, dixit iis: Ex scri-
bite mihi Legem Mosis magi-
stri vestri. Indidit Deus cordi
uniuscujusque consilium, ita
ut animi eorum in unum con-
venirent: Et exscripserunt
ei Legem per seipsam: At tre-
decim loca in ea immutarunt.*

Pari modo historiam narrat Talmud Babylonicum in *Megillah*, hoc tantum excepto, quod non fit mentio de quinque Presbyteris: ut & quod deficit hæc clausula, *Exscripserunt ei Legem per seipsam.*

I. Splendida loquitur Josephus de literis à Rege datis ad Pontificem interpretes accersentibus, de donariis ad *Eleazarum* missis, aliisque sacratis Templo, de plurimis talentis à Ptolemæo profusis in redemptionem Judæorum, de honorariis in interpretes collatis, quæ omnia, secundum calculos *Josephi & Aristææ* in tantam summam assurgunt, ut cum ratione credas totam Bibliothecam *Alexandrinam* tanti non constituisse, imo totum annum vectigal *Ægypti* vix valuisse tanti.

Ast apud Talmudicos de hisce omnibus altum silentium: & tamen non solent illi vel animis vel elocutione carere, cum

aliquid enuntiandum est in gloriam propriæ gentis. Non silent illi de donariis, *Monobazi & Helenæ, Nicanoris, Ben Kattin,* &c. de donis Principum Rabbini suis vel datis vel missis, at de immensis hisce sumptibus *Ptolemæi*, ne syllaba quidem una.

II. Apud *Josephum* accersuntur interpretes per litteras, idque sub ea notione ut interpretentur. Ast apud Talmudicos convocantur, ignorantes prorsus quid ab iis agendum.

III. Apud *Josephum* vertunt [Legem saltem] Græcè, apud Talmudicos in obscuro est, an verterint omnino.

De quinque Presbyteris quidem dicitur in terminis quod כתבה יונית *transcriperunt Græcè*, id est verterunt, ut vox quæ sequitur להתרגם satis explicat: at de Lxx nihil tale: verum hoc tantùm שכתבו תורה בפני עצמה *Quod transcriperunt Legem per seipsam, & tredecim loca in ea immutarunt.*

Est quidem in introductione Babyloniorum ad narrationem suam, quo cogites, eos innuere lxxii vertisse Græcè.

[*Megill. fol. 9. 1*] *Magistri nostri* [inquiunt] non permiserunt ut transcriberentur Libri sacri nisi Græcè. Et est traditio. *R. Judah* dicit: Cùm permiserunt Græcè, non permiserunt nisi de libro Legis tantùm ומשום טעשה דתלמי המלך *idque propter quod occurrit apud Ptol. Regem. Vel esto ut redditur à nonnullis, Unde est ortum opus apud. Ptol. Regem.*

Verùm si dixerit quisquam transcripsisse quidem eos Græcè textum scilicet Hebræum literis Græcis, & non vertisse, ex Talmudicis vix refutaveris: præsertim cùm distinguant illi alibi inter exscriptionem בכל לשון [*Schabb. fol. 115. 1.*] quavis lingua, id est characteribus cujuscvis linguæ, & exscriptionem תרגום בכל לשון *per versionem in quamvis linguam.* Cumque exhibitio & editio duplicis textus Hebraici in Hexaplis & Octaplis *Origenis* [*Epiphan. hæc. 63.*] δι' Ἐβραϊκῶν & Ἐκ Λωκῶν σοιχείων videatur exemplari suo non caruisse, in quo exscriptus fuit ipse textus Hebræus literis Græcis.

Quid tandem vult illud שכתבו תורה בפני עצמה *Exscriperunt Legem per seipsam?* vel hoc certè. Transcriperunt Legem tantùm, & non reliquos codices; vel potius, Transcriperunt ipsissimam Legem Hebraicam Hebraicè, & non verterunt.

Exscripserunt, inquit, Legem per seipsam; at tredecim loca in ea immutarunt. Posterioris clausulæ examen lucem præbebit priori, & suffragabitur dicenti, quod apud Talmudicos non pater quod lxx verterint omnino, sed quod transcripserint solùm Hebraica Græcè.

C A P. VIII.

De tredecim locis immutatis.

T Almud utrumque, ut & alii Rabbini qui historiam nar- rant de lxxii Senioribus, hoc semper addunt, *quod tredecim loca in Lege immutarunt*, quæ & enumerant. Jam verò cùm non inveniuntur variationes istæ in versione Græca, à plerisque explosa est historia ut merum figmentum; cùm quidem immutatio non foret in versione, sed in transcriptione Hebraica.

Res ipsa loquatur.

Scripserunt, inquit, **אלהים ברא בראשית** *Deus creavit in principio, Gen. 1. 1.* non **בראשית ברא אלהים** *Ne diceret Rex, Bereshith est Deus, & duæ potestates erant, & prior creavit posteriorem. Vide Gloss. in Megill. fol. 9. 1.*

Jam verò in versione Græca impossibile erat ut oriretur talis scrupulus, sed solùm ex textu Hebræo. Et necesse est ut immutatio emendans reputetur esse in ipsis vocibus Hebræis.

Scripserunt **ותשחק שרה בקרוביה** *Et risit Sarah inter vinos suos, Gen. 18. 12.* pro **בקרבה** *intra seipsam.*

Scripserunt **לאהמר אחד מהם נשאתי** *Desiderabile quicquam ab iis non abstuli, Num. 16. 15.* pro **חמר אחד** *asinum unum.*

Jam quisnam dubitaverit immutationem in ipsis verbis Hebræis fuisse factam? In priori ex affinitate vocum, in posteriori ex similitudine literarum.

At vice plurium sit exemplum hoc unum.

Scripserunt **וישלח את זמטוי בני ישראל** *Exod. 24. 5.* pro **את נערי** Jam si quærat an ipsam vocem **זמטוי** scripserint, an sensum ejus linguâ Græcâ, ipsissimam istam vocem ab iis scriptam fuisse testantur Gemaristæ Hierosolymitani in hac historia.

Tres libri, inquit illi, reperti sunt in atrio Templi. In uno eorum scriptum erat מעון קדם Deut. 33. 27. In duobus מעונה. Duos

istos receperunt, & rejecerunt tertium. In uno scriptum erat, וישלח וישלח את נערי בני את זמטי בני ישראל In duobus וישלח את נערי בני ישראל Duos istos receperunt, & rejecerunt tertium. In uno scriptum erat אחד עשרה היא תשע היא In duobus אחד עשרה היא Duos illos receperunt, & rejecerunt tertium.

Jam quærat, Qualianam quæso duo ista exemplaria in quibus scriptum אחד עשרה & נערי & מעונה? Hebræa, absque omni controversia: sic & illud omni procul dubio in quo scriptum תשע & זמטי & מעין

Non est ergo cur traditio ista de tredecim locis immutatis tam malè audiat, & pro figmento haberetur; ideo quod tredecim istæ variationes non inveniantur in versione Græca. Nam planè agunt Talmudici de lxxii non vertentibus ex Hebræo, sed transcribentibus ipsissima Hebræa.

Addamus & introductionem Hierosolymitanorum ad hanc historiam, Megill. fol. 71. 4. Hierosolymitani, inquiunt illi, scripserunt ירושלם ירושלימה צפון צפונה תימן תימנה id est, immutarunt scriptionem vocabulorum horum Hebraicorum: atque immediatè addunt יג דברו שינו חכמים לתלמי המלך Tredecim loca immutarunt sapientes pro Ptol. Rege: quod etiam intelligendum est de immutatione in ipsis vocabulis Hebræis, aliter non quadrat hoc cum præcedentibus.

C A P. I X.

Quali pretio videatur versio lxx viralis, ut vulgo vocatur, fuisse apud Judæos.

Sic latet in incerto an Talmudici ullam agnoscant versionem Septuaginta duorum omnino. Detur ergo, eos Θεοπνευσίας personis istis attribuere, ex hoc quod dissitæ, tamen in unum animum sensumque conspirarent, minimè tamen sequetur inde, quicquam honoris ab illis versioni huic quæ sub isto nomine circumfertur, tributum.

Halitum traditionum Judaicarum promptius longè est in ea deprehendere, quàm afflatum ullum Spiritus sancti. Et quamvis in pretio certè genti fuerint suæ traditiones, atque earum patrocinarum causa, inserta in versione videantur

pluri-

Pf. 11. 12. Δεξιῶδες πειδείας, pro נשקו בר Sanhedr. fol. 92. 1.
 Bar nihil aliud significat nisi Legem, sicut dicitur נשקו בר

Plura omittimus ejusdē notæ & suspicionis, quæ sunt non pauca.
 2. Observare licet apud Hierosolymitanos, versionem *Aquila* Græcam aliquoties citatam, at τῶν ὁ nunquam.

Schabb. fol. 8. 2. תרגם עקילם אסטו מוכריאה *Aquila*
 reddit [בתי נפיש] *Esai. 3. 20.* Στοιμασθήσασ.

Ioma fol. 41. 1. תרגם עקילם לקבל נברשתא לקבל
Aquila reddit לקבל נברשתא *Dan. 5. 5. contra lampadas.*

Megill. fol. 73. 2. הוא ינהגנו עלמות [Psal. 48. 14.]
Aquila reddit 'Αθανασίας.

Succah fol. 54. 4. פרי עץ הדר [Levit. 23. 40.] Dicit R. Tan-
chuma תרגם עקילם עץ הידור *Aquila* reddit עץ ὄδωρ, si in
 interpretatione non fallat conjectura. Vid. & *Berish. Rabb.* fol. 14.
 2. & fol. 19. 1, &c.

At non memini me allegatam invenisse vel clausulam unam
 ex versione τῶν Lxx. in toto Talmude vel hoc vel illo.

Adjiciatur & illud, quod [*Sanhedr.* fol. 100. 2.] *Liber Ben Syrae*
 est liber prohibitus, & tamen eum citatum comperias in Tal-
 mude utroque. *Hieros. Berac.* fol. 11. 2. ubi videtur esse liber *Syracidae*;
 aliter, *Bab. Chetubb.* fol. 110. 2. *Chagig.* fol. 13. 1. *Bathra*
 fol. 98. 2. præsertim *Sanhedr.* ubi ante. At non memini, inquam,
 me allegatam comperisse versionem τῶν ὁ ullibi locorum, & vix
 credo talem allegationem non observatam me præterlabi po-
 tuisse. Quæ res suspicionem magis auget, Judæos istos versio-
 nem talem haud agnovisse, & transcriptionem τῶν Lxx. intel-
 lexisse non de versione, sed de exscriptione ipsissimi textus He-
 braici. Et quod ad versionem ipsam de qua loquimur, quo erga
 eam animo fuerint, ex hoc aliquantulum discas, quod aliâ allegatâ,
 hanc non citent omnino.

3. Norunt satis Judæi, versionem Græcam non exaratam fuisse
 se pro Judæis, sed pro Ethnicis: atque eorum operâ factam qui
 ad illud opus invitati accesserint, nec quicquam tale tolerassent si
 penes ipsos fuisset, impediisse. Jam verò qua fide tale quid præ-
 stitum

stitum fuerit, res ipsa loquitur, & norunt hoc satis Judæi, qui norunt satis quali animo erga Ethnicos foret tota gens Judaica.

Nullo ergo argumento quis persuaserit, versionem istam fuisse puram & accuratam versionem, exactè, secundùm veritatem Hebraicam quam in manibus habuerunt interpretes; differentias autem quas nunc deprehendimus in Bibliis nostris, ortas fuisse inde quod Judæi textum Hebræum pro libitu depravarint. Nam nunquam crediderim ego, magistros quosvis Judæorum velle Biblia pura, intemerata, exacta, exhibere Ethnicis in versione Græca, & textum interpolatum, pravum, corruptum obtrudere suis.

Et judices ipsos appellemus hac in causa.

1. In Gen. 2. 2. Græca habent Σωτετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἑκτῇ. Num ipsissimo eo sensu erat in exemplari quo usu sunt interpretes? *Immutarunt*, inquiunt Gemaristæ, & scripserunt **ויכל ביום הששי** Gloss. *Ne diceretur quod Deus aliquid operatus est Sabbato.* In exemplari eorum Hebræo erat uti est in nostris **ויכל ביום השביעי** ast illi immutarunt in transcripto Hebræo de quo diximus, & sic interpretes in versione Græca.

2. In Exod 12. 40. Græca habent Ἡ δὲ κατοίκησις τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἦν κατοικήσασαι ἐν γῆ Αἰγύπτῳ ἢ ἐν Χαναάν, &c. Num ita legerunt interpretes in exemplari suo Hebræo? Non. *Immutarunt*, inquiunt Talmudici, & scripserunt **בארץ מצרים ובארץ כנען** In exemplari quod in eorum manibus aberat **ובארץ כנען**, ast illi addiderunt de proprio Gloss. *Ne diceretur mendacium, scriptum est in Lege vestra: Nam ecce Kabath erat inter descendentes in Ægyptum. Et si omnes annos numeres Kabathi Amrami & Mosis, non assurgunt ad 400.*

3. In Num. 16. 15. Græca habent ἔκ Πιθύμημα ἔθεν & αὐτῶν εἰ-
ληφα. Num **למך** scriptum in exemplari quo usi sunt Lxx? Non. Est immutatio, inquiunt Magistri; nam scriptum erat **למך** atque illi in **למך** transtulerunt. Gloss. *Ne diceretur, Asinum fortè non abstulit; at desiderabile aliquid aliud abstulit. Ex ungue leonem.*

Hæc dicta sunt ad astruendum, non *Heterodoxum* admodum esse supponere versionem Græcam non lectam fuisse in Synagogis *Hellenistarum*, sed textum Hebræum, ita ut in Synagogis *Hebræorum*. Et jam quæ in contrariam partem dicuntur, perpendamus paucis.

CAPUT X.

Quæ objiciuntur pro affirmativa.

Objicitur primò illud in Hieros. *Sotah. cap. 7. R. Levi ivit Cæsaream, audiensque eos legentes lectionem שמע Deut. 6. Græcè, voluit impedire ipsos. R. Jose id animadvertens, irascebatur, dicens: Qui non potest legere Hebraicè, num non omnino leget? Imo legat quacunque lingua quam intelligit & novit, & sic officio suo satisfecerit. Sic redduntur verbà à viro doctissimo.*

At non agit *Gemara* de lectione legis in Synagogis, sed de recitatione *Periocharum Phylactericarum*, inter quas prima erat שמע ישראל Deut. 6. Vox igitur קורין per recitationem reddenda est, non per lectionem. Quo sensu vox קרא occurrit apud magistros frequentissimè. Ut *Bab. Megill. fol. 17.*

1. קראה על פה Recitat librum *Estheræ* oraliter, id est absque libro. *Biccurim fol. 86. 1. Olim unusquisque qui potuit לקרות Recitare [Periocham istam in oblatione primitiarum usitatam, Deut. 26.]. קרא Recitavit. Et qui non potuit recitare מקרין אותו docuerunt eum recitare. Vel recitarunt pro eo.*

2. Urgetur exemplum illud & historia de lectione legis & Prophetarum in Synagoga *Antiochena Pisidiæ, Act. 13. 5.* cui non opus est ut aliquid aliud respondeatur quàm quod petit quæstionem.

3. Additur & illud *Tertulliani Apologet. cap. 18. Sed & Judæi palam lectitant, vectigalis libertas vulgo auditur [vel aditur] singulis Sabbatis.*

Resp. Detur *Tertull.* loqui de versione Græca, quod non admodum patet: quod actum est sub *Severo* non concludit & illud actum fuisse sub temporibus Apostolorum: præsertim verò cum *Severus* erga Judæos fuerit secundum sensum nominis sui admodum severus, ut docet *Baronius* & olim *Spartianus*: sub quo observari sabbata à Judæis non poterunt nisi sub vectigali: & detur lectam tum ab iis *Romæ* [ut scenam rei describit *Glossator* in *Tertull.*] fuisse versionem Græcam

Græcam, erat & illud sub vectigali; non ex electione populi, sed ex pura coactione.

4. Adducitur illud *Justini martyris*, Orat. Parænet. ad Græcos, Εἰ δέ τις Φάσκει μὴ ἡμῖν τὰς βίβλους ταῦτας ἀλλὰ Ἰουδαίοις προσήκειν διὰ τὸ ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν σώζεσθαι.

Et Apolog. 2. Ἐμειναν αἱ βίβλοι καὶ παρ' Αἰγυπτίοις μέχρι τῆς δεῦρο, καὶ πανταχῶς ὅπου πασίν εἰσιν Ἰουδαίοις οἱ καὶ ἀναγινώσκοντες ἐσωίασι.

5. Ast instar omnium est illud quod *Philo* & *Josephus* sequuntur versionem Græcam, quodque [quod majus] Amanuenses sacri in N. Test. in allegationibus suis è veteri desumptis. Ergo absque dubio, inquiunt, frequens & vulgaris erat ista versio in Synagogis atque hominum manibus, atque absque dubio summæ apud Judæos authoritatis, imo ut videtur divinæ. Hæc sunt argumenta quæ maximi ponderis sunt in istam partem.

Ut ergo ad omnia respondeatur simul, exspatiemur paululum in hac disquisitione.

C A P. XI.

Quibus authoribus & consiliis prodiisse versionem Græcam, quæ obtinet sub nomine Lxx. possit esse probabile.

I. **E** Laborata & edita absque dubio non erat Judæorum gratiâ, sed Ethnicorum: Testem hîc habemus *Josephum* in historia sua de Lxx; quem detur veracem esse in ista narratione, quidnam *Ptolemæum* movit ut tam avidè versionem efflagitaret, tam immensis sumptibus tantillum volumen coëmeret? An religio? An adornandæ Bibliothecæ studium? Isto fucō rem colorat *Josephus*: at tertium, idque longè verosimilius, dictabit ratio. Nam *Ægyptum* tunc temporis infinita Judæorum multitudine refertam fuisse, docent Scriptores & Judæi & Ethnici: Et quidnam potuit Rex prudens, & sibi regnoque suo cavens, aliud agere quàm mores & instituta istius gentis penitus introspicere, an cum pace & securitate regni sui

S

confi-

confisterent, cùm populus iste moribus & legibus omnium aliarum gentium contrariaretur. Cùm ergo legem eorum, quæ totam eorum Religionem, Politiam, Oeconomiamque comprehenderet, Hebraicè scriptam, nec examinare potuerit nec intelligere, necesse habuit ut in linguam suam vulgarem transferri curaret. Hinc orta, ut supponere benè licet, versio *quinque Presbyterorum*, & ne fraus & collusio aliqua subreperet, congregatio *lxxii seniorum*. Et nonne suspicionem redolet, quod congregaret eos prorsus ignorantes quid agendum? Nam cur *Talmudicis* pro suis scribentibus, quàm *Josepho* pro Ethnicis, non credendum potiùs, dicet ratio. Et si quid veri sit in narratione, quod separatim concluderit congregatos in totidem conclavibus, redolet illud & eandem suspicionem eo magis.

II. Detur eos vertisse Græcè: quod, ut vidimus, est in ambiguo: at de libris *Mosis* est sermo tantùm apud *Gemaristas* & de *lege* tantùm apud *Josephum*: quinam ergo reliquos libros sacri voluminis verterunt? Absque authore forsitan est, si dicamus *Synedrium Hierosolymitanum*, at non absque ratione. Nam

III. Implorabant ubique *Judæi* per orbem dispersi, iique in regionibus quamplurimis numero infiniti, ut propriis legibus viverent regerenturque, & quidem non nisi istis legibus voluerunt vivere. At quisnam Princeps hoc concederet, ignorans omnino quænam forent istæ leges? Viderunt, mores & ritus eorum esse universis gentibus contrarios: videndum est annon etiam tranquillitati regnorum suorum sint contrarii. Ipsa ista suspicio non potuit non versionem legum istarum in linguam vulgarem requirere, & extorquere etiam à nolentibus. Non potuit ergo *Synedrium* magnum sanius sapientiusque saluti & incolumitati & religioni totius gentis consulere, quàm libros suos sacros vertendo in linguam Græcam, ut scirent omnes quidnam esset quod profiterentur. Non videre non potuerunt, eos, ipsis etiam invitis, vulgari linguâ tandem prodituros, nec prohiberi posse quin manibus Ethnicorum ubique tererentur. Satiùs longè ergo esse, ut sua curâ & autoritate prodeat versio, quæ sit se-

eun-

cundum placita sua, quam ut hic illic prodeat hæc & illa quæ forsân in opprobrium cederet textui sacro, aut in periculum aut ignominiam genti, aut nimis propalaret mysteria sacra inter Ethnicos. Hisce authoribus atque hisce rationibus, ut ingenuè fatear, credo ego exaratam fuisse versionem istam quæ circumvagatur sub nomine Lxx: Nec desunt in ipsa versione quæ tale consilium in ejus editione innuunt. Nam

¶ I V. Oculo vel lippienti conspicuum satis esse potest, elaboratam & adornatam eam fuisse majori cum cautela, quam conscientia, astutè potius quam sincerè. 1. Ut quantum fieri potuit, codices sacri absque opprobrio forent, & cavillatione Ethnicorum. 2. Ut emollirentur quædam quæ genti Judaicæ possent officere vel quoad pacem, vel quoad famam suam, quæve offensionem poterant parere Gentilibus. 3. Ut mysteria & nuda veritas librorum sacrorum quam minimè, quoad fieri poterat, patefierent Ethnicis. Quæ omnia tam innumeris exemplis demonstrari possent, ut nullam dubitandi ansam eâ de re post se relinquant.

His & hujusmodi cautionibus & astutiis exarata est ista versio, in qua minùs curæ erat vertentibus, ut prodiret interpretatio sincera & germana, sed provisum præcipuè, ut Gentilibus quidvis obtruderetur modo absque periculo, & Judaicæ genti consuleretur de ejus gloria & incolumitate: & liceat bona cum venia quid ex animo sentiam eloqui. Inter varia exemplaria & editiones versionis hujus quæ circumferuntur, ego istud exemplar non æstimo pro maximè genuino quod proximè accedit ad textum Hebræum, sed quod proximè accedit ad mentem vertentium in hujusmodi cautionibus.

Dicitur, ut vidimus antè, quod cum quinque Presbyteri vertissent Legem, *Acerbus fuit iste dies Israël, sicut dies quo conflatus est vitulus aureus.* Et quare? *Quia Lex non potuit verti secundum omnia ei convenientia.* Num hinc dolor, quod non verteretur nec verti potuerit, clarè & exactè & dilucidè satis, ut Ethnici plenam & apertam lucem ejus viderent? Quis hoc crediderit in optione & votis fuisse unquam Judæorum? Ast inde mœror potius, ne non callidè satis & cautè & astutè

vertissent isti quinque, prout agendum erat cum Gentilibus.

De ea re provisum est satis in hac versione, omnes nervos suos intendentibus authoribus, & ingenia, ut pro placitis suis prodiret talis qualem voluerunt, & proposito suo inserviret & quoad seipsos & quoad gentes. Hanc sanxerunt & auctoritate sua roborarunt, non ut versionem puram & commendandam suis, sed ut idoneam satis ad obturanda ora & satisfaciendum curiositati Ethnicorum: & ne quis suorum aliam moliretur, in qua cautiones & provisiva ista non satis observarentur.

Hanc reposuerunt in Synedriis & Synagogis suis, ut in promptu esset, & ostenderetur Ethnicis ut symbolum & tessera Legis, Fidei & Religionis Judaicæ, si quando res & necessitas tale quid efflagitaret.

Concedimus ergo *Justino martyri*, versionem istam fuisse in Synagogis & manibus Judæorum; at non ex eo concluderis quod lecta fuerit in Synagoga vice textus Hebræi. Concedemus etiam *Tertulliano* versionem istam lectam fuisse *Romæ* ætate sua in Synagogis Judæorum: sed cogente istâ suspitione de qua diximus, nempe ut omnibus innotesceret qualifnam foret Judæorum Lex & Religio, an consisteret cum regimine Romano: Quæstio nostra est an *Hellenistæ* sibi *eligerent* lectionem Græcæ versionis, neglecto textu Hebræo; & cum ut plurimum viverent illi legibus & institutis suis, vix uspiam ostenderis, præsertim temporibus Apostolorum, de quibus nos loquimur, vel antecedentibus, coactos eos fuisse illum rejicere, atque istam legere.

Et quod de *Philone* & *Josepho* objicitur, nihil mirum est, si illi pro Ethnicis scribentes versionem istam sequerentur, quæ ex instituto exarata fuit pro Ethnicis.

At maximi ponderis est illud quod objicitur de Evangelistis & Apostolis, versionem istam amplectentibus in allegationibus suis ex veteri Testamento. Ad quod facillima est responsio; nempe cum duplici hominum genere rem fuisse Scriptoribus istis sacris, cum Judæis & Gentilibus, utrorumque manibus terebatur volumen N. Test. Examinare cupit Gentilis allegationes, quæ adducuntur ex Test. veteri. Ast Hebraica non callens, quonam ei refugiendum est, nisi ad Græcam

Græcam versionem quam intelligit? Ita ut non tantum *ἐκ συγκαταβάσεως* foret, quod Scriptores illi sacri versionem Græcam sequerentur, sed ex pura necessità; nam aliter impossibile erat, ut allegationes eorum ex Lege & Prophetis à Gentilibus examinarentur: Et si Judæus in manu habens novum Test. queratur & cavilletur, quod receditur in allegationibus à textu Hebræo, in promptu adest quod respondeatur: Hæc ipsa versio quæ citatur, ipsissima vestra est quam vos exarastis, edidistis, & mundo proposuistis ut symbolum & tesseram Legis & Religionis vestræ, ut ipsissima Biblia vestra.

Si ex instituto plenariam disquisitionem de ista versione aggredieremur, possent forsan omnia hæc quæ dicta sunt variis instantiis, rationibus modisque fusiùs demonstrari. Sed hæc sufficiant impræsentiarum. Excitata est hæc dissertatio ex mentione linguæ ignotæ, *cap. 14.* quam nos supponimus fuisse Hebræam: adhibitam antea in Synagoga ista Hellenistica Corinthiorum, & quam retinere illi voluerunt, ad Evangelium jam converfi; donum linguarum eo modo quo alia etiam privilegia & instituta Evangelii ad Judæismum nimis detorquentes; & eò magis linguâ ignotâ utentes, quòd cœlitus concessum foret linguarum donum in finem dono ipsi planè contrarium, illud infœliciter pervertentes & non requirentes, non admittentes jam interpretem [quod ante ab iis factum] ac si arbitrarentur dedisse Deum linguas ignotas, ut ignotæ forent omnibus, præter eos quibus eæ datæ.

In his quæ dixi de versione Græca, atque ejus non-lectione inter Hellenistas, contra-sentientes novi me habere viros doctissimos, & olim quidem ipse fui in contraria sententia. Unde faciliùs, ut spero, persuadebitur Lectori me non hæc ex studio contentionis dixisse, sed ex quanta quanta possum feria rei disquisitione, cogitationibus sæpiùs iteratis, atque intimo desiderio investigandæ veritatis.

F I N I S.

E R R A T A.

P. 7. Lin. 26. lege: אכל לעולם הבא

P. 10. Lin. 1. lege: את ביתו בסוד

P. 63. Lin. 5. lege: καταίχυνε.

Reliqua, si qua sunt, minoris erunt
momenti.

453

1.10

CAJA DE AHORROS
LAYETANA
Mataró

Biblioteca Popular

Reg. 48.777

Sig. 227 Hor

93-5000-VII-73

